

UDK 262.3 (497.5 Marča) "1658/1666" (093)
271.5 (497.5 Marča) "1658/1666" (093)
94 (497.5 Vojna krajina) "1658/1666" (093)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 9. veljače 2007.

Prihvaćeno za tisak: 11. lipnja 2007.

Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima 1658. i 1666. godine i o marčanskom biskupu Gabrijeleu Mijakiću (1663.-1670.)

Zlatko Kudelić

Hrvatski institut za povijest

Opatčka 10

10000 Zagreb

Republika Hrvatska

Autor analizira isusovačko izvješće o krajiškim pobunama sredinom 17. stoljeća i o ulozi marčanskih biskupa u njima. Uspoređuje taj izvor s ostalim suvremenim izvorima o navedenim bunama i događajima koji su doveli do uhićenja biskupa Gabrijele Mijakića i ustoličenja novoga marčanskoga biskupa Pavla Zorčića.

Ključne riječi: Vojna krajina, isusovci, Bečki dvor, Katolička crkva, pravoslavlje, crkvena unija, Marčanska biskupija, Pečka patrijaršija, Zagrebačka biskupija, Gabriel Mijakić, Pavao Zorčić

1. Uvod

Tijekom vladavine kralja Leopolda I.¹ na području Hrvatsko-slavonske vojne krajine, a napose Varaždinskoga generalata (Slavonske krajine) izbijali su krajiški nemiri

¹ Leopold I. na prijestolje je stupio 1658., a umro 5. svibnja 1705. O prilikama u Hrvatskoj tijekom Leopoldove vladavine opširnije vidjeti: Zrinka BLAŽEVIĆ, *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije: ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)*, Zagreb, 2002., 40.-85., 163.-197.; Luc OREŠKOVIĆ, *Luj XIV. i Hrvati: Neostvareni savez*, Zagreb, 2002.; John P. SPIELMAN, *Leopold I., zur Macht nicht geboren*, Graz, 1981.; Vjekoslav KLAJČ, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)*, Zagreb, 1914.; Tadija SMIČIKLAS, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije. Prvi dio: Slavonija i druge hrvatske zemlje pod Turskom i rat za oslobođenje*, Zagreb, 1891., 1.-102.

u kojima se sa socijalnim problemima krajiškog društva ispreplitalo i pitanje unije² pravoslavnih krajišnika (Vlaha)³ s Katoličkom crkvom. S krajiškim nemirima, uzrokovanim pojavom vlašškoga pitanja, tj. zahtjeva hrvatskih staleša i zagrebačkih biskupa za podvrgavanjem krajišnika s njihovih posjeda koji su ušli u sastav Vojne

² Unija ili sjedinjenje pravoslavnih kršćana s Katoličkom crkvom prema poimanju Katoličke crkve jest crkveno-pravni akt kojim se uspostavljalo zajedništvo pojedinih istočnih crkava s univerzalnom, Katoličkom crkvom, kojoj je poglavar rimski biskup, tj. papa. Klasičnim oblikom unije držao se slučaj kad je patrijarh neke od istočnih crkvi zajedno sa svim biskupima prihvatio jedinstvo s Katoličkom crkvom. Iako se idealnom držala unija svih istočnih crkava, crkvi jednog obreda ili određene biskupije, najčešće je uniju prihvaćao samo dio crkvene hijerarhije i vjernika, što je izazivalo stvaranje paralelnih istočnih crkvenih hijerarhija jer je hijerarhija protivna uniji redovito birala svoga kandidata. Zaključivanju unije prethodili su pregovori s Rimom, a za Ugarsku uniju je sklapao ugarski primas i nadbiskup Grana kao legat Svete stolice izravno s carem u Beču, a tek je potom obavještavao Rim o uniji. Rimski je kurija od pravoslavne hijerarhije i vjernika zahtijevala prihvaćanje odredbi Firentinskog sabora iz 1439. godine, a u 17. stoljeću za uniju se uz ispovijedanje vjere po tridentinskom obrascu zahtijevalo prihvaćanje papina prvenstva, nauka o čistilištu, izlaženje Duha svetoga iz Oca i Sina i korištenje beskvasnog kruha u euharistiji, ali je grkokatolička hijerarhija tražila je očuvanje obreda i povlastice, odnosno socijalno izjednačavanje s rimokatoličkim klerom. Međutim, zbog negativnih reakcija na Firentinsku uniju u Bizantu, tijekom 16. i 17. stoljeća prihvatljivijim je držano sklapanje unije samo nižeg klera i vjernika, kojima je ostavljen obred, a izostavljani su patrijarh (vjerski poglavar) i pravoslavni episkop čiju su jurisdikciju prije prihvaćali vjernici. Taj način sjedinjenja ozakonio je papa Klement VIII. 1596. breveom *Perbrevis instructio*, koji se odnosio na pravoslavne kršćane koji su iz Grčke došli u Italiju, ali taj način unije odbijali su pravoslavni kršćani jer je nijekao njihovu crkvu kao ustanovu kojoj su pripadali. U praksi se unija nije puno razlikovala od obraćenja na katoličanstvo, što su, primjerice, zagovarali rimokatolički biskupi u Dalmaciji da bi spriječili utjecaj kaluđera i episkopa Pečke patrijaršije na doseljene pravoslavne vjernike jer je pravoslavnim vjernicima, loše upućenima u vjerska i dogmatska pitanja, bila bliža osoba koja je pripadala istom, grčkom obredu, nego ona koja je ispovijedala isto vjerovanje. Papa Pio IV. godine 1563. podvrgnuo je istočne kršćane jurisdikciji rimokatoličkih biskupa koji su boravili u njihovim biskupijama, što je potvrdio i 1564. godine, ali provođenje papinskih odluka o načinu unije pravoslavnih kršćana ovisilo je i o postojećim političkim prilikama i interesima pojedinih država. Opširnije: Nicolaus NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani*, I., Oeniponte, 1885., 224.-225.; *Lexicon für Theologie und Kirche*, Herder Verlag, Freiburg, 1966., Band X., 502.-503.; Endre von IVÁNKA, "Die Sakralität des Kaisertums und die Konkretisierung der Idee des Gottesvolkes", u: Wilhelm NYSSSEN - Hans-Joachim SCHULZ - Paul WIERTZ, *Handbuch der Ostkirchenkunde* (HOK), Band I., Düsseldorf, 1984., 101.-132.; Michael LACKO, "Die Union im Kroatien", *Handbuch der Ostkirchenkunde*, 278.-281.; *Velika povijest Crkve*, V./5., Zagreb, 1980., 172.-211.; Hubert JEDIN, *Crkveni sabori*, Zagreb, 1980., 13.-43.; George H. TAVARD, "Istočne crkve", u: *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, 1998., 385.-387.; Joseph F. KELLY, "Ekumenski sabori", u: *Suvremena katolička enciklopedija*, 246.-255.; Teresa SANDERS, "Šizma", u: *Suvremena katolička enciklopedija*, 944.; Mile BOGOVIĆ, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*, Zagreb, 1993., 24.-25., 106.-107., 144.-146.

³ Pravoslavni krajišnici Varaždinskog i Karlovačkoga generalata u krajiškim ispravama najčešće se u to vrijeme spominju kao "Vlasi", a uz taj pojam se, naročito u izvorima, kojima su autori katolički crkveni dužnosnici, pojavljuju odrednice "Iliri grčkog obreda ili uskoci", "Rasciani ili Serviani", "Vlasi ili Rasciani", pa i "Vlasi ili uskoci", kojima se dodaje pridjev "šizmatici" ili rjeđe "heretici". U ovom isusovačkom izvješću njegov autor govori o "Vlasima i ostalim krajišnicima", a Vlahe izjednačuje s Tračanima, odnosno Rašanima, "koje obično ovdje (misli na Hrvatsku!) zovu Vlasima". Prema zagrebačkim biskupima Franji Ergelskom i Petru Petretiću krajiški katolički starosjedoci nazivani su "Slavoncima", a "Predavcima" su nazivani "bosanski Hrvati katolici", koji su prebjegli iz Osmanskoga Carstva u Krajinu i postali krajišnici. Vinković i Petretić u izvješćima krajišnike prema vjerskoj pripadnosti dijelili su na *Slavonce* - katolike starosjedioce, *Predavce* - katolike pristigle "iz Bosne", tj. s osmanskoga područja,

Krajine njihovoj vlasti, i nametanjem prekomjernih obveza krajišnicima,⁴ posredno su bili povezani i neki biskupi grkokatoličke Marčanske biskupije, utemeljene 1611. godine, od kojih je Bečki dvor prvenstveno očekivao provođenje unije pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom, ali koji su postali i zagovornici svih krajišnika pred vojnim vlastima i čuvari njihovih povlastica, *Statuta Valacorum*, pohranjenih u marčanskom samostanu.⁵ Iako su se oba navedena problema pojavila početkom 17. stoljeća, samo je vlaško pitanje preraslo u jedno od središnjih političkih pitanja u Hr-

i *Vlahe šizmatike*, odnosno pravoslavne krajišnike, koje srpski i dio hrvatskih povjesničara isključivo poistovjećuju sa Srbima. Međutim, budući su "Vlahe" činili i krajiški katolici koji su prihvaćali pravoslavlje zbog mogućnosti razvoda braka, u ovom čemu tekstu pojam "Vlah" rabiti u značenju pravoslavnoga krajišnika neovisno o njihovu podrijetlu. Opširnije: NAZ, *Libelli supplices*, XVII, 15., 25.; Arhiv HAZU, II. d 51: *Petri Petretich episcopi Zagrabienensis Historia de Valachorum in Confiniis Regni Sclavoniae degentium Episcopatus origine, progressu et effectibus*, f. 10.; Zlatko KUDELIC, "Povijest grkokatoličke Marčanske biskupije ("biskupije Vlah") zagrebačkog biskupa Petra Petretića iz 1662. godine", *Povijesni prilozi*, 25., Zagreb, 2003., 204.

⁴ Vlaško pitanje i sporove hrvatskih staleža s krajišnicima opisivali su brojni autori i iznosili različite zaključke o njemu. Opširnije vidjeti: Radoslav LOPAŠIĆ, *Karlovac*, Zagreb, 1879., 197.-199.; Aleksa IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII. veka", *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinakog zemaljskog arhiva*, XVIII., 2., 1916., 104.; Aleksa IVIĆ, "Jurisdikcija slavonskih plemića i srpski doseljenici od 1598. do 1630. g.", *Prilozi književnosti, jezika, istorije i folkloru*, 2., Beograd, 1922., 201.-226.; Aleksa IVIĆ, "Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoljeća", *Srpski etnografski zbornik* XXXVI./21., Beograd, 1926., 1.-189.; Ferdo ČULINOVIĆ, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, Zagreb, 1951.; Branko SUČEVIĆ, "Razvitak »vlaških prava« u Varaždinskom generalatu", *Historijski zbornik*, VI., Zagreb, 1953., 33.-67.; Stjepan ANTOLJAK, *Bune pučana i seljaka*, Zagreb, 1956.; Gunther E. ROTHENBERG, *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747*, Urbana, Illinois, 1960., 53.-87.; Ferdo ČULINOVIĆ, *Društveni razvitak Vojne krajine*, Zagreb, 1969.; Nada KLAJČIĆ, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI. i XVIII. stoljeću*, Beograd, 1976.; Fedor MOAČANIN, "Masovno naseljavanje vlahi i izdvajanje Vojne krajine kao posebnog teritorija", u: *Historija naroda Jugoslavije*, II., Zagreb, 1959., 689.-701.; Fedor MOAČANIN "Društveni razvoj u Vojnoj krajini" u: Mirjana GROSS (ur): *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, Zagreb, 1981., 90.; Jaroslav ŠIDAK, "O značenju vojne krajine u hrvatskoj povijesti", *Historijski zbornik*, XXXV., (1), Zagreb, 1982., 11.-20.; Fedor MOAČANIN, "Pokušaj sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlahi varaždinskog generalata u 17. stoljeću", u: (ur.) Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina. Povijesni pregled-historiografija-rasprave*. Zagreb, 1984., 275.-302.; Fedor MOAČANIN, "Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.", u: (ur.) D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 23.-44.; Josip ADAMČEK, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb, 1980., 499.-506., 519.-521.; Josip ADAMČEK, *Bune i otpori. Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, Zagreb, 1986., 7.-27.; Mirko VALENTIĆ, "Vojna krajina", u *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb, 1980., 731.-735.; Mirko VALENTIĆ, "O etničkom korijenu hrvatskih i bosanskih Srba", *Časopis za suvremenu povijest*, 24.(3)., Zagreb, 1992., 2., 15.; Z. BLAŽEVIĆ, *Vitezovićeva Hrvatska*, 76.-80.; Drago ROKSANDIĆ, *Etnos, konfesija, tolerancija*, Zagreb, 2004.; Zef MIRDITA, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004., 267.-336.; Mirko VALENTIĆ, "Geografska i demografska slika Hrvatske u XVII. i XVIII. stoljeću", u: (ur.) Ivan GOLUB, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost, svezak III.: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII stoljeće)*, Zagreb, 2004.; Mirko VALENTIĆ "Vojna krajina u 17. stoljeću", u: Mirko VALENTIĆ - Lovorka ČORALIĆ, *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 2005., 111.-122.

⁵ Grkokatolička Marčanska biskupija utemeljena je 21. studenoga 1611., kada je papa Pavao V. breveom "Divinae Maiestatis Arbitrio" grkokatoličkom biskupu Simeonu Vratnji, koji je pred kardinalom Robertom Bellarminom ispovijedio katoličku vjeru, dodijelio biskupsku vlast u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, uključujući i Žumberak. Simeonovo stvarno jurisdiksijsko područje u Hrvatskoj zapravo je bila Hrvatsko-slavonska vojna krajina, u koju su se naseljavali pravoslavni kršćani iz Osmanskog Carstva,

vatskoj, koje su hrvatski staleži i zagrebački biskupi zajednički pokušali riješiti u svoju korist, ali unija pravoslavnih krajišnika nije privukla veću pozornost staleža, a ni marčanski biskupi gotovo uopće nisu spominjani u saborskim zaključcima.⁶ Njihovo su biskupovanje najviše pratili zagrebački biskupi Benedikt Vinković (1637.-1642.), Petar Petretić (1648.-1667.) i Martin Borković (1667.-1687.), koji su u izvješćima Bečkom dvoru i Rimskoj kuriji marčanske biskupe Maksima (1630.-1642.) i Gabrijela Predojevića (1642.-1644.), Savu Stanislavića (1648.-1661.) i Gabrijela Mijakića (1663.-1670.) optuživali za prividno prihvaćanje unije, očuvanje pravoslavlja ("raskola") u Krajini, održavanje veza s pravoslavnim pečkim patrijarsima unatoč

nazvanima "Vlasima ili uskocima" u izvorima, a rjeđe "Servianima" ili "Rascianima". Nova grkokatolička biskupija nazvana je Marčanskom po mjestu Marči između Ivanića i Čazme, u kojem se nalazila srušena katolička crkva Svih Svetih, koju je Simeon obnovio i pokraj nje podigao samostan Svetog Mihaela Arkandela kao sjedište nove biskupije. Rimski kurija ju je biskupiji prvo nazivala "episcopatus Montis Feletrii", tj. "biskupija uskočkih gora", a od 1670. godine kad je marčanski biskup imenovan naslovnim platejskim biskupom po gradu Plateji u Grčkoj, nazivala ju je "Platejskom" biskupijom. Bečki dvor Simeona je nazivao "vlaškim biskupom", a njegova nasljednika Maksima Predojevića "vretanijskim", pojmom koji je u Pečkoj patrijaršiji označavao zapadna područja izvan Osmanskog Carstva u kojima su se naselili pravoslavni kršćani, u ovom slučaju Ugarsku i Hrvatsku. Međutim, budući da Rimski kurija nije bila spremna prihvatiti biskupski naslov podrijetlom iz "raskolničke" Pečke patrijaršije, Beč je od 1642. godine marčanskim biskupima dodijeljivao naslov "svidničkih" biskupa po rimokatoličkoj Svidničkoj biskupiji, koja se nalazila u dijelu Ugarske pod osmanskom vlašću i nije imala biskupa. Rim je odbio i ovaj prijedlog objašnjem da grkokatolički biskup nije mogao nositi naslov rimokatoličke biskupije, ali Bečki dvor to nije prihvatio nego je i dalje marčanskim biskupima dodjeljivao svidnički naslov. Simeonovi nasljednici u Marči Maksim (1630.-1642.), Gabrijel (1642.-1644.) i Bazilije (1644.-1648.) Predojevići, Sava Stanislavić (1648.-1661.) i Gabrijel Mijakić (1663.-1670.) bili su potvrđeni samo na Bečkom dvoru, ali Rimski kurija ih nije potvrdila, niti su bili posvećeni u Rimu. Opširnije: N. NILLES, *Symbolae adillustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, 1058.-1059.; Janko ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslavenskim zemljama", *Bogoslovska smotra*, 1924., 1., 64.-81.; Janko ŠIMRAK "Marčansko-svidnička eparhija za vrijeme vladika Gabre i Vasilija Predojevića i Save Stanislavića", *Bogoslovska smotra*, 1925., 1., 33.-55.; Janko ŠIMRAK, *De Relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII.*, Zagreb, 1926., 7.-21., 90.-105., 111.-113.; Janko ŠIMRAK, *Graeco-catholica Ecclesia in Jugoslavia. Dioecesis Crisiensis, olim Marčansis Historiae et hodiernus status*, Zagreb, 1931., 5.-9.; Dimitrije VITKOVIĆ, "šta je negda bila Vretanija", *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*, VII/1.-3., 1934., 83.

⁶ U objavljenim saborskim spisima iz prve polovice 17. stoljeća imenom i prezimenom gotovo da se i ne spominje ni jedan marčanski biskup, ali staleži su se na zasjedanju održanom u Varaždinu u svibnju 1631. žalili vladaru na "vlaškog arhimandrita" koji je predvodio Vlahe i poticao ih na objesno ponašanje, tj. zauzimanje posjeda vlastele, katolike prisiljavao da prihvate pravoslavlje, a grkokatolike (unijate) da se ponovno vrate pravoslavlju. Taj arhimandrit mogao je jedino biti marčanski biskup Maksim Predojević, kojeg je biskupom 1630. u Regensburgu imenovao Ferdinand II. Osim toga, staleži su upozorili da su osobe koje su se vratile iz turskog zarobljeništva tvrdile da su istog arhimandrita vidjele u Carigradu prije nego je došao u Krajinu, i da su Vlasi širili glasinu da je arhimandrit kopiju povlastica poslao turskom sultanu da bi provjerio je li sultan bio spreman ponuditi bolje povlastice nego Habsburgovci. Podatak da je "vlaški arhimandrit" sultanu poslao kopije povlastica s porukom da će Vlasi prijeći na njegovu stranu ako im on ponudi bolje povlastice zapisao je tadašnji kurtor Hrvatskog kolegija u Beču Petar Petretić, kasniji zagrebački biskup. Opširnije: *Zaključci Hrvatskog sabora*, I., (1631.-1693.), Zagreb, 1958., 5.-7.; Kamil DOČKAL, *Hrvatski kolegij u Beču 1624.-1784.*, Zagreb, 1997., 87.; Aleksa IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII. veka", *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, XVIII., 2., Zagreb, 1916., 22.-23.

prisegi da će kao grkokatolički biskupi pečkoga patrijarha odbaciti kao raskolnika i prihvatiti zagrebačke biskupa kao crkvene poglavare, te za poticanje nemira među krajišnicima svojevoljnim interpretiranjem vlaških povlastica.⁷ Zagrebački biskupi istupanjâ marčanskih biskupa kao predstavnika svih krajišnikâ pred vojnim vlastima držali su neprimjerenim njihovu položaju vikara zagrebačkih biskupa za kršćane istočnog obreda u Zagrebačkoj biskupiji, što su jedino mogli biti po kanonskom pravu Katoličke crkve, i prozivali ih zbog tvrdnji da pravoslavni Vlasi mogu slobodno ispovijedati pravoslavlje i da ne moraju izvršavati različite obaveze koje su im nametali vojni zapovjednici, jer da ih nisu spominjala *Statuta Valachorum*. Međutim, Bečki dvor nije bio sklon uvažiti zahtjeve zagrebačkih biskupa za oštrijim postupanjem prema marčanskim biskupima zbog protivljenja krajiških zapovjednika koji su učestalo ponavljali da je stabilnost Vojne krajine bilo moguće održati samo izbjegavanjem provođenja nepopularnih mjera koje su mogli izazvati krajiške nemire, među koje je pripadao i prijedlog o uniji s Katoličkom crkvom, koju su krajišnici poistovijećivali s pokmećivanjem. Zagrebački biskupi odbacili su taj prigovor naglašavajući da svojim zahtjevima nisu težili nametanju klasičnih kmetskih obveza krajišnicima, ponajprije ne tlake, nego da su samo tražili određenu naknadu za uživanje njihovih nekadašnjih posjeda u Krajini. No, Beč nije prihvatio njihovo obrazloženje, niti prijedlog o imenovanju onih osoba marčanskim biskupima čije bi poznavanje katoličke vjere prethodno provjerili katolički predstavnici, nego imenovao kandidate koje su birali i predlagali sami krajišnici na njihovim skupovima, a podržale krajiške vojne vlasti. Takav postupak kod izbora marčanskih biskupa zagrebački su biskupi držali kršenjem odredbi kanonskoga prava prema kojem su im marčanski biskupi morali biti podložni kao njihovi vikari, te kršenjem vladareva patronatskoga prava prema kojem krajišnici nisu mogli samostalno izabrati marčanskoga biskupa, nego samo predložiti tri kandidata, između kojih bi bio vladar izabrao onoga koji bi se pokazao pravim grkokatolikom. Međutim, Bečki dvor tvrdio je da vladar marčanske biskupe može imenovati bez konzultacija s Rimskom kurijom temeljem patronatskoga prava, koje je habsburškom vladaru dopuštalo da sam imenuje deset biskupa u Ugarskoj i za njih samo zatraži potvrdu Rima. To je dovelo do spora oko prava imenovanja marčanskih biskupa, pa kad im je Beč od 1642. godine počeo dodijeljivati naslov svidničkih biskupa po rimokatoličkoj Svidničkoj biskupiji, koja se nalazila u dijelu Ugarske pod osmanskom vlašću, Rim ih je odbio potvrditi objašnjavajući da kao biskupi grčkog obreda ne mogu nositi naslov rimokatoličke (latinske) Svidničke biskupije. Zbog toga spora marčanski biskupi su između 1630. i 1670. godine bili imenovani samo na Bečkom dvoru, ali bez posvećenja i potvrde Rimske kurije, a zagrebački biskupi neuspješno su protestirali protiv takva odnosa dvorskih krugova prema njihovim zahtjevima i problemu unije u Krajini. Neriješeno vlaško pitanje i nesuglasice glede imenovanja odgovarajućeg kandidata za marčanskoga bi-

⁷ Opširnije vidjeti: Ivan KUKULJEVIĆ, "Petar Petretić", *Arhiv za poviestnicu jugoslavensku*, IX., Zagreb, 1866., 312.-316.; Andrija LUKINOVIĆ, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, Zagreb, 1995., 201.-205.; Mijo KORADE, "Benedikt Vinković", u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., 315.-325.; M KORADE, "Petar Petretić", u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 333.-339.; *Statuta Valachorum: prilozi za kritičko izdanje*. Prijevod izvornika Zrinka BLAŽEVIĆ, Zagreb, 1999., (ur.) Drago ROKSANDIĆ - Čedomir VIŠNJIC.

skupa, prihvatljivog krajišnicima, Beču i Rimu, koji bi pokušao pravoslavne krajišnike pridobiti za uniju s Katoličkom crkvom, dočekali su i početak Leopoldove vladavine. Detaljnije ih je opisao zagrebački biskup Petar Petretić u opširnom izvješću o Marčanskoj biskupiji upućenom Leopoldu I. godine 1662. Vladara je nastojao uvjeriti da je za uspjeh unije trebalo imenovati pravog grkokatolika za marčanskog biskupa, a nikako ne onoga kojega su htjeli sami krajišnici, koji su redovito birali pravoslavca ("raskolnika") koji je samo prividno prihvatio uniju. Petretić je marčanske biskupe okrivio za podsticanje krajišnika na kršenje vlaških povlastica, upozorivši Beč da su se ponašali poput predstavnika svjetovne vlasti među krajišnicima, tj. preuzimali mnoge ovlasti koje kao crkveni dužnosnici nisu mogli obavljati, te da su i dalje ostali pravoslavci, iako su prilikom imenovanja u Beču prisegnuli da će biti grkokatolici koji će pravoslavne krajišnike privedi uniji s Katoličkom crkvom i prihvatiti zagrebačke biskupe kao nadređene crkvene poglavare.⁸ No, usprkos podršci zagrebačkih i bečkih isusovaca Petretić nije uspio uvjeriti dvorske krugove da Gabriel Mijakić, arhiđakon kojega je za nasljednika prije smrti izabrao marčanski biskup Sava Stanislavić, nije bio pogodan za novog marčanskoga biskupa, jer su Mijakića podržavali slavonski velikaši na čelu s banom Nikolom Zrinskim. Ti su velikaši Beč uvjerovali da će izbiti krajiška pobuna ako ga Dvor ne imenuje biskupom. Petretić je odbacio tezu o opasnosti od krajiške pobune ako marčanskim biskupom bude imenovan pravi, a ne prividni grkokatolik, kakvim je ocijenio Mijakića, upozorivši da bi njegov izbor značio prihvaćanje običaja da svaki marčanski biskup sam može na smrti imenovati nasljednika, čime bi vladarevo pravo biskupskog imenovanja bilo odbačeno kao nevaljano. Međutim, zbog mogućeg rata s Osmanlijama Leopold I. prihvatio je tezu Mijakićevih zagovornika da ga treba imenovati biskupom zbog izbjegavanja mogućih nemira među Vlasima, pa je Mijakić ipak imenovan u proljeće 1663. Iako je nakon imenovanja prisegnuo da će prekinuti veze s Pečkom patrijaršijom, prihvatiti uniju i širiti je među krajišnicima, o prvim godinama Mijakićeva biskupovanja ne zna se puno jer se nije sastajao sa zagrebačkim biskupom Petretićem. Pozornost na sebe Mijakić je privukao nakon krajiške bune iz 1666. godine, kad je zajedno s marčanskim kaluđerima osumnjičen za njezino poticanje i pružanje utočišta pobunjenim krajišnicima nakon njezina gušenja. Optužbe protiv Mijakića iznosili su zagrebački biskupi Petar Petretić, njegov nasljednik Martin Borković i križevački pukovnik Johann Joseph Herberstein, a u idućih nekoliko godina o Mijakićevu ponašanju tijekom biskupovanja raspravljali su i dvorski krugovi i vojne vlasti. Budući da su predstavnici Katoličke crkve i križevački pukovnik Herberstein iznijeli negativno mišljenje o Mijakiću kao prividnom grkokatoliku, koji nije ispunio obećanje o prekidu veza s pravoslavnim pečkim patrijarhom i širenju unije među Vlasima, te ga optužili da je pomagao pobunjenim krajišnicima tijekom Osmokruovićeve bune, u jesen 1670. donijeta je odluka o njegovu uhićenju i imenovanju grkokatolika Pavla Zorčića novim marčanskim biskupom.⁹

⁸ Z. KUDELIC, "Povijest grkokatoličke Marčanske biskupije", 204.-211.

⁹ Radoslav LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis in Croatia et Slavonia*, Arhiv HAZU, XV-25., A-III., 18. Zlatko KUDELIC, "Prijedlog dvorskih savjetnika caru Leopoldu I. o smjenjivanju marčanskog

Te događaje, u kojima se naglašavala povezanost vlašškoga pitanja s prihvaćanjem unije marčanskih biskupa i njezinoga širenja među pravoslavnim krajišnicima, osim isprava zagrebačkih biskupa opisivali su razni onovremeni izvori, a među njima ističe se isusovačko izvješće pod naslovom "Valachicae gentis in regno Croatiae illocatae excessuum ac episcoporum ritus graeci eidem praefectorum notitia historica descripta ex manuscripto P. P. Societatis Jesu ab anno 1666-1670". (Povijesna bilješka o ispadima vlašškog naroda smještenog u Hrvatskom Kraljevstvu i njemu nadređenim biskupima grčkog obreda opisana iz rukopisa Družbe Isusove) iz 1660.-1670. godine); original se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu, a prijepis u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.¹⁰ Ono obuhvaća razdoblje između 1658. i 1672. godine i opisuje krajiške nemire iz 1658. godine, Osmokruovićevu bunu iz 1666. godine, i povijest grkokatoličke Marčanske biskupije od njezina osnivanja do početka biskupovanja Pavla Zorčića, s težištem na biskupovanju Gabrijela Mijakića (1663.-1670.), u historiografiji povezanog s urotnicima Petrom Zrinskim i Franom Krstom Frankopanom. Iako se iz izvješća ne može odrediti njegov autor, čini se da je rukopis nastao nakon 1672. godine, jer se u njemu spominju uhićenje neposlušnih kaluđera, bijeg nekoliko kaluđera u Osmansko Carstvo početkom biskupovanja Pavla Zorčića, te njegovi problemi s Vlasima i kaluđerima, koji su se dogodili tijekom prvih godina Zorčićeva biskupovanja.¹¹ Marčanskog biskupa Mijakića kao pokretača krajiške pobune spominju i izvješće križevačkoga pukovnika Josepha Johanna Herbersteina o Marčanskoj bi-

biskupa Gabrijela Mijakića i sužavanju vlaških povlastica iz 1668. godine", *Croatica Christiana Periodica*, XXVI., 51., Zagreb, 2003., 79.-100. Kod R. Lopašića prezime vođe krajiške pobune iz 1666. godine glasi *Osmokruč*, A. Ivić naziva ga *Stefan Osmokrug*, a taj oblik prezimena nalazimo u isusovačkom izvješću, i sličan je obliku *Osmokruck* ili *Osmokhruckh* u krajiškim izvorima, koje citira Ivić. Prezime *Osmokrug* navodi J. Šimrak, a R. Grujić samo je spomenu vojvodu *Osmokruhovića*. Kod F. Čulinovića nalazimo ime i prezime *Stevan Osmokrugović*, kod S. Antoljaka *Stevan Osmokruč*, a B. Sučević i J. Adamček navode ime i prezime *Stevan Osmokruović*. To se prezime uobičajilo među povjesničarima Vojne krajine, ali kod N. Klaić njegovo ime glasi *Štefan*, a kod F. Močanina i M. Valentića *Stefan*. Opširnije vidjeti: R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 197.-199.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve", 104.; Aleksa IVIĆ, "Marčanska episkopija", *Brstvo*, XIX., Beograd, 1925., 210.; A. IVIĆ, "Migracije Srba u Slavoniju", 102.-111., bilj. 6.-11.; Janko ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", *Bogoslovska smotra* XIX., Zagreb, 1931., 155-156.; R. GRUJIĆ, *Pakračka eparhija*, Pakrac, 1930., 65.; F. ČULINOVIĆ, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 80.-81.; B. SUČEVIĆ, "Razvitak »vlaških prava« u Varaždinskom generalatu", 50.; S. ANTOLJAK, *Bune pučana i seljaka*, 219.-221.; N. KLAJČ, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj*, 159.; F. MOČANIN, "Masovno naseljavanje vlahi i izdvajanje Vojne krajine kao posebnog teritorija", u: *Historija naroda Jugoslavije*, II., Zagreb, 1959., 694.-695.; F. MOČANIN, "Društveni razvoj u Vojnoj krajini", 90.; F. MOČANIN, "Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.", 39.; Josip ADAMČEK, "Problem krajiških buna u historiografiji", u: (ur.) D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 20.; Mirko VALENTIĆ "Vojna krajina u 17. stoljeću", u: M. VALENTIĆ-L. ČORALIĆ, *Povijest Hrvata. Druga knjiga*, 120.

¹⁰ HDA, *Acta capituli antiqua*, fasc. 95., n. 68.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III., 13.: *Vallachicae gentis in regno Croatiae illocatae excessuum ac episcoporum ritus graeci eorundem praefectorum notitia historica descripta ex manuscripto P. P. Societatis Jesu ab anno 1666-1670*.

¹¹ R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I., 108.-118., 138.-148., 150-160.; Franjo HAMMERL, "Pavao Zorčić - unijatski vladika. Prigodom tristote godišnjice sjedinjenja naše braće unijata s Rimskom crkvom 1611.-1911.", *Vrhbosna*, god. XXV., br. 6., Sarajevo, 1911., 83.-88.; 7./8., 191.-105.; 9., 136.-139.; 10., 140., 147.-159.

skupiji i njegov odgovor na krajiške tužbe iz 1666. godine¹² zatim gradačko vijeće u bilješkama o vlaškim nemirima koje je objavio R. Lopašić, pa izvješće zagrebačkog biskupa Petra Peretića o Marčanskoj (Svidničkoj) biskupiji iz 1667. godine sastavljeno na zahtjev Leopolda I., te prijedlog dvorskih savjetnika za Mijakićevo uhićenje iz studenoga 1668., uručen Leopoldu I. nakon istrage o njegovu ponašanju kao biskupa, odnosno ispunjavanju uvjeta pod kojima je Mijakić imenovan biskupom, i njegovim vezama s pobunjenim krajišnicima 1666. godine.¹³ Međutim, za razliku od spomenutih dokumenata, ovo isusovačko izvješće detaljnije opisuje Mijakićevo biskupovanje, događaje koji su prethodili njegovu uhićenju te početak biskupovanja Pavla Zorčića. Autor tog izvješća dijelom se vjerojatno oslanjao na spomenuto opširno Petretićevo izvješće iz 1662. godine, ali čini se da krajiške nemire (tj. “ispade”, kako ih je nazvao!) iz 1666. godine i Mijakićevo biskupovanje nije opisao samo na temelju građe, nego da je ili on sam u njima sudjelovao ili mu ih je prepričao netko od isusovaca, sudionika tih događaja. Izvješće se sastoji od dva dijela. Prvi, kraći dio opisuje krajiške bune iz 1658. i 1666. godine, a drugi dio biskupovanje marčanskih biskupa od prvog biskupa Simeona pa do Mijakićeva uhićenja i početka biskupovanja Pavla Zorčića (1671.-1685.). Okosnica cijelog izvješća teza je isusovačkog autora da su marčanski biskupi između 1630. do 1670. godine kao začetnici otpora obnavljanju vlasti zagrebačkih biskupa i plemstva u Varaždinskom generalatu bili odgovorni za krajiške nemire, koje su poticali svojevrsnim interpretiranjem sadržaja vlaških povlastica, te da su skrivili neuspjeh unije u Vojnoj krajini prividnim prihvaćanjem katoličke vjere samo zbog stjecanja biskupskog položaja, a nakon ustoličenja održavali su pravoslavlje u Krajini, spriječavali širenje unije i održavali veze s pravoslavnim pećkim patrijarsima. Autor izvješća podupirao je stavove zagrebačkih biskupa o rješavanju vlaškoga pitanja i unije, a gušenje bune držao opravdanim jer je time otklonjen strah od mogućeg pridruživanja kmetova s okolnih vlastelinstava Vlasima zbog “privlačnosti slobode”, koju su Vlasi uživali i nudili kmetovima, tvrdeći da je sva vlast u generalatu (između Save i Drave) pripadala samo njima, tj. Vlasima. Prema autoru izvješća neuspjeh bune ujedno se mogao iskoristiti i za približavanje Vlaha uniji s Katoličkom crkvom jer je reakcijom državnih i vojnih vlasti bio zastrašen i vlaški “pseudoepiskop”, tj. marčanski biskup Gabrijel Mijakić, koji je nakon toga ipak odlučio poći u Rim na posvećenje, što je i bio jedan od uvjeta koje

¹² *Relatio Josephi Herberstein, vicegenerali, de ecclesia orientali et dioecesi Suidnicensi ex anno 1666. 20 octobri*, u: Radoslav LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III., 11. Johann Joseph Herberstein stigao je u Varaždinski generalat oko 1655. godine. Hrvatska ga historiografija najčešće spominje kao žestokog protivnika Nikole i Petra Zrinskog i kao predstavnika bečkog apsolutizma, ali njegova se uloga u zagovaranju unije među pravoslavnim krajišnicima ne navodi, iako se o tom pitanju slagao s idejama zagrebačkih biskupa Petra Petretića i Martina Borkovića. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 197.-206.

¹³ *Petri Petretich episcopi Zagradiensis relatio de episcopatu Suidnicensi anno 1667. Caesari facta*, Arhiv HAZU, II d.18.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III., 18.; Radoslav LOPAŠIĆ, *Spomenici hrvatske krajine* II., Zagreb, 316.-317., 322.-323.; Zlatko KUDELIĆ, “Izvješće zagrebačkog biskupa Petra Petretića o Svidničkoj (Marčanskoj) biskupiji caru Leopoldu I. iz 1667. godine”, *Povijesni prilozi*, 26., Zagreb, 2004., 69.-97.; Z. KUDELIĆ, “Prijedlog dvorskih savjetnika”, 79.-100.; Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, I., Zagreb, 1992, 113.-114.

je prihvatio prilikom imenovanja marčanskim biskupom, koji do izbivanja bune nije ispunio.

Za habsburšku vjersku politiku u Vojnoj krajini i za povijest Zagrebačke biskupije u 17. stoljeću ovo izvješće dragocjen je izvor zbog detaljnijeg opisa djelovanje nekih isusovaca kao zagovornika zagrebačkih biskupa Petra Petretića i Martina Borkovića u Beču u spomenutim zbivanjima. Ono pobija postojeću tezu u krajiškoj historiografiji o isusovcima kao glavnim pokretačima unije na području Vojne krajine, prisutnu još od 19. stoljeća, i kao glavne zagovornike provođenja unije među pravoslavnim krajišnicima u 17. stoljeću prvenstveno ističe zagrebačke biskupe, kojima su isusovci bili jedina podrška za njihove ideje na Bečkom dvoru.¹⁴ S obzirom na postojeće historiografske interpretacije o strogo prokatoličkoj politici Habsburgovaca u Vojnoj krajini i isusovačkom redu kao najvažnijem instrumentu te politike, podaci iz ovog izvora promijenit će uvriježene teze o životu biskupa Gabrijela Mijakića i s ostalim izvorima, prvenstveno ispravama zagrebačkih biskupa, pokazati mnog složeniju sliku o habsburškoj vjerskoj politici sredinom 17. stoljeća. Međutim, budući da se u naslovu izvješća spominje pojam "vlaški narod", prije analize izvješća nužno je osvrnuti se na različite interpretacije pojma "Vlasi" u historiografiji, kao i na rezultate istraživanja o problemu unije u Krajini, o biskupovanju Gabrijela Mijakića i uzrocima spomenutih krajiških pobuna.

2. "Vlasi" u historiografiji

Iako je pravoslavno krajiško pučanstvo bilo različitog etničkoga podrijetla, sastavljeno od pravoslavnih kršćana doseljanih iz Osmanskog Carstva tijekom 17. stoljeća, te dijela katolika starosjedilaca i doseljenih katolika iz Banske Hrvatske i Osmanskog Carstva, koji su u Krajini prihvatili pravoslavlje zbog mogućnosti razvrgavanja brakova sklopljenih u Katoličkoj crkvi, srpski povjesničari i teolozi koji se bave poviješću Srba i Srpske pravoslavne crkve, u koju uvrštavaju i Marčansku biskupiju,

¹⁴ Pavao Zorčić tijekom boravka kod zagrebačkog biskupa Petretića sastavio je obrazloženje zbog kojeg je napustio Marču, a iz podataka se može saznati da je Marču napustio zbog "smutnji" oko izbora novog biskupa. Ti podaci, a ni radovi F. Hammerla, J. Šimraka i A. Ivića u 20. stoljeću nisu bili poznati povjesničarima u 19. stoljeću, prvenstveno F. Kronesu, E. Picotu i F. Vaničeku, koji su o njemu i isusovcima iznijeli netočne podatke, ali su ih ponovili J. Schwicker i S. Pavlović u 19., te F. Čulinović, G. Rothenberg i K. Kaser u 20. stoljeću. "Izopačeni običaji" koje Pavao Zorčić spominje vjerojatno su bili postojeći običaji među marčanskim kaluđerima i svećenstvom, a koje je Katolička crkva osuđivala kao neprihvatljive. Opširnije: Franz von KRONES, "Zur Geschichte des Jesuitenordens in Ungarn seit dem Linzer Frieden bis zum Ergebnisse der ungarischen Magnatenverschwörung, 1645-1671", *Archiv für österreichische Geschichte*, LXXIX., Wien, 1893., 279. et passim, 322.-324.; Emile PICOT, *Les Serbes de Hongrie*, Prague, 1873., 91.; S. PAVLOVIĆ, *Srbi u Ugarskoj*, 84.-85.; Fran(tisek)VANICEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze*, I., Wien, 1875., 280.-281.; F. HAMMERL, "Pavao Zorčić-unijatski vladika", *Vrhbosna*, god. XXV., br. 7./8., 191.-105.; br. 9., 136.-139.; Janko ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", *Bogoslovna smotra*, 1931., 172., 184.-190.; Aleksa IVIĆ, "Marčanska episkopija", *Brastvo*, XX., Beograd, 1926., 69.-70.; A. IVIĆ, "Migracije Srba u Slavoniju", 111.-112.; F. ČULINOVIĆ, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 96., i bilj. 247. na 177. strani.; G. E. ROTHENBERG, *The Austrian Military Border*, 85., 106.; Karl KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., Zagreb, 1997., 189.; Stjepan RAZUM, "Biskupska skupština (sinoda) Zagrebačke biskupije. Prva biskupska skupština Martina Borkovića", u: *Tkalčić*, Zagreb, 2004., 67.

pojmove "Vlah", "Ilir", "Rascian", "Servian" obvezatno drže oznakom pripadnosti srpskoj naciji već od početka 17. stoljeća. Srpska historiografija izbjegavala je spominjati prelasku s katoličanstva na pravoslavlje, o kojima ima dosta naznaka u izvorima, te ponavljala tezu o doseljavanju isključivo Srba na područje Vojne krajine, izjednačujući pojam "Vlah", uz koji su se pojavljivale odrednice "šizmatik", "Rascian", "Servian" ili "homines graeci ritus", s pojmom "Srbini", odnosno konfesionalnu pripadnost pravoslavlju s etničkom pripadnošću srpskom narodu. Takav pristup već u radovima nastalima u drugoj polovici 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća imaju autori A. Stojaković, S. Pavlović, V. Krasić, Đ. Rajković i M. Grbić,¹⁵ te R. Grujić i A. Ivić.¹⁶ Na njih su se oslanjali J. Radonić, V. Čubrilović i D. Kašić,¹⁷ a i M. Radeka, V. Dabić i S. Gavrić u novijim radovima su ponovili zaključak o Vlasima kao Srbima, iako su pone-

¹⁵ Aleksandar STOJAČKOVIĆ, *Čerte života naroda srbskog u ungarskim oblastima, od vremena, kad su Mađari u ove došli, pa do slavnog doba vaskrsenja Vojvodine Srbije, ili od godine 895.-1848.*, Beč, 1849.; Đorđe RAJKOVIĆ, "O namastiru Marči", *Letopis Matice srpske*, knjiga 123., Novi Sad, 1880., 113.-120.; Stevan PAVLOVIĆ, *Srbi u Ugarskoj*, Novi Sad, 1883.; Vladimir KRASIĆ, "Manastir Lepavina. Prilog srpskoj istoriji", *Letopis Matice srpske*, knjiga 159., sv. 3., Novi Sad, 1889., 1.-29.; Manojlo GRBIĆ, *Karlovačko vladništvo*, I.-III. Opširnije: Iva MANDUŠIĆ, "Grbić, Manojlo", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6., Zagreb, 2005., 137.-138.; Damir AGIČIĆ - Nikša LUČIĆ, "Grujić, Radoslav", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6., Zagreb, 2005., 266.-267.

¹⁶ Grujić je 1909. u *Apologiji srpskog naroda u Hrvatskoj* naveo da je pojam "Vlah" od XII. do XV. stoljeća označavao i osobu romanskoga podrijetla i svakoga tko je bio pastir ili stočar po zanimanju, a da je nakon dolaska Osmanlija taj naziv postao uobičajen za sve pravoslavne kršćane, pa su austrijske vlasti tim nazivom, preuzetim od Osmanlija, označavale i prave Srbijance. Grujić je iznimka među srpskim povjesničarima po tome što je u studiji o Pakračkoj eparhiji ipak spomenuo pritiske krajiških pravoslavaca na katolike i prijelaze s katoličanstva na pravoslavlje. A. Ivić pisao je 1907. godine o Vlasima kao o pravoslavcima, ali u kasnijim radovima govorio je isključivo o Srbima u Vojnoj krajini, te 1926. godine istaknuo da su hrvatski plemići nastojali pokmetiti bar jedan dio srpskih graničara, tj. slavonskih Srba, i to tako što su njihovom podjelom na prave doseljenike, tj. Vlahe, predavce, Slavonce i privatne Vlahe nastojali dokazati da oni nisu jedna (srpska) nacija. Opširnije: Radoslav GRUJIĆ, *Propast manastira Marče*, Zagreb, 1908.; ISTI, *Apologija srpskog naroda u Hrvatskoj i njegovih glavnih obeležja*, Novi Sad, 1909., 40-52., 68.-90.; ISTI, "Marčanska eparhija", *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, II., Zagreb, 1928., 780.-781.; ISTI, "Tužbe Srba iz Hrvatske i drugih krajeva sa sabora u Beogradu 1730. na predstavnike austrijskih državnih vlasti", *Glasnik istorijskog društva*, Novi Sad, 2., 1929., 408.-411.; ISTI, *Pakračka eparhija*, Pakrac, 1930.; Z. MIRDITA, *Vlasi u historiografiji*, 298., bilj. 172.; Aleksa IVIĆ, "Vlasi u starim spomenicima", *Pokret*, Zagreb, 4/1907., 177., 11.-12.; ISTO, *Srbobran*, Zagreb, 24/1907., 167., 3.-4.; ISTI, *Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju. Prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 16. i 17. veka*, Sremski Karlovci, 1909.; ISTI, "Iz istorije crkve", 88.-105.; ISTI, "Jurisdikcija slavonskih plemića i srpski doseljenici od 1598. do 1630. g.", 201.-226.; ISTI, "Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16., 17. i 18. stoleća", 13., 50.-65., 90.-100., 105.-189.; Damir AGIČIĆ-Nikša LUČIĆ, "Grujić, Radoslav", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6., Zagreb, 2005., 266.-267.; Mladen ŠVAB, "Ivić, Aleksa", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6., Zagreb, 2005., 194.-195.

¹⁷ Jovan RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI. do XIX. veka*, Beograd, 1950., 44.: "...Pretežni element u Vojnoj granici behu pravoslavni Srbi pogrdno zvani Vlasi, pod verskim rukovodstvom svojih kaludera i sveštenika..."; Vasa ČUBRILLOVIĆ, "Srpska pravoslavna crkva pod Turcima od XV. do XIX. veka", *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu V-1.*, 1960, 163.-186.; Dušan KAŠIĆ, "Prilozi za istoriju "Statuta Valachorum", u: *Spomenik SANU CVI., odeljenje društvenih nauka, Nova serija 8.*, Beograd, 1956., 37.-50.; ISTI, *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj*, Zagreb, 1967.; ISTI, *Otpor marčanskoj uniji. Lepavinsko-severinska eparhija*, Beograd, 1986.; ISTI, *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1988.; ISTI, *Srpski manastiri u Hrvatskoj*, Beograd, 1996.

kad spominjali konfesionalno ili socijalno značenje pojma "Vlah".¹⁸ Tezu o Vlasima kao Srbima prihvatili su i inozemni znanstvenici, pa je nalazimo u Pastorovoj povijesti rimskih papa, u kojoj stoji da je Pavao V. potvrdio Simeona Vratanju za *biskupa pounijaćenih Srbâ*, zatim u tekstu M. Lacka o uniji u Hrvatskoj, koji je spomenuo uniju *Srba* u Hrvatskoj početkom 17. stoljeća, kao i u studiji L. Hadrovicsa o srpskom narodu i njegovoj crkvi pod osmanskom vlašću. I u nekim enciklopedijskim člancima objavljenima u zadnjih četrdesetak godina u Hrvatskoj pojam "Vlah" objašnjavao je kao istoznačnica, tj. oznaka za pravoslavne kršćane *ili za Srbe* tijekom osmanskog razdoblja.¹⁹

¹⁸ Prema Radeki pojam "Vlah" se rabio kao etnička oznaka za romanske Vlahe, a "vlah" kao socijalna oznaka za stočare, ali je zaključio da su Vlasi koji su se početkom 16. stoljeća, pred seobu u Žumberak, nalazili na području od Unca i Srba i od Cetine i Vrlike do Knina i Obrovca već bili Rašani, odnosno Srbi. V. Dabić u knjizi o Banskoj krajini iz 1984. godine govoreći o etničkoj strukturi tog skrajiškog područja zaključio je da su se "Vlasima" nazivali pravoslavni krajišnici, da je naziv "Vlah" u nekim slučajevima poblizje određivan pojmom "Rašanin", te da je *srpsko* stanovništvo Banovine zbog pripadnosti pravoslavnoj crkvi pogrdno nazivano "šizmaticima", a u studiji o Karlovačkom generalatu iz 2000. godine govorio isključivo o Srbima. S. Gavrilović u studiji o Srbima u Hrvatskoj iz 1976. godine spominjući nemire u Karlovačkom generalatu između 1719. i 1728. godine naglasio je da su se "Vlasima" nazivali *krajišnici obiju vjeroispovijesti*, zatim 1977. napisao je da su se razbojničkim drušinama smještenim uz međe koje su dijelile Varaždinski generalat i Bansk u Hrvatsku u prvoj polovici 18. stoljeća pridruživali i *vlastelinski Vlasi, mahom Srbi*, a u tekstu iz 1993. godine Varaždinski generalat u 17. stoljeću proglasio je srpskom oblašću u Hrvatskoj naseljenu Srbima-krajišnicima. Opšrinije: Milan RADEKA, *Gornja krajina ili Karlovačko vladništvo*, Zagreb, 1975., 39.-42.; Vojin DABIĆ, *Banska krajina 1688-1751*, Beograd - Zagreb, 1984., 66.; Vojin DABIĆ, *Vojna krajina: Karlovački generalat*, Beograd, 2000.; Slavko GAVRILOVIĆ, "Srbi u Hrvatskoj u XVIII veku", *Zbornik Matice srpske, Odeljenje za društvene nauke, Zbornik za istoriju 14.*, Novi Sad, 1976., 8.-21., 25.; ISTI, "O nemirima Srba ("Vlaha") na vlastelinstvima u severozapadnoj Hrvatskoj prve polovine XVIII. veka", *Balkanica*, VIII., Beograd, 1977., 217.-222.; ISTI, "Unijaćenje i pokatoličavanje Srba (XIII-XIX vek)", u: Slavko GAVRILOVIĆ, *Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV-XIX vek)*, Bograd, 1993., 29.; Jeremija MITROVIĆ, "Srbi u delima nekih hrvatskih istoričara", *Balkanica*, XVI-XVII., Beograd, 1985.-1986., 315.-331.

¹⁹ Ludwig Freiherr von PASTOR, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreißigjährigen Krieges, Band XII: Leo X. und Paul V. (1605.-1621.)*, Freiburg, 1928/9., 268.-269., Michael LACKO, "Unionsbewegungen im slawischen Raum und im Rumänien", u: HOK I., 278.-279.; Laszlo HADROVICS, *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, Zagreb, 2000., 20"; Vlah", u: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, sv. 7., Zagreb, MCMLXIV: "...Kako su za turskih ratova po hrvatskim krajevima ratovali i naseljavali se s uvojačenim Vlasima i Srbi-pravoslavci, počela se riječ Vlah, također donekle i u deprecijativnom značenju, upotrebljavati za pripadnika pravoslavne vjere ili Srbina uopće. Turci su nazivali Vlasima sve kršćansko stanovništvo iz okupiranih zemalja na Balkanu."; Dimitrije TRIFUNOVIĆ, "Vlasi", *Vojna enciklopedija*, sv. 10., Beograd, 1975.: ".Turci su nazivali Vlasima sve hrišćansko stanovništvo okupiranih zemalja na Balkanu, ali u XV. i XVI. veku svi Vlasi bili su posrbljeni i pohrvaćeni. Kad su za vreme austro-turskih ratova po hrvatskim zemljama ratovali i Srbi (pravoslavci) i naseljavali se zajedno s regrutiranim Vlasima, počelo se ime Vlah upotrebljavati u potcenjujućem značenju za pripadnika pravoslavne vere, ili Srbe uopšte."; Dragoljub JOKSIMOVIĆ, "Vojna krajina", *Vojna enciklopedija*, sv. 10., Beograd, 1975., 556.-560.; "Vlasi", u: *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1982., 553." ...Kad su za turskih ratova po hrvatskim zemljama ratovali i naseljavali zajedno s uvojačenim Vlasima i Srbi-pravoslavci, počela se riječ Vlah, također donekle u deprecijativnom značenju, upotrebljavati za pripadnika pravoslavne vjere ili Srbina uopće (u primorskim krajevima sinonim je riječ "rišćanin" lišena pogrdnog značenja.) Turci nazivaju Vlasima sve kršćansko stanovništvo okupiranih zemalja na Balkanu."

Za razliku od većine srpskih povjesničara koji su poistovijećivali pojmove "Vlah" i "Srbin", neki povjesničari i lingvisti naglašavali su njegovo prvenstveno konfesionalno značenje u Osmanskom Carstvu kao odrednice za pravoslavnog kršćana,²⁰ ili upozorili na složenija značenja pojma "Vlah". S. Džaja u izrazima "uskoci", "pribjezi" i "predavci" vidio je jezično opisanu pojavu političkog prebještva, u nazivima "Rasciani ili "Serviani" izravno ili neizravno podrijetlo iz Srbije ili pripadnost Srpskoj pravoslavnoj crkvi, a u pojmovima "Morlaci i Vlasi" socioekonomsku oznaku za slavizirane pastirske nomade, čija se etničko-konfesionalna pripadnost nerijetko vidjela u poistovijećivanju "Vlaha" i "Rasciana" u izvorima. Ujedno je napomenuo da su u bosanskoj jezičnoj uporabi na katoličkoj strani "srpsko pravoslavni" identificirani s "Vlasi- ma, Grcima, šizmaticima, krivovjercima, starovjercima ili odmetnicima."²¹ S. Buzov je 1992. istaknula da se do početka osmanlijskih osvajanja Vlasi mogu držati etničkom zajednicom, ali zbog teritorijalizacije kojoj su bili podvrnuti tijekom 16. stoljeća i migracija koje su ih dovele u sela i napuštena selišta, više nisu spominjani kao Vlasi nego kao stanovnici određenih naselja sa statusom filurdžija, pa vlaška zajednica više nije bila ni socijalna, nego teritorijalna zajednica. Konac 16. stoljeća bilo je razdoblje *nestajanja vlašskog etničkog identiteta*, koje je trajalo dugo i na različitim područjima neujednačeno, ali teško se moglo govoriti o jedinstvenoj vlaškoj etničkoj zajednici s obzirom na vrlo izduženi teritorij na kojem su se Vlasi spominjali i s obzirom na nepostojanje jezičnih i inih spomenika. Zato je ime Vlah u povijesti uvijek bilo naziv za destinkciju (ne-Slaven, ne German), a ne etnonim u strogom značenju te riječi.²² Za razliku od nje, N. Močanin istaknuo je tri faze evolucije društvenog statusa "Vlaha" - skupinâ koje su mogle potjecati od balkanskih romanskih stočarskih zajednica: u ranim osmanskim popisima prvotno su bili shvaćani kao vojnički red, zatim se oko 1620. njihov status promijenio u status klasične raje zbog promjene obilježja vojne službe, koja postaje "kuluk", a od sredine 16. stoljeća osmanski uredi rabili su južnoslavenski naziv "Vlasi" za stočarske rodovske skupine bez razlike, izuzevši Albance, i

²⁰ Kod F. Miklošića nalazimo zaključak da su u Bosni i Hercegovini Turci i katolici tim pojmom nazivali pripadnika grčke crkve, tj. pravoslavca, što su ponovili K. Kadlec i P. Skok, te V. Čorović, za kojim se poveo i J. Uhač u studiji o grkokatoličkoj Marčanskoj biskupiji, kao i N. Malcolm, prema kojem je u Bosni izraz "Vlah" i nakon tri stoljeća označavao pripadnika Pravoslavne crkve. Opširnije: Z. MIRDITA, *Vlasi u historiografiji*, 223., 302., bilj. 8., 356.; Petar SKOK, "Vlah", *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8., Zagreb, MCMLXXI., 514.; Vladimir ČOROVIĆ, "Vlasi i Maurovlasi", u: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV., 1929., 113.-114.; "Kako su ti Vlasi bili najvećim dijelom stočari, to se s vremenom naziv Vlaha prenio na sve stočare, ma i ne bili romanskog porijekla... Taj naziv zadržali su turski osvajači prema oba dijela kršćana. Ime Vlaha, koji su najvećim dijelom bili pravoslavni i išli sa Srbima zajedno, postalo je kasnije ponegdje kod katolika oznaka za pravoslavne, naročito onda, kad se tim imenom htjelo da se nagrade i da se njihovo stočarsko zanimanje obilježi kao nešto niže."; Josip UHAČ, *Marčanska biskupija (eparhija). Neki povijesno-pravni pogledi*, Zagreb, 1996., 8.-9.: "Nas ovdje zanimaju Vlasi podrijetlom s područja istočno od Drine, dakle pravoslavci"; Noel MALCOLM, *Povijest Bosne*, Zagreb, 1995., 97.-98.

²¹ S. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost*, 40.-41., 99., bilj. 93.

²² Snježana BUZOV, "Vlaško pitanje i osmanlijski izvori", *Povijesni prilozi*, br. 11., Zagreb, 1992., 42., 44.-48.; "Vlaška sela, pašnjaci i čifluci: krajolik osmanlijskog prigraničja u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću", u: *Triplex confinium (1500-1800): Ekohistorija. Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru*. (ur.) Drago ROKSANDIĆ, Ivan MIMICA, Nataša ŠTEFANEC i Vinka GLUNČIĆ-BUŽANČIĆ, Split/Zagreb, 2003., 228.

vlaško je ime obuhvatilo raznolike skupine, koje su mogle pripadati balkanskom tipu obitelji s nekim drugim imenom, koje su glede poreznih obveza bile u položaju sličnom vlaškom. Uz te autore treba spomenuti da je M. Šarić ponovio tezu C. Bracewella da su "Vlasi" bili populacija određenoga društvenog statusa, tj. stočari kolonisti u Osmanskom Carstvu, koji su obavljali vojne i oružničke dužnosti u zamjenu za porezne olakšice, koji se moraju razlikovati od *uskoka, hajduka, venturina i stipendiata*.²³

Historiografija Vojne krajine od prve polovice 19. stoljeća nudila je široki spektar značenja pojma "Vlah", a različite zaključke iz tog razdoblja, naročito interpretacije crkvene povijesti i povijesti grkokatoličke Marčanske biskupije, prihvaćali su i povjesničari u 20. stoljeću. Tako je J. H. Bartenstein pod ilirskim narodom podrazumijevao "Grke, Vlahe i Rasciane (Srbe)", odnosno sve pravoslavce naseljene u Monarhiju, pravoslavne krajišnike oba generalata nazivao je "Grcima neunijatima" ili ih određivao prema generalatu o kojem je govorio. Krajišnike je općenito nazvao "Hrvatima", poistovijetivši "Grke" i "Vlahe", "Rašane" je spomenuo prilikom tumačenja povlastica koje su Habsburzi od 1690. dodjeljivali pravoslavnoj crkvenoj hijerarhiji i Srbima u Ugarskoj, a Vlasima je nazvao i stanovništvo Erdelja i Banata.²⁴ C. Hietzinger je na temelju Engelove i Bartensteinove knjige postanak Vojne krajine povezao s nasljevanjem "Srba i Bosanaca" u Liku i Krbavu, naglasio da su se krajišnici prvenstveno *razlikovali prema njihovoj vjerskoj pripadnosti*, a nikako prema podrijetlu. U Varaždinskom generalatu spomenuo je katoličke Hrvate - predavce i raške izbjeglice, koje je poistovijetio s uskocima, "srpskim i bosanskim prebjezima", naseljavanima u Žumberak, pravoslavne krajišnike Karlovačkog generalata u 16. stoljeću nazvao je "Morlacima", a one u 17. stoljeću "Rascianima", odnosno "graničarima stare vjere". Doseljenike koji su iz Srbije stigli u Monarhiju pod vodstvom Patrijarha Arsenija III. Crnojevića tijekom Bečkog rata držao je "Ilirima grčkog obreda", ali pravoslavne krajišnike Slavenskog generalata spomenuo je i kao "grko-nesjedinjene Slavonce i Vlahe (Rumunje)", ubrojivši među graničarske narode "Slavonce, Srbe, Vlahe, Seklere i Nijemce".²⁵ Putopisac J. Csaplovics u opisu Slavonije i Hrvatske iz 1819. godine spomenuo je naseljavanje nekoliko tisuća "Srba" iz Bosne i Makedonije, odnosno bosanskih i srpskih prebjega u Varaždinski generalat, ali, iako je naveo da su te pravoslavne koloniste zvali i "Vlasima", pravoslavne krajišnike Varžadinskoga generalata iz prve polovice 18. stoljeća držao je "srpskom nacijom".²⁶ K. Czoernig

²³ Nenad MOAČANIN, *Turska Hrvatska. Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva do 1791. Preispitivanja*, Zagreb, 1999., 78., 86.-87., 89.-90.; Marko ŠARIĆ, "Društveni odnosi i previranja u sandžaku Lika-Krka u 16. i početkom 17. stoljeća", u: *Diplomska radionica 1 prof. dr. Drage Roksandića*, ur. Drago ROKSANDIĆ, Nataša ŠTEFANEK, Zagreb, 1999., 85.: "Pojam "vlasi" označavao je populaciju određenog društvenog statusa, tj. stočare koloniste koji su izvršavali vojne i oružničke dužnosti u zamjenu za porezne olakšice. Katkad ih se nazivalo i "filurdžijama", tj. onima koji su oporezovani po 'vlaškom adetu"; Catherine Wendy BRACEWELL, *Senjski uskoci*, Zagreb, 1997., 26., 30.-33., 38., 39., 124.-125.

²⁴ Aleksandar SANDIĆ (prev.), *Jovana Hristifora barona Bartenštajna Kratki izveštaj o stanju rasejanoga mnogobrojnoga ilirskoga naroda po carskim i kraljevskim nasledničkim zemljama*, Beč, 1866., 1., 10.-11., 24.-25., 54.

²⁵ Carl B. Ritter von HIETZINGER, *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums, Erster Theil*, Wien, 1817., 15.-17., 24.-26., 262., 167.-270.

²⁶ Johann VON CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 18.-19.

pojmove “uskok i Vlah” držao je istoznačnicama te konfesionalnom, a ne etnografskom odrednicom; zaključio je da su tako nazivani narodi “srpskog podrijetla” - Bosanci, Srbi, Rašani i drugi - koji su bili grčke, tj. pravoslavne vjere. Prema njegovu mišljenju u Varaždinski generalat naseljene su srpske obitelji iz Bosne i Makedonije, ali naglasio je da su pojmom “Vlasi” nazivani “neunijati”, tj. pravoslavni krajišnici, dakle tom pojmu dao konfesionalno značenje, u koje je ubrojio “Rašane, Bosance i Srbe”.²⁷ J. Schwicker u studiji o crkvenoj uniji u Žumberku na temelju Csaplovicseva i Czoernigova djela poistovijetio je uskoke, bjegunce koji su *uskočili* s osmanskoga područja u Žumberak, i “Vlahe” naglasivši da su bili srpskoga podrijetla, te ih je nazvao “Srbo-Hrvatima”, F. Vanicek žumberačke uskoke je držao srpskim bjeguncima, doseljenike u Karlovački generalat “srpskim” vojnim kolonistima, a komentirajući tekst “Statuta Valachorum” pridjev “vlaški” izjednačavao je sa “srpski”. Prema austrijskom isusovcu Nillesu pojam “Vlah” u vjerskom smislu označavao je raskolnika (šizmatika), tj. pravoslavca, odnosno različitost obreda i pripadnost pravoslavlju, a u svjetovnom smislu ondašnje “Rasciane”, tj. Srbe u Ugarskoj i Hrvatskoj.²⁸

U historiografiji je gotovo nezapaženom prošla činjenica da je R. Lopašić u knjizi o gradu Karlovcu pojam “Vlah” pisao malim slovom “v” i tvrdio da se “vlasima” nazivala *bosanska raja* pravoslavne vjere, tj. “sljedbenici grčko-iztočne vjere”, napomenuvši da su se samo neki nazivali Srbima i Racima, prema zemljama iz kojih su došli, primjerice stariji doseljenici u Žumberku. Lopašić je zaključio da su doseljenici iz Bosne, bili oni pravoslavni ili katolici, bili poznati pod imenom vlahi, i da su se tim imenom u sedamnaestom stoljeću nazivali svi doseljenici iz Turske, a da su sporadični nazivi uskok i pribjeg isčeznuli tijekom 16. stoljeća. I T. Smičklas poput Lopašića u svojoj sintezi hrvatske povjesti iz 1879. pisao je o “vlasima”, istaknuvši da ih je “većinom vjera razlikovala od braće u Krajini”, ali V. Mažuranić zaključio je da su novonaseljeni “Vlasi”, pripadnici istočno-pravoslavne crkve, bili već od druge polovice XVI. stoljeća “i etnički i po ustroju njihove crkve sljubljeni sa srpskim imenom i svetinjama srpskog naroda”, iako su se nazivali “vlasima”. Za razliku od njih, V. Klaić držao je Vlahe “gomilom puka hrvatskoga ili srpskog jezika bez nacionalne svijesti”, jer su Vlahe osim pravih Romana činili i pripadnici slavenskih naroda, te je zaključio da ih je zato što je veliki dio Vlaha bio pravoslavne vjere rimokatoličko svećenstvo poistovjećivalo sa Srbima (Rašanima), pa se srpsko ime raširilo među njima učvršćenjem Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj.²⁹

²⁷ Karl CZOERNIG., *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, II., Wien, 1857., 165.-168., bilj. 6., 169.-170., i bilj. 1.

²⁸ Johann Heinrich SCHWICKER, “Zur Geschichte der Kirchlichen union in der croatischen Militärgränze”, *Archiv für österreichische Geschichte*, Band 52., Wien, 1875., 280., 284., 286.; F. VANICEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze*, I., 80., 85., 108.-109., 379.-383.; N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam*, II., 736.-737.

²⁹ R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 140.-142.; Tadija SMIČIKLAS, *Poviest Hrvatska*, 2., Zagreb, 1882., 236.-239.; Vladimir MAŽURANIĆ, *Prinosi za hrvatski pravno povjestni rječnik*, 1975., II., 1584.-1586.; Vjekoslav KLAJIĆ, *Povijest Hrvata*, V./4., Zagreb, 1974., 519., bilj. 1.

Međutim, F. Šišić mijenjao je mišljenje o pojmu "Vlah", pa je 1900. godine u studiji o barunu F. Trenku zaključio da pojam "Vlah" nije označavao narodnost, nego osobu pravoslavne vjere,³⁰ dakle držao ga je konfesionalnom oznakom, ali u kasnijim izdanjima pregledâ povijesti hrvatskoga naroda, posebno onima iz 1916. i 1918. godine, navodio da su Vlasi, iako potomci Rumunja i različite druge balkanske raje, u 16. i 17. stoljeću već bili posrbljeni. Izjednačavanje Vlaha i Srba u nekim objavljenim zbirkama izvora Šišić je objasnio upotrebom imena Vlah kao *običnijeg naziva*, ali iako je naglasio da se tada još nije moglo govoriti o narodnoj svijesti kod Srba u modernom smislu, jer onanije postojala ni kod drugih naroda, a napose u nižih slojeva, prilikom izdavanja hrvatskih saborskih spisa poistovjećivao je "Vlahe" sa Srbima.³¹ Prema J. Malu postojali su različiti naziv za bjegunce iz turske države u susjedne zemlje, pa se u Ugarskoj raširilo "srpsko plemensko ime *Raščani*", u Dalmaciji se govorilo "Morlaci", u sjeverozapadnim pokrajinama prema Sloveniji i hrvatskom primorju "Uskoci", a u Slavoniji je uz "prijebge" spomenuo i "katoličke, hrvatske i srpske predavce iz Bosne i ostalih turskih krajeva". Mal je istaknuo da u počecima seoba na habsburški teritorij nije postojao jedan naziv za prebjegce nego su svi nazivani "Turcima", tj. bivšim podanicima turske države, a krajem 16 stoljeća prevladao naziv "Vlah". Upozorio je da je A. Ivić krivim čitanjem riječi <Zytschy>, tj. Čiči kao <zrbschy> tj. Srbi u dva članka iz 1909. i 1918. godine poistovijetio Čiče sa Srbima, a sâm dokument ih je jasno razlikovao. Međutim, iako je prebjegce spomenuo i kao "turske Srbe", koje su Slovenci u Primorju zvali "uskocima" ili Hrvatima "jer su govorili hrvatski jezik" i došli preko Hrvatske", a Hrvati "Vlasima", odnosno *prijebzima* i *predavcima* u Slavoniji, Mal je rabio pojam "Uskoci" bez obzira na naziv koji se nalazio u

³⁰ Ferdo ŠIŠIĆ, *Franjo barun Trenk i njegovo doba*, Zagreb, 1900., str. 26., bilj. 10.: "Kao što je uz katolike vezano ime *Šokac*, tako je uz grčko-istočne *Vlah*. Etimologija te riječi i naziva nama je jasna. U prvom početku (od VII. do XI. vijeka) *vlah* znači čovjeka romanskog podrijetla; no kako su se Vlasi bavili ponajprije stočarstvom, a kasnije i ratarstvom, to se tada (od XII. do XVI. vijeka) stalo stočara i ratara, konačno se i l i j a k a uopće nazivati *vlahom*. Listine bosanske to jasno potvrđuju, pa i pisci (osobito Marin Držić) dubrovački, a dapače u južnoj Dalmaciji još se i danas tako nazivlju seljaci (cf. Karadžić: *Lexicon s.v. Vlah*). Kad su Osmanlije zauzeli Bosnu, pa se ondašnje imućnije porodice pomuhamedaniše, stali su seljake bosanske, dakle *Vlahe*, turati naprijed u osvojene krajeve. U Lopašićevim 'Spomenicima vojne krajine' spominju se Vlasi katolici i muhamedanci, dakle uz pretežni broj grčko-istočnih, što i opet dokazuje, da *Vlah* sada značenuje seljaka. Uopće treba naglasiti, *Vlasi* se s a m o iz Bosne sele u susjedne zemlje, pa premda su od najveće česti pripadnici orijentalne crkve, ipak ih nikad nitko ne zove 'Rasciani' ili 'Serviani'; oni su *gens Valachorum, das Valachische Volk*, ili kako sami vele *Mi vlaški knezovi...* (Lopašić, *Spom. voj. kr. vol. i. pg. 214 sq.*). Dakako, sada je jasno, da je katoliku i muhamedovcu stalo ime *Vlah* označavati *čeljade zakona grčko-istočnog*, pa tako je i još danas. Drugo je pitanje, koje su narodnosti Vlasi, jer na ta riječ *toga* ne veli; pošto oni sami sebe danas zovu Srbima, (što dakako u *Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Bosni i opet znači čovjeka grčko-istočne vjere*), to smo ih i mi tako nazivali u tekstu."

³¹ Ferdo ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1916., 235., i bilj. 3.; ISTI *Pregled povijesti hrvatskoga naroda. Prva knjiga: od najstarijih vremena do 1. decembra 1918.*, Zagreb, 1920., 303., bilj 3.: ISTI, *Hrvatski saborski spisi*, V., Zagreb, 1918., 4., 18., 46., 72.-104., 127., 142., 185.-193., 274.-277., 349., 360., 400., 402., 410., 421.-428., 476.-479.; ISTI, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1962., 296.: "Nijemci su počeli mamiti različitim privilegijama Srbe (Vlahe)."; ISTI, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1975., 310.: "Kako su ti krajevi bili vrlo slabo napućeni, počeli su Nijemci mamiti različitim privilegijama u turskom susjedstvu naseljene pravoslavne Srbe (Vlahe), braneći ih od zahtjeva hrvatske gospode."

izvornoj građi. Slično njemu postupili su i M. Premrou i J. Šimrak u radovima o povijesti Marčanske biskupije, koji su najčešće grkokatoličke i pravoslavne krajišnike nazivali “uskocima”, pisano malim “u”, koje su ponekad prevodili i kao “graničare”, ne spominjući originalni naziv za doseljenike u izvorima. M. Prelog 1929. ponovio tezu kako su “Nijemci” u Krajinu počeli naseljavati Srbe.³²

Nakon Drugog svjetskog rata objavljeni su brojni članci i studije o vojnokrajiškoj problematici s dosta različitim tumačenjima značenja pojma “Vlah” B. Sučević ju tekstu o Varaždinskom generalatu naveo je da su krajišnici Vojne krajine u izvorima nazivani “Vlasima”, ali da su u Varaždinskom generalatu jezgru doseljenika najviše činili Srbi, odnosno da su se pravoslavni “Vlasi” nazivali Srbima, što je zaključio na ispravama nekih marčanskih biskupa koji su se nazivali “episkopima Srbijem”, dakle izvorima crkvenog podrijetla, ali ne i na podacima iz izvora čiji bi autori bili sami Vlasi. Sučević je spomenuo da su kao “Vlasi” željeli živjeti i predavci, katolički podložnici koji su se zajedno s njima doselili iz Turske, a da su se pod “pravim Vlasima” podrazumijevali doseljenici iz Turske koji su se s vladarem pogodili dodjeljivanje povlasticâ, te da je krajnja posljedica privlačnosti vlaških povlastica bilo stapanje sveg stanovništva Krajine pod imenom “Vlaha”, a kasnije pod nazivima krajišnikâ i graničarâ.³³ Američki povjesničar G. E. Rothenberg je u prvoj knjizi povijesti Vojne krajine ponovio je Czoernigovo mišljenje da pojmovi “uskoci”, “pribeg”, “predavac”, “Wallach” ili “Vlah”, te “Rascian” nisu imali posebno etnografsko značenje nego da su bez razlike rabljeni za određivanje izbjeglica “srpskog ili bosanskog porijekla”, odnosno da je pojam “uskoci” označavao samo naseljenike oko Senja. No, prema njegovom mišljenju tijekom Dugog rata (1593.-1606.) u Slavoniju su stizali “srpske izbjeglice”, Morlaci u Dalmaciji u 17. stoljeću pripadali su “srpskom plemenu”, a i Vlasima koje je poslije 1595. godine oko Petrinje naselio slavonski zapovjednik Herberstein pripisao je srpsko podrijetlo. Sve krajišnike Rothenberg je označavao pojmom *grenzeri*, a naglasio je da su gotovo svi krajišnici, bez obzira jesu li nazivani Vlasima, uskocima ili Rascianima, bili pravoslavci, pa su ih hrvatski staleži nazivali i *šizmaticima*. U drugoj knjizi Rothenberg je “Vlasima” nazvao izbjeglice iz turskoga područja, napomenuvši kako taj pojam nije imao točno etnografsko ili religijsko značenje, iako je često označavao pravoslavne krajišnike, a u izvorima se koristio usporedno s pojmovima “uskok”, “pribeg” ili “predavac”. Prema Rothenbergu brojne seobe u turskom razdoblju izazvale su miješanje pučanstva, pa je nakon stabilizacije prilika u 17. stoljeću jedina razdjelnica između krajišnika postala religija, a pravoslavne *grenzere* Varaždinskog i Karlovačkoga generalata razlikovao je od pravoslavnih Srba pri-

³² Josip MAL, “Uskočke seobe i slovenske pokrajine”, *Srpski etnografski zbornik*, knjiga XXX., prvo odelenje: Naselja i poreklo stanovništva, knjiga 18., Ljubljana, 1924., 16.-17., 20.-77., 146.-175., 177.-185., 211. i 213., bilj. 334.; M. PREMROU, “O Metod Terlecki, Rusini i marčanski uskoci, po vatikanskih listinah”, 31.-45.; J. ŠIMRAK “Povijest Marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije” 1924., 1., 64.-81.; ISTI, “Marčansko-svidnička eparhija, 1925., 1., 33.-55.; ISTI, “Marčanska eparhija”, *Bogoslovska smotra* XVIII., Zagreb, 1930., 37.-41., XIX., 1931., 17.-50., 147.-189.; Milan PRELOG, “Vojna krajina”, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV., Zagreb, 1929., 1125.-1128.

³³ B. SUČEVIĆ, “Razvitak »vlaških prava« u Varaždinskom generalatu”, 34., 43.-47., 52.

stiglih u Monarhiju i Krajinu tijekom Bečkog rata s patrijarhom Arsenijem III. Crnojevićem.³⁴

Za razliku od Rothenberga, N. Klaić je Vlasima nazvala skupine novog stanovništva koje su preuzimale vojničku službu, a pojam "Vlah" držala sinonimom za vojnika, istaknuvši da Vlasi, pretežno pravoslavci, u izvorima nisu nazivani Srbima zato što su dolazili iz pakračkog i cerničkog sandžaka, a ne iz stare Srbije. Prema njoj početkom 17. stoljeća pojam *vlah* od širokog pojma stranca uopće postao oznaka za vojnike pravoslavne vjere, a nakon 1630. godine, kad se pod *vlahe* uključuju i krajiški katolici starosjedioci, svi *Vlasi* više nisu bili pravoslavni, ali su svi bili uključeni u vlaške povlastice.³⁵ Međutim, F. Moaćanin zagovarao je pisanje pojma "Vlah" malim slovom "v" kao oznaku društvenog položaja koji su doseljenici imali u Osmanskom Carstvu i koji su željeli zadržati i u Monarhiji, pa su se njime označavali svi krajišnici bez obzira na vjeru ili podrijetlo. U studiji o društvenom razvoju u Hrvatskoj naglasio je da su se "vlasi", koji su u Turskoj bili kršćanski stočarski element, osjećali kao politička zajednica i da su se povlastice odnosile samo na *pravoslavne vlahe*, koje je poistovijetio sa Srbima, a uz njih spomenuo *predavce*, bivše turske vojnike, *Slavonce*, Hrvate koji su se obavljajući vojnu službu oslobodili vlasti zemaljske gospode, i *privatne vlahe*. Tu je tezu opširnije iznio u zborniku *Vojna krajina* iz 1984. godine, naglasivši da se nazivi koji su određivali etničko podrijetlo rijetko nalazili u izvorima, te da ne bi trebalo koristiti *etnički naziv* bilo Srbin, bilo Vlah u slučaju kad se govori o društvenom sukobu između zemaljske gospode i vojničkog stanovništva, jer su u "vlahe" tj. krajišnike, pripadali i katolički *predavci*, koje je poistovijetio s bivšim turskim vojnicima, i *Slavonci*, etnički Hrvati, koji su se, obavljajući vojnu službu, oslobodili vlasti zemaljske gospode. Moaćanin je tvrdio da su pravoslavni vlasi, "tj. Srbi", bili većina među vlasima, te da je bečki Dvor, izdajući *Statuta Valachorum*, namjerno ostao neodređen na koga su se ona točna odnosila, jer mu je dvostruko značenje pojma "Vlah" omogućavalo tumačenje povlastica prema potrebama. Pozvavši se na izvore u kojima se spominjalo srpsko ime, odbacio je tezu N. Klaić kako se u izvorima 17. stoljeća pravoslavno stanovništvo Varaždinskoga generalata nikad nije nazivalo Srbima, ali nije objasnio jesu li te izvore sastavljali *sami Vlasi*, ili su autori izvora bili pripadnici katoličkog svećenstva u čijim se izvješćima Vlasi često poistovjećuju s "Rascianima" ili "Servianima". Analizirajući izvješće zagrebačkoga biskupa Petra Petretića o Marčanskoj biskupiji iz 1662. godine, Moaćanin je zaključio da je Petretić razlikovao *Hrvate* od *Srba*, odnosno katolike (Predavce i Slavonce) od shizmatika (Vlaha), dakle poistovijetio konfesionalnost s nacionalnom pripadnošću, i poput Sučevića pravoslavne Vlahe držao Srbima jer su prema njemu doseljenici većinom bili Srbi pravoslavne vjere, a i neki izvori rabili su vlaško ime i kao sinonim za Srbina.³⁶ J. Šidak "Vlasima" je držao došljake koji su preuzeli vojnu dužnost graničara, i

³⁴ G. E. ROTHENBERG, *The Austrian Military Border in Croatia*, 28., bilj. 5.; 50., 59.-60., 64., 68.-69., 71.-75., 85.-100.; ISTI, *The Military Border in Croatia, 1740-1881*, Chicago and London, 1966., 11., bilj. 14.

³⁵ N. KLAJĆ, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj*, 139.-140

³⁶ F. MOAČANIN, "Ostaci ostataka' Hrvatske u borbi za opstanak", u: *Historija naroda Jugoslavije*, II., 408.; ISTI, "Masovno naseljavanje vlah", 689.-701.; ISTI, "Društveni razvoj u Vojnoj krajini", u: (ur.) M.

ponajprije isticali svoj društveni položaj slobodnog stočara-ratnika kakav su uživali i pod turskom vlašću, a od starosjedioca su se razlikovali po vjeri, što se vidjelo uporabom naziva *natio Valachorum* u ponekom izrazito službenom dokumentu. Šidaku je pojam "Vlah" bio sinonim etničkog imena "Srbin", pa je držao neopravdanim Moačaninovo pisanje tog pojma malim početnim slovom, pretpostavivši da je Moačanin time vjerojatno pokušao izbjeći pogrdni prizvuk pojma "Vlah" koji je on imao, kao i zbog povremenog spominjanja Vlaha katoličke vjere u izvorima. Pisanje pojma "Vlah" malim slovom "v" Šidak je držao nepotrebnim i zato što su prema njegovu mišljenju *Statuta Valachorum odnosila samo na krajišnike pravoslavne vjere u Varaždinskom generalatu*, a nikako ne na sve stanovnike Varaždinskoga generalata ("Slovinske krajinne"), odnosno odnosile su se samo "na svu općinu" Vlaha u koprivničkoj, ivaničkoj i križevačkoj kapetaniji, jer termin "communitas Valachorum" nije označavao neki određeni teritorij, nego zajednicu ljudi koji su uživali stanovita osobna prava. Zato je predložio pisanje imena "Vlah" u navodnicima bez ikakve dodatka ako se nije moglo zamijeniti pridjevom "vlaški" ili "srpski".³⁷ J. Adamček u knjizi o agrarnim odnosima u Hrvatskoj od 15. do kraja 17. stoljeća Vlasima je nazvao prebjege iz Turske, u koje je ubrojio pravoslavne Vlahe, Slavonce i Predavce, a u knjizi posvećenoj seljačkim bunama i otporima u Hrvatskoj zaključio da su se Vlasima prvenstveno nazivali preseljeni Srbi, *Slavonce* je poistovijetio s hrvatskim stanovništvom koje je iz turske Slavonije prelazilo u Krajinu, a *predavcima* je nazvao prebjege iz Bosne. D. Mandić pravoslavne Vlahe držao je neslavenskim etnicitetom i zaključio da su krajiški Vlasi bili svjesni svog vlašskog etničkog podrijetla.³⁸ Različite interpretacije značenja pojma "Vlah" prisutne su u tekstovima M. Valentića, koji je u članku o Vojnoj krajini iz 1971. godine Vlahe nazvao "srpskim gorštacima" koji su potkraj XVI. i početkom XVII. stoljeća prelazili u Hrvatsku iz turskih krajeva i naseljavali područja koja su napustili starosjedioci; naglasio je da je "Vlah" bio naziv koji je ponajprije upućivao na njihov povlašteni društveni položaj u Osmanskom Carstvu, koji su htjeli sačuvati i u Monarhiji. No, 1992. godine iznio je tezu o posebnom etnicitetu balkanskih Vlaha, tj. Vlasima kao zasebnom narodu, koji je u 19. stoljeću djelovanjem Srpske pravoslavne crkve bio smišljeno srbiziran., koju je doveo u pitanje tvrdnjom o srbizaciji doseljenika pravoslavne vjere u Bosni i Hercegovini, Dalmaciji i Hrvatsko-slavonskoj krajini u XIX. stoljeću, iznesenom u uvodu tog istog članka. Time je pojmu "Vlah" zapravo dao konfesionalno značenje, ali je zaključkom da se "Vlaški zakon" iz 1629. odnosio na *turske prebjege* zapravo je sve doseljenike s osmanskog područja nazvao Vlasima. Tu je tezu autor donekle modificirao 2003. godine tvrdnjom da Vla-

Gross, *Društveni razvoj u Hrvatskoj*, 84., 86.-90.; ISTI, "Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.," u: D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 26.-27, 41.; ISTI, "Pokušaj sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha varaždinskog generalata u 17. stoljeću," u: D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 276.-278., i bilj. 10. na 278./279. stranici; Z. KUDELIC, "Povijest grkokatoličke Marčanske biskupije", 204.-207.

³⁷ J. ŠIDAK, "O značenju vojne krajine u hrvatskoj povijesti", 11.-14.

³⁸ J. ADAMČEK, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, 499.; ISTI, "Problem krajiških buna u historiografiji", u: D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 119.-136.; J. ADAMČEK *Bune i otpori*, 17.; Dominik MANDIĆ, *Hrvati i Srbi, dva stara, različita naroda*, Zagreb, 1990., 163., 164., bilj. 64.

he ne treba gledati samo kao novu etničku skupinu, jer su bili poznati i kao posebna socijalna kategorija, ali u tekstu iz 2005. godine Vlahe je spomenuo kao “ratnički i socijalno teško prihvatljivu etničku zajednicu”³⁹

C. Ingrao u knjizi o Habsburškoj Monarhiji iz 1994. spomenuo je Vojnu krajinu u Hrvatskoj, iako pretežito katoličku, kao raj za *pravoslavne Srbe*⁴⁰, a austrijski povjesničar K. Kaser upozorio je da za doseljene krajišnike nisu upotrebljavani isti nazivi na cijelom području Krajine: uprava Varaždinskoga generalata preuzela je praksu osmanskih vlasti, *koje su sve kršćanske podložnike nazivali Vlasima*, i taj naziv nakon 1630. godine postao je službeni naziv za naseljene bjegunce; u Karlovačkom generalatu, točnije senjskoj kapetaniji, postojale su dvije skupine bjegunaca, *uskoci*, odnosno općenito bjegunci, pustolovi i ratom oštećene osobe, te *venturini*, isključivo prebjezi s mletačkog teritorija, a u Lici Vlasima su nakon Bečkog rata najčešće označavani *pravoslavci*, iako je u nekim slučajevima taj pojam imao i etnički prizvuk. Napomenuvši da su novodoseljeni Vlasi početkom 18. stoljeća u Slavoniji poistovijećivani s *Rascianima*, odnosno sa *Srbima*, Kaser je ipak istaknuo da su Vlasi bili poseban, *privilegirani društveni sloj*.⁴¹ M. Bogović zaključio je da je pravoslavno stanovništvo koje je pred Turcima selilo na zapad etnički pripadalo Vlasima i Srbima, te manje Grcima, ali da su se pravoslavni doseljenici, koji su u početku bili pretežno vlaškoga podrijetla, s vremenom pretapali u srpsko nacionalno biće jer su zbog jurisdikcijske podređenosti Srpskoj pravoslavnoj crkvi postupno uključeni u srpski narod. Prema tom autoru Bosnu i Dalmaciju prelazili su pravoslavni stočari nomadi-Vlasi, pod kojim imenom su dolazili i katolički nomadi, koji su prihvatili vlaški način života i odbijali biti kmetovi, a 1689. godine u Monarhiju pod vodstvom patrijarha Arsenija III. Crnojevića preseljavali su Srbi.⁴²

Iako je D. Roksandić 1991. godine u studiji o Srbima u Hrvatskoj pojam “Vlah” poput F. Močanina pisao malim “v” i istaknuo da između 14. i 16., pa i u 17. stoljeću *nema prostora za izjednačavanje etničke i konfesionalne pripadnosti*, zaključio je da su u Turskoj Slavoniji i Hrvatskoj “Srbi-vlasi” bili izrazita većina u vlaškoj populaciji toga područja, da je u Lici i Krbavi tijekom turske vlasti postojalo brojno *srpsko* stanovništvo, a pitanje žumberačkih uskoka u 16. stoljeću istaknuo je kao središnje pitanje udjela *Srba* ili *Rašana* u obrani Hrvatske i Kranjske. U radu iz 2002. godine Roksandić je naveo da se od kraja 16. stoljeća za srpske doseljenike sve češće rabilo vlaš-

³⁹ Mirko VALENTIĆ, “Vojna krajina”, u *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8., Zagreb, MCMLXXI., 523.; ISTI, “Vojna krajina”, u: *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, 731.-735.; ISTI, “O etničkom korijenu hrvatskih i bosanskih Srba”, 2., 15.; ISTI, “Geografska i demografska slika Hrvatske u XVII. i XVIII. stoljeću”, 29.; ISTI, “Vojna krajina u 17. stoljeću”, u: M. VALENTIĆ - L. ČORALIĆ, *Povijest Hrvata. Druga knjiga*, 113.

⁴⁰ “Although Croatia was largely catholic, its Military Border was a heaven for Orthodox Serbs”, u: C. W. INGRAO, *The Habsburg Monarchy 1618-1815*, Cambridge, 1994.

⁴¹ K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 91.-94., 131., 175., 213., II., 184.-185.; usp. osvrt: Nikola IVANČEVIĆ, “Slobodan seljak i vojnik (Socijalna istorija Vojne krajine prema istoimenom djelu austrijskog historičara Karla Kasera)”, *Ljetopis Srpskog kulturnog društva “Prosvjeta”*, 3., Zagreb, 1998., 443.-503.

⁴² Mile BOGOVIĆ, “Pravoslavlje u Hrvatskoj”, u: (ur). Ivan GOLUB, *Hrvatska i europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. III.: *Barok i prosvjetiteljstvo (XVII.-XVIII. stoljeće)*, Zagreb, 2003., 207.-208., 213.

ko ime, koje su oni sami upotrebljavali kao sinonim za srpsko ime, naglasivši da su u to doba Vlasi pravoslavne vjere i istočnohercegovačkoga govora najčešće bili Srbi i u etničkom smislu, čija je etnogeneza, kao i Vlaha Hrvata, bila jako složena i često isprepletena s etnogenezom predslavenskih paleobalkanskih stanovnika jugoistočne Europe. No, u studiji *Etnos, konfesija, tolerancija* iz 2004. taj pojam pisao je kao "Vlasi", zaključivši da su oni na Balkanskom poluotoku jedna od povijesno najukorjenjenijih predslavenskih zajednica, koja se već i prije i tijekom osmanskih osvajanja asimilirala s više naroda u jugoistočnoj Europi, pa i sa srpskim narodom, čija je akulturacija zbog pripadnosti većine "Vlaha" pravoslavnoj vjeri provedena crkvenim posredovanjem. Glede podrijetla "Vlaha" u Hrvatskoj Roksandić je napomenuo da postoje vrlo rijetki izvori o Vlasima koji donose njihove vlastite iskaze, iako se u izvorima crkvene provenijencije pojam "Vlah" poistovijećuje s pojmom "Rascianus ili Servianus", dok su krajišnici, neovisno o narodnosti, zbog prednosti koje im je osiguravala upotreba vlašskog imena, taj naziv pretpostavljali ostalim imenima. Ponovio je Šidakov argument o Vlasima kao sinonimu za Srbina na temelju vjerske različitosti, držeći ga opravdanim za označavanje srpskog etničkog identiteta Vlaha Varaždinskoga generalata od druge polovice 16. stoljeća, a zaključio je da su odnosi između jedne i druge vjerske zajednice nerijetko bili i odnosi neravnopravnosti u društvenom smislu jer je velika većina pravoslavnih u Hrvatskoj, pogotovo u Vojnoj krajini, bila u vlaškom statusu. "Vlasi" su se osjećali različitima od goleme većine podložničkog stanovništva-kmetova zahvaljujući različitim vrstama povlastica, a budući da su se i po vjeri razlikovali od ostalih, vjerski odnosi bili su često metaforični izraz njihove društvene različitosti.⁴³

Nakon spomenutih radova pojavila se opsežna monografija Z. Mirdite *Vlasi u historiografiji*, kojom je autor namjeravao prikazati tumačenje pojma "Vlah" u domaćim i inozemnim historiografijama te dokazati tezu o negiranju Vlaha kao samosvojnog etniciteta u balkanskim historiografijama, koji se prema njegovu mišljenju održao stoljećima na čitavom području na kojem se on spominjao, dakle i u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini. Mirdita je iznio tezu da Vlasi nisu uspjeli u vrijeme nastanka država balkanskih naroda stvoriti državno-političke i crkveno-kulturne institucije koje bi im štitile etnokulturni i etnopolitički identitet, iako je vlaški element odigrao važnu ulogu u nastanku građanskog društva balkanskih naroda. Bitnu ulogu u negiranju vlaške etničke samosvjesti pripisao je pravoslavnim crkvama balkanskih naroda, koje su poistovijećivale vjeru s nacijom, te svim balkanskim historiografijama, osim makedonske, koje da su zbog opterećenosti pitanjem etnogeneze njihovih naroda i pod utjecajem nacionalizma bile u funkciji političkog pragmatizma, te prihvatile poistovijećivanje vjere i nacije od inteligencije i pripadnika građanske klase. Glede Vlaha Hrvatsko-slavonske Vojne krajine Mirdita je istaknuo da su ih srpska i jugoslavenska historiografija identificirale sa Srbima, nastojeći dokazati da nisu za-

⁴³ Drago ROKSANDIĆ, *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*, Zagreb, 1991., 20., 23., 35., 44. ; ISTI, "Srbi u hrvatskoj i srpskoj historiografiji: problemi usporedbe dvije interpretacijske tradicije", *Dijalog povjesničara-istoričara*, Zagreb, 2002., 217.-220.; ISTI, *Etnos, konfesija, tolerancija*, Zagreb, 2004., 234., 246.-248., 253.

sebna etnička zajednica, nego Srbi na temelju konfesionalne pripadnosti pravoslavlju i jurisdikcijske podređenosti Pečkoj patrijaršiji, što su prema njemu prihvatili i hrvatski povjesničari. Mirdita je zaključio da su Vlasi u hrvatskoj historiografiji od 19. stoljeća pa do devedesetih godina 20. stoljeća obrađivani u sklopu povijesti Vojne krajine i isključivo bili držani Srbima, a da se u razdoblju od devedesetih godina 20. stoljeća Vlasima pristupalo kao zasebnom etničkom elementu, što je neutemeljen zaključak jer se u oba razdoblja koja Mirdita navodi mogu pronaći autori koji su iznosili različita mišljenja o pojmu "Vlah". Doživljavanje naziva "Vlah" kao sinonima etničkog imena "Srbin" na području Vojne krajine Mirdita je objasnio pravoslavnom vjerom Vlaha, odnosno poistovjećivanjem konfesionalnosti i etniciteta, i ponovio Klaićevu tezu da se ustrojavanjem Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj počelo širiti srpsko ime među Vlasima, a da je rimokatoličko svećenstvo proširilo ime "Vlah" kao Srbin kad se učvrstila Srpska pravoslavna crkva u Hrvatskoj, odnosno da su katolički autori etnonim "Srbin" kao sinonim za ime "Vlah" nesvjesno širili na područje Hrvatske.⁴⁴ Međutim, iako bi se iz naslova Mirditine knjige moglo očekivati da će detaljnije prikazati interpretacije pojma "Vlah" u krajiškoj historiografiji, veliki nedostatak njegove knjige upravo je izostavljanje većine monografija o povijesti Vojne krajine iz 19. i 20. stoljeća, a njihovi autori nude različite definicije pojma "Vlah", koje su utjecale na određenje ovog pojma u novijim sintezama krajiške povijesti, pa čitatelj ne dobiva objektivan uvid u historiografiju Vojne krajine.⁴⁵ Posebno pitanje predstavlja Mirditino pripisivanje teorije o etnicitetu Vlaha autorima iz čijih zaključaka se to izričito ne bi moglo zaključiti.⁴⁶ Osim toga, Mirdita nije precizno definirao značenje pojmova "etnička samosvjest" i "etnoidentitet", koje je često rabio u knjizi,

⁴⁴ Z. MIRDITA, *Vlasi u historiografiji*, 181.-182., 252.-253., 280.-281., 285., 298., 317.-319., 389., 392.

⁴⁵ Od autora monografija o povijesti Vojne krajine, ili onih koji su Krajinu obrađivali unutar israživanja hrvatske i srpske povijesti u Monarhiji, u ovoj knjizi nisu uopće spomenuti J. Bartenstein, J. Csaplovics, Demian, J. Hietzinger, F. Vanicek, J. Schwicker, P. Krajasich, J. Amstadt, E. Rothenberg, M. Premrou, J. Mal, R. Grujić, D. Kašić i V. Dabić, a preskočena je i spomenuta Lopašićeva studija o Karlovcu. Osim toga, iako je Mirdita inzistirao na tezi o srbizaciji etničkih Vlaha, nije kao mogući primjer srbizacije naveo studiju R. Grujića *Apologija srpskog naroda u Hrvatskoj*, u kojoj je Grujić cijelo jedno opširno poglavlje posvetio dokazivanju da su Vlasi zapravo Srbi. Isto tako Mirdita nije kao primjer uobičajenog prevođenja pojma "Vlah" kao "Srbin" u srpskoj historiografiji upozorio na već spomenuti Sandićev prijevod Bartensteinova djela na srpski jezik iz 1866. godine, u kojem je Bartenstein naglasio da on pod "Ilirima" misli na tri naroda: *Rasciane*, *Grke* i *Rutene*, a prevoditelj A. Sandić u prvoj bilješci jasno naglasio da narodna imena "Rajci", "Grci", neunijati, "Vlasi" i "Ruteni" samo označavaju Srbe, odnosno srpski narod, da je pojam "Iliri" i pridjev "ilirski" najbolje prevesti kao pravoslavni, a da pod "Vlasima" Varaždinskog i Karlovačkog generalata valja podrazumijevati Srbe.

⁴⁶ Nekoliko primjera nepreciznog citiranja drugih autora: Mirditina teza da je K. Kaser Vlahe držao etnicitetom samo je djelomično točna, i možda se može primijeniti na Kaserovu studiju "Pastiri, ratnici, plemenski heroji", koju autor spominje, ali ne i na studiju o Vojnoj krajini, jer je Kaser jasno naglasio da su u Varaždinskom generalatu vojne vlasti preuzele običaj osmanskih vlasti da sve kršćanske podložnike nazivaju Vlasima i da su Vlasi bili *poseban društveni sloj*. Glede pučanstva Karlovačkog i Slavnskoga generalata Mirdita nije spomenuo Kaserov zaključak da su Vlasi bili uz senjske uskoke, Krmpočane i Bunjevce najbrojnija i najznačajnija grupa, odnosno da je na raspolaganju bio niz (krajiških) identiteta. Nadalje, Mirdita je zaključio da su P. Skok, N. Klaić, i J. Adamček Vlahe držali *samosvojnim etnikonom* (!) različitim od drugih etnija samo zato što su pojam "Vlah" pisali početnim velikim slovom "v", iako je

a pojmove “etnicitet” i “konfesionalnost” navodio je i kao istoznačnice i kao različite pojmove, naročito kada je spominjao naseljavanje Krajine. Zbog nejasno definirane uporabe tih pojmova, i zbog neargumentiranog zaključka da ni isprave krajiških vlasti ni isprave katoličkog svećenstva ne omogućuju određivanje vlaškom etnoidentiteta, koji nije potkrijepio odgovarajućim primjerima arhivske građe koja bi potvrđivala vlaški etnoidentitet u Vojnoj krajini, Mirditina teza o vlaškom etnoidentitetu ostaje nedorečenom i vrlo dvojbenom.⁴⁷

Nakon Mirditine knjige J. Kolarić u *Ekumenskoj trilogiji* Vlahe je spomenuo kao nomadski narod s istočne obale Drine i iz Vlaške u današnjoj Rumunjskoj, nastao od romaniziranih stanovnika Balkana-Kelta, Ilira i Romana, koji je prihvatio pravoslavnu vjeru, ali istaknuo da su Turci Vlasima nazivali sve kršćane, Srbi Romane u srpskoj državi, a da se taj naziv u pejorativnom značenju održao za pravoslavne u Hrvatskoj, te da je u južnoj Hrvatskoj postao oznaka za seljake iz kontinentalnoga zaleđa. Nakon pada Bosne pod Turke prema Kolariću su se uz nomadske ili pastirske Vlahe pojavili Vlasi kao vojnici pod nazivom martolozi, s kojima su dolazili i pravoslavni seljaci, koji su većinom bili Vlasi podrijetlom iz Velike Vlaške, Makedonije, Grčke, Albanije Crne Gore i istočne Hercegovine, među kojima su se nalazili i Srbi, Makedonci, Crnogorci, Arbanasi i Hrvati. Ti Hrvati nazivani su uskocima ili prebjezima zato što su bježali u druge, još slobodne hrvatske krajeve da bi nastavili borbu s Turcima, a uz katolike naseljavali su se i brojni pravoslavci zvani Vlasi, a tim su imenom pod Turcima obilježavali slobodnog ratnika sa stanovitim samouprav-

sam na prethodnim stranicama naveo da to spomenuti autori *nisu izrijekom zaključili*, te citirao Skokov zaključak da je taj pojam *u tursko vrijeme značio pravoslavca*, odnosno bio konfesionalna oznaka. Mirdita nije naveo Skokov zaključak u članku iz 1971. da su Vlasi bili pokretno stanovništvo nomadskog obilježja, čije se ime prenijelo na narod slavenskog podrijetla - *Srbe*, odnosno da su Mlečani Morlacima nazivali *Srbe* koji su doselili u Dalmaciju; nije naveo ni Šidakovu tezu da su *Statuta Valachorum* izdana samo *pravoslavnim* krajišnicima Varaždinskoga generalata. Opširnije: Z. MIRDITA, *Vlasi u historiografiji*, 223., 264., 280.-282., 302., 308-309., 312.-313.; K. KASER, *Slobodni seljak i vojnik*, 91.-94., 131., 175., 184., 213., 312.; P. SKOK, “Vlah”, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8., 514.; S. BUZOV, “Vlaško pitanje i osmanlijski izvori”, 42., 44.-48.

⁴⁷ Na 264. stranici Mirdita je naveo da je označavanje Srba i Rasciana *šizmaticima* u izvorima zapravo značilo njihovo *etničko razlikovanje* od drugih (!), dakle pojam “šizmatik” (raskolnik) poistovijetio s etničkom oznakom, ali je na 316. stranici, govoreći o Moaćaninovoj analizi izvješća zagrebačkog biskupa Petra Petretića iz 1662. godine, zaključio da je Petretić taj pojam koristio u vjerskom, a ne etničkom značenju. Isto tako je na 279. i 315. stranici Vlahe koji su naseljavani u Vojnu krajinu spomenuo kao *strani etnički element*, ali na 281. stranici naveo da se pod pojmom “Vlah” u ono doba podrazumijevalo privilegirano pučanstvo, *neovisno o etničkom podrijetlu*. Međutim, na 312. stranici Mirdita je prvo ustvrdio da podjela Vlaha na “prave Vlahe”, Predavce, Slavonce i privatne Vlahe, koju spominje J. Adamček, nije samo odražavala različit pravni i gospodarski položaj tih socijalnih struktura, nego i *različito etničko-vjersko podrijetlo* Vlaha od Predavaca i Slavonaca, ali je u slijedećem odlomku na istoj stranici zaključio kako arhivski materijal krajiških vlasti nije bio koristan za utvrđivanje etničke pripadnosti jer predstavnike vlasti nije zanimala etnička pripadnost naseljenika, koji da su se spominjali prema vjerskoj pripadnosti. Osim toga, na 279. stranici Mirdita je među novopridošle koloniste uvrstio i Slavonce u Križevačkoj županiji, a tim su nazivom zagrebački biskupi u svojim ispravama nazivali domicilno katoličko krajiško pučanstvo. Opširnije: Z. MIRDITA, *Vlasi u historiografiji*, 264., 279., 281.-282., 285., 298., 312., 315.-316.

nim uređenjem, koji su se zbog toga sami gotovo isključivo služili upravo tim imenom. Srpska pravoslavna crkva sve slavenizirane ili kroatizirane Vlahe(!) željela je podvrgnuti svojoj vlasti, ali taj proces je gubio na intenzitetu na području pod Turcima nakon što je ukinuta Pečka patrijaršija, a pojačan na području banske Hrvatske i u hrvatskoj Vojnoj krajini. Prema Kolariću u drugoj polovici XIX. stoljeća počelo je srbiziranje nesrpskih pravoslavaca, koje je kulminiralo stvaranjem jake srpske vjersko-nacionalne svijesti u velikom dijelu pravoslavnog stanovništva u Hrvatskoj, pa je od tada riječ Srbin postala za mnoge sinonim za "pravoslavan".⁴⁸ N. Štefanec, istražujući demografske promjene u habsburško-osmanskoj krajini u Slavoniji između 1570. i 1640. godine, napomenula je da je vrlo teško populaciji nekog područja u ranovjekovnoj Slavoniji i Hrvatskoj pripisati točno određeni etnicitet, odnosno odrediti etnonim, jer su se u razdoblju koje je istraživala koristili različiti socijalni, vjerski ili regionalni, a ne etnički pojmovi. Pojam "Vlah" rabila je ne kao etničku nego kao socijalnu odrednicu, jer su prema njoj u 16. stoljeću u Hrvatskoj Vlasima nazivani svi doseljenici koji su prelazili iz osmanske krajine u hrvatsko-slavonsku krajinu bez obzira na njihovo etničko podrijetlo, a mogli su biti pravoslavci ili katolici, te upozorila da su zagovornici teorije o etnicitetu Vlaha Vojne krajine vrlo pojednostavili ovo složeno pitanje svojim pristranim pristupom i uporabom izvora izvan njihova konteksta.⁴⁹

Različite interpretacije pojma "Vlah" među domaćim povjesničarima i jezikoslovcima utjecale su i na njegovo određivanje u inozemnim sintezama povijesti Srbije i Hrvatske koje su se pojavile nakon izbijanja rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, te u studijama gdje su autori pokušali objasniti uzroke rata u bivšoj Jugoslaviji. Valja naglasiti da su neki autori objašnjenje raspada Jugoslavije i uzroke izbijanja rata 1991. godine tražili i u povijesti Vojne krajine, te rabili pojam "Krajina" i nakon ukidanja Hrvatsko-slavonske vojne krajine 1881. godine, ističući njezin kontinuitet s tzv. "Republikom Srpskom Krajinom" iz 1991.-1995. M. Tanner, engleski novinar koji je pratio zbivanja na području bivše Jugoslavije između 1988. i 1994. godine, u studiji o Hrvatskoj naglasio je da su Krajinu naseljavali "Vlasi ili Morovlasi", koji su većinom bili pravoslavci, a manje i katolici. Upozorio je da su ih srpski znanstvenici proglašavali etničkim Srbima dabi potkrijepili zahtjeve da krajiško područje pripadne Srbiji, a hrvatski znanstvenici tvrdili da su Vlasi postali Srbima tek u 19. stoljeću, i to djelovanjem Srpske pravoslavne crkve. Prema Tanneru *Statuta Valachorum* u 17 stoljeću bila su dodijeljena prvenstveno *pravoslavnim* krajišnicima, ali naglasio je da je o ovome pitanju teško je raspravljati jer nacionalne kategorije u tom razdoblju nisu imale velike važnosti, a Vlasi se, bez obzira jesu li ili nisu došli iz Srbije, nisu

⁴⁸ Juraj KOLARIĆ, "Odnos Jurja Muliha (1694.-1754.) prema pravoslavcima", *Tkalčić*, 3., Zagreb, 1999., 144.-146.; ISTI, *Ekumenska trilogija*, 350.-351., 395.-396., 402.

⁴⁹ Nataša ŠTEFANEC, "Demographic Changes on the habsburg-Ottoman Border in Slavonia", u: Marlene KURTZ-Martin SCHEUTZ-Karl VOCELKA-Thomas WINKELBAUER, *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie. Akten des internationalen Kongresses zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Wien, 22.-25. September 2004., Wien - München, 2005., 559.-560., 567.-568.

identificirali kao Srbi sve do 19. stoljeća.⁵⁰ T. Judah, drugi engleski novinar koji je također izvještavao s područja bivše Jugoslavije, u studiji o Srbima Vlahe je nazvao nomadskim stočarima koji su sačuvali romanski jezik kad su se pred Slavenima povukli u brda, ali neutemeljenom je držao tezu srpskih znanstvenika da su Vlasi već u srednjem vijeku srbizirani, naglasivši da je vrlo teško razlučiti srpske od vlaških migracija zbog postojanja "srpske i pravoslavne populacije u Dalmaciji još od ranog srednjeg vijeka". Prema njemu su Vlasi, odnosno Morovlasi u Dalmaciji, bili ne samo preci većeg dijela srpske populacije u Dalmaciji, nego i dijela hrvatske populacije, a hrvatski i srpski identitet u mnogim dijelovima Bosne i Dalmacije nisu bili duboko ukorijenjeni, nego su bili prvenstveno vjerski, katolički odnosno pravoslavni, pa je u Bosni pojam "Vlah" bio pejorativan za Srbina, a u Trstu se pojam "Morlak" općenito rabio za sve Slavene. Judah je naglasio da su Srbe od njihovih susjeda razlikovali njihova religija i jezik, pa su se prednacionalnom razdoblju, kada je pripadnost prvenstveno određivala religija, identificirali kao pravoslavci, Hrvati kao katolici, a u slučajevima kad etničko podrijetlo nije bilo ni srpsko ni hrvatsko nego vlaško, vjerski identitet određivao je tko će biti Hrvat ili Srbin. Judah je zaključio da su Turci u Vojnu krajinu naseljavali "Srbe i Vlahe", koji su zahvaljujući Srpskoj pravoslavnoj crkvi primili srpski nacionalni identitet, te naveo da su Statuta Valachorum iz 1630. bila namijenjena Srbima, koji da su u tom dokumentu nazvani *Vlasima*.⁵¹ Tršćanski novinar P. Rumiz u knjizi *Maske za masakr*, posvećenoj ratu u bivšoj Jugoslaviji, zaključio je da su bosanski Srbi zapravo Vlasi slični onima iz nekadašnje *Militärgrenze*, koja se po njegovom mišljenju velikim dijelom podudarala s bosanskom granicom, a koji su se borili i na turskoj i na habsburškoj strani, i rasno nisu imali ništa sa Slavenima. Prema Rumizu Vlasi su bili "čuvari divljeg autonomizma više nego srpstva ili islamstva, odnosno nositelji ratne kulture", čiju je ratničku vrijednost navodno prepoznao i J. B. Tito, koji da ih je koristio *kao elitne trupe za vrijeme partizanskog rata* (!?!), odnosno napravio ono što su već ranije napravili Turci i Habsburzi. Naglasio je da su Srbi bili narod koji je u Austro-Ugarskoj Monarhiji bio neumoljiva predstraža pred Turcima, ne objasnivši kakve su međusobne veze imale Hrvatsko-slavonska vojna krajina, razvojačena u 19. stoljeću, i tzv. Republika Srpska Krajina.⁵²

Zanimljivi prilozi o povijesti Vojne krajine i podrijetlu hrvatskog i srpskog pučanstva u Krajini objavljeni su u zborniku *Susjedi u ratu*, koji sadrži radove inozemnih antropologa posvećene uzrocima raspada Jugoslavije, a koji također pokazuju dosta velike razlike glede značenja pojam "Vlah" te značenja Vojne krajine.⁵³ Američki antropolog E. A. Hammel rat u bivšoj Jugoslaviji nazvao je građanskim ratom, a

⁵⁰ Marcus TANNER, *Croatia. A Nation forged in War*, New Haven and London, 2000., 39., 43., 50. Hr. izdanje: Marcus TANNER, *Hrvatska – država stvorena ratu*, Zagreb, 1999., 44., 52., 54.-55., 65.-66.

⁵¹ Tim JUDAH, *The Serbs, History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, New Haven and London, 2000., 11.-16., 43.

⁵² Paolo RUMIZ, *Maske za masakr: ono što nismo htjeli znati o ratu u Jugoslaviji*, Zagreb, 2000., 139.-140., i 142.

⁵³ Džoel M. HALPERN i Dejvid A. KAJDAKEL, *Susjedi u ratu. Jugoslovenski etnicitet, kultura i istorija iz ugla antropologa*, Beograd, 2002. Naslov originala: *Neighbors at War. Anthropological Perspectives of Yugoslav Ethnicity, Culture and History*. Edited by Joel M. Halpern and David A. Kideckel, The Pennsylvania State University, 2000.

pozivajući se na Rothenbergovo djelo *Krajinu* definirao kao *pokretnu granicu*, odnosno “ničiju” zemlju koja se povlačila pred osmanskim osvajanjem, nastanjenu “Vlasima-stočarima nomadima iz srpskog carstva, a kasnije i drugim kršćanima, uglavnom pravoslavicima”, koji su služili kao vojni kmetovi (!). Upozorio je da današnji Srbi u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj *Krajinom* nazivaju onaj dio povijesne Vojne krajine gdje su “srpski pravoslavci” bili u većini, prvenstveno ono krajiško područje koje su okupirali Francuzi u vrijeme Napoleona, a da su u Banovini i drugim dijelovima Vojne krajine bili drukčiji brojčani odnosi između Hrvata i Srba. Istaknuvši religiju i jezik glavnim obilježjima etniciteta na Balkanu, Hammel je ustvrdio da je postojanje ljudi različitih etničkih pripadnosti izazvalo sporenje oko krajinâ i drugih teritorija, te upozorio na dvostruko značenje pojma “Vlah” u Jugoslaviji i kao grupe koje govore jednim romanskim jezikom i kao oznake za “pravoslavne srpske pastire.” Prema Hammelu moderno poistovijećivanje Hrvata s katoličanstvom i Srba s pravoslavljem u 18. stoljeću nametnuli su Habsburzi, a ponovio je raširenu tezu srpske historiografije o ugroženosti Srba u Krajini, koji su navodno još od vremena Marije Terezije, a i prije nje, bili prisiljavani da napuste pravoslavlje, ćirilicu i srpski, i usvoje njemački kao svoj jezik, te istaknuo da je za Srbe u krajini srpska hegemonija poslije 1918. bila oslobađanje od tlačenja, ali nije objasnio što je pojam “krajina” u razdoblju između 1881. i 1991. godine uopće značio. Iako grad Knin i njegova okolica nikada nisu bili dijelovi Hrvatsko-slavonske vojne krajine, srpsku pobunu iz 1990./91. godine Hammel je držao *nastavkom mnogih ustanaka u krajini* još od šesnaestog stoljeća, kad su, prema njemu, pravoslavci pod austrijskom ili hrvatskom upravom dizali žestoke pobune koje su bile podjednako žestoko gušene. Njegov rad sadrži i gotovo nevjerojatan podatak da se Osmansko Carstvo raspalo 1871. godine!⁵⁴

Objektivniji rad o uzrocima rata u Hrvatskoj u ovom zborniku objavila je američka povjesničarka E. Despalatović, koja je napomenula da su Srednju Europu od Turaka branili *vojnici* iz Vojne krajine, koje su činili *seljaci-vojnici* pod habsburškim vojnim zapovjedništvom, a ne Srbi iz Srbije pod osmanskom vlašću. Podrijetlo srpske manjine u Hrvatskoj povezala je s *pravoslavnim Srbima i Vlasima* koji su potražili utočište na hrvatskom teritoriju, naglasivši da je austrijska vojska poticala velike grupe *pravoslavnih kršćana* (dakle, ne samo i isključivo Srba!) iz Osmanskog Carstva na preseljenje u Krajinu, koje su Turci doveli kao pomoćnu vojsku i radnu snagu, a veliki broj pravoslavnih izbjeglica stopio se s vojnicima u Hrvatskoj vojnoj krajini. Međutim, pozivajući se na Rothenbergovo djelo, autorica je zaključila da su “Srbi iz Vojne krajine bili velika manjina s posebnim pravima koja je imala kao zajednica dokle je god postojala Krajina”(?!), vjerojatno povodeći se za Šidakovim zaključkom da su se Statuta Valachorum odnosila samo na pravoslavne krajišnike Varaždinskog generalata, pa je time sve krajišnike koji su bili obuhvaćeni odredbama *Vlaških statuta* za pravo proglasila Srbima, što je inače karakteristika srpske historiografije, u kojoj se *Statuta Valachorum* često nazivaju i srpskim statutima.⁵⁵

⁵⁴ E. A. HEMEL, “Pouka iz jugoslovenskog lavirinta”, u: *Susedi u ratu*, 36., 39., 40., bilj. 7., 44.-47., 50.

⁵⁵ Elinor M. DESPALATOVIĆ, “Koreni rata u Hrvatskoj”, u: *Susedi u ratu. Jugoslovenski etnicitet, kultura i istorija iz ugla antropologa*, Beograd, 2002., 117., 125., 127. Brojni su povjesničari upozoravali na neut-

H. Grandits i K. Promitzer u istom su djelu analizirali predodžbe o stanovnicima bivše Vojne krajine kao o osobama sklonima nasilnom rješavanju međusobnih sukoba, a prema njima Vojnu krajinu naseljavali su i pravoslavni Vlasi i katolički Bunjevci, izbjeglice iz Osmanskog Carstva. Krajiško stanovništvo općenito su nazvali *vojničkim narodom*, odnosno *grenzerima*, i naglasili da je proces nacionalne diferencijacije između Hrvata i Srba bio vrlo složen i tek treba biti detaljnije istražen jer su se pravoslavljeni Vlasi tek od kasnog 18. stoljeća počeli nazivati Srbima, kako su ih oslovljavale i lokalne vlasti, ali ne u smislu moderne nacije. Nacionalna diferencijacija bila je neposredna posljedica integracije uglavnom ruralnog pograničnog življa u hrvatsko građansko društvo, pri čemu su predstavnici srpskih političkih stranaka u bivšim pograničnim područjima inzistirali na odvojenom nacionalnom identitetu srpskog naroda u Hrvatskoj, hrvatske stranke bile su spremne Srbima dati slobodu u ravni kulture, ali su inače na njih gledale kao na "političke Hrvate".⁵⁶ A. Simić u istom zborniku istaknuo je da je ukorijenjenost Pravoslavne crkve u turski miletski sustav kao obnašateljice duhovne i svjetovne vlasti *srpskog naroda* (dakle ne svih pravoslavaca koji su jurisdikcijski bili podređeni srpskim patrijaršima), imala za posljedicu da su religija i mnogi narodni običaji povezani s njom postali sinonim za etnički identitet, čime je sve pravoslavne kršćane podređene jurisdikcijskoj vlasti Pečke patrijaršije držao isključivo Srbima, koji su prema njegovom mišljenju gradili nacionalni identitet na jeziku, folkloru i religiji.⁵⁷ Za razliku od spomenutih autora, njemački povjesničar L. Steindorff u sintezi hrvatske povijesti iz 2006. godine naveo je da su Vlasi bili pravoslavni prebjezi iz osmanskih krajeva, čiji naziv "Rasi" upućuje na podrijetlo iz srpske pokrajine Raške, ali da se tako u prenesenom značenju nazivalo nomadsko stanovništvo neovisno o etničkoj pripadnosti i jezičnoj praksi, pa su i doseljenike u Vojnoj krajinu nazivali Vlasima.⁵⁸

meljnost teze o *Srpskim statutima*, koju iznosi srpska historiografija, jer pojam *communitas Valachorum* nikako nije označavao isključivo srpsku zajednicu, iako srpska historiografija učestalo poistovijećuje *Vlahe* sa *Srbima*, a krajiški teritorij naziva srpskim teritorijem, što se može vidjeti u djelima M. Grbića, A. Ivića., R. Grujića, J. Radonića, D. Kašića i S. Gavrilovića. Opširnije: G. ROTHENBERG, *The Austrian Military Border*, 73.-75.; F. MOAČANIN, "Pokušaj sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha varaždinskog generalata u 17. stoljeću", 276.-278., i bilj. 10. na 278./279. strani.; N. KLAIĆ, *Društvena previranja i bune*, 154.-157.; J. ŠIDAK, "O značenju vojne krajine u hrvatskoj povijesti", 11., bilj. 7., i str. 14.; S. GAVRILOVIĆ "Unijaćenje i pokatoličavanje Srba (XIII-XIX vek)", 29.

⁵⁶ Henis GRANDITS – Kristijan PROMICER, "Bivši drugovi" u ratu: istorijski pogledi na "etničko čišćenje" u Hrvatskoj", u: *Susedi u ratu. Jugoslovenski etnicitet, kultura i istorija iz ugla antropologa*, Beograd, 2002., 165.-170., 172., bilj. 3., 173. Hrvatski čitateljini u kom slučaju se neće složiti sa zaključkom da je hrvatska vojska "osvojila Srpsku Krajinu", iznešenim na 165. i 184. strani ove knjige, niti s tezom da je tzv. "Srpska Krajina" bila novonastala država, odnosno država, iako nepriznata, što su autori napisali na 181.-182. i 184. stranici.

⁵⁷ Andrej SIMIĆ, "Nacionalizam kao folk-ideologija: slučaj bivše Jugoslavije", u: *Susedi u ratu. Jugoslovenski etnicitet, kultura i istorija iz ugla antropologa*, Beograd, 2002., 149.-151. Simićeva znanstvena vjerodostojnost vrlo je upitna jer on na 140. strani spominje 800.000 do milijun ubijenih Srba tijekom postojanja NDH, pozivajući se na radove nastale u razdoblju od kraja drugog svjetskog rata pa do početka šezdesetih godina 20. stoljeća, ali uopće nije spomenuo procjene koje su o broju žrtava, na primjer, iznijeli B. Kočović i D. Žerjavić.

⁵⁸ Ludwig STEINDORFF, *Povijest Hrvatske. Od srednjeg vijeka do danas*, Zagreb, 2006., 77.

Kao što se može primijetiti, interpretacije pojma "Vlah" kreću se od poistovjećivanja vjerskog i nacionalnog identiteta, tj. poistovjećivanja svih pravoslavnih krajišnika sa Srbima u srpskoj historiografiji i u nekih povjesničara u Hrvatskoj, preko teze o Vlasima kao socijalnoj odrednici koja nije imala etničko značenje, do mišljenja da su Vlasi Hrvatsko-slavonske vojne krajine bili poseban etnicitet koji je srbiziran djelovanjem Srpske pravoslavne crkve. Poistovjećivanje Vlaha i Srba na temelju konfesionalne pripadnosti može se primijetiti i u nekih inozemnih povjesničara Vojne krajine, koji jesu zagovarali tezu o nepostojanju nacionalnog identiteta u ranijim stoljećima, ali su u svojim radovima ipak Vlahe izjednačavali sa Srbima. Krajiška historiografija podacima o prelascima s katoličanstva na pravoslavlje u Krajinu nije pridavala osobito značenje, niti objašnjavala kako su se oni uklapali u tezu o srpskom identitetu pravoslavnih krajišnika, odnosno u teoriju o samosvojnem etnicitetu Vlaha, kojeg je ciljano srbizirala Spska pravoslavna crkva još tijekom novog vijeka. Međutim, valja upozoriti da tezu o nacionalnom djelovanju pravoslavnih crkava u novom vijeku dio povjesničara smatra neodrživom, polazeći od činjenice da pravoslavne crkvene hijerarhije na Balkanu prije sredine 19. stoljeća nisu mogle razmišljati u nacionalnim pojmovima jer je njihov politički ideal sve do kraja osmanlijske vladavine bilo univerzalno carstvo s carem kao božjim namjesnikom na zemlji, koji je s Crkvom vladao u harmoniji, u kojem je svaki član zajednice imao svoje mjesto u statičnom društvenom poredku koji je odredio Bog. Pravoslavne crkve svojim podsjećanjem na kraljevsku dinastiju i slavnu prošlost nisu djelovale u smislu stvaranja moderne nacije, nego legitimiranja svoje vlasti i obnove nove univerzalne države nakon nestanka Bizanta, a ni jedna crkva osim grčke nije u liturgiji rabila narodni jezik, nego liturgijski jezik razumljiv samo uskoj crkvenoj eliti. Crkve su samo djelomično očuvale temeljna sjećanja potrebna kasnije za izgrađivanje nacionalnog identiteta, ali nikako sâm nacionalni osjećaj, jer su se nacionalni povjesničari i političari u 19. stoljeću okretali povijesti da bi prošlost ili posuvremenjivali ili joj pridavali buduće značenje.⁵⁹

⁵⁹ I. Banac napomenu je da su patrijarsi i metropoliti u Srijemskim Karlovcima provodili srbiziranje svih pravoslavnih kršćana podložnih jurisdikciji srpskih patrijarha i karlovačkih metropolita, dakle ne samo etničkih Vlaha, a N. Močanin zaključio je da se teza da granice jurisdikcije Pečke patrijaršije zapravo obuhvaćaju "srpsku zemlju" od Budima do Jadrana ne može izjednačiti s konceptom Velike Srbije jer prema njegovu mišljenju ona u cijelosti izvire iz okamenjene i inertne srednjovjekovne predodžbe o legitimitetu, bez obzira koliko je ono obilježeno agresivnom pretencioznošću, a moderni nacionalizam iskoristio je elemente tog procesa i presudno ga dinamizirao unošenjem građanskih ideja. Njemački znanstvenik E. Kraft naglasio je da se pravoslavne crkve jugoistočne Europe mogu predstavljati kao nacionalne crkve tek od sredine 18. stoljeća, kada je proces oblikovanja nacionalnih država izazvao i pojavu nacionalnih pravoslavnih crkava, jer etničke razlike među pravoslavcima jugoistočne Europe nisu imale velikog utjecaja ni značenja sve do sredine 18. stoljeća, kada se Srbi i Grci pročinju sukobljavati oko postavljanja svećenstva i liturgijskog jezika. Kraft je upozorio da pojam nacije nije postojao kao polazišna točka u pravoslavnoj ekleziologiji, jer pojam *ethnos* krajem 4. stoljeća, kada nastaju crkveni kanoni, nije značio isključivo naciju kao u modernom grčkom jeziku, nego je bio sinonim za provinciju, pa su za organizaciju neke crkve bili bitni teritorijalni, a nikako etnički kriteriji. Autokefalne crkve nisu nazivane prema nekom narodu, nego prema nekoj zemlji ili prema gradu, a u predmodernom vremenu vjerska je pripadnost predstavljala jedini kolektivni identitet iz kojeg se

3. Historiografija o krajiškim nemirima 1658. i 1666. godine i marčanskom biskupu Gabrijeleu Mijakiću

Uzroci krajiških buna o kojima govori ovo isusovačko izvješće i njihove posljedice u historiografiji Vojne krajine dosta su različito interpretirani: R. Lopašić uzroke bune iz 1666. godine, koju je pogrešno stavio u 1667. godinu, vidio je u samovoljnim interpretacijama povlastica samih krajišnika, koji su zapovjednicima odricali niz prava koja su do tada uživali. Osmokruhovićevo uhićenje je prema njegovom mišljenju samo bilo povod buni, usmjerenoj prvenstveno protiv Herbersteina i krajiških kaptana, a Herbersteina je držao najodgovornijom osobom za izradu prijedloga o promjeni privilegija i obustavi izbora pučkih knezova, zaključivši da je Dvor izdao 20. prosinca 1668.(!) *ispravak* povlastica, koji se nije odnosio na privatne vlahove, Predavce i Slavonce, a da su izbor starješina i održavanje sudova ograničeni samo na gradove pod nadzorom časnika, te da je zabranjeno doseljavanje iz Turske bez dozvole vlast.⁶⁰ A. Ivić na temelju građe iz Lopašićevih *Spomenika hrvatske krajine* i dijela protokola gradačkog ratnog vijeća opisao je obje pobune isključivo kao *pokret krajiških Srba*, u koje je ubrojio i katoličke predavce, ali uzroke pobune iz 1658. godine nije detaljnije objasnio, nego samo istaknuo da u njoj veliku ulogu imao i marčanski biskup Sava Stanislavić kao “voditelj srpskih poslova”. Za izbijanje bune 1666. godine Ivić je odgovornima držao krajiške vlasti, posebno pukovnika Herbersteina, koji da nisu uvažavali “opravdane srpske zahtjeve”, ali nije obrazložio opravdanost zahtjeva samih krajišnika, odnosno njihovo moguće proturječje s odredbama iz “Statuta Valachorum”, koje je nazvao “srpskim privilegijama”. Držeći pojam “Vlah” istoznačnicom nacionalnog imena “Srbin” Ivić je krajiškim nemirima pridao srpski nacionalni predznak, pa je prijedlog krajiških vlasti o naseljavanju katolika među Vlahe zbog sprječavanja trgovanja djecom Turcima i protivljenje nekontroliranom naseljavanju Vlahe iz Osmanskog Carstva objasnio pokušajem krajiških vlasti da naseljavanjem katolika među “Srbe” motre “šta Srbi rade i o čemu snuju”. Osmokruhovićevu bunu

razvila moderna nacionalna svijest. Za stvaranje srpske nacionalne pravoslavne crkve prema Kraftu se presudnim pokazalo postojanje Karlovačke mitropolije u Habsburškoj Monarhiji, čija se crkvena hijerarhija prvenstveno brinula o očuvanju povlastica s kraja 17. stoljeća. Njeno pretvaranje u nacionalnu crkvu odvijalo se izvan Osmanskog Carstva, i nije bila isključivo ni srpska, jer je uključivala i pravoslavne banatske Rumunje, koji su se početkom 19. stoljeća osjećali pripadnicima “ilirske nacije”, a sami su mitropoliti u naslovu spominjali i vlašku naciju. Opširnije: J. MACHA, *Ecclesiastical Unification*, 319.-320.; Gale STOKES, “Church and Class in Early Balkan nationalism”, *East European Quarterly*, sv. XIII., No. 3., 259.-262.; N. MOČANIN, *Turska Hrvatska*, 115.-116. Ekkehard KRAFT, “Von der Rum Milleti zur Nationalkirche-die orthodoxe Kirche in Südosteuropa im Zeitalter des Nationalismus”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Band 51., Heft 3., München, 2003., 392.-397., 406.-409.; I. PILAR, *Južnoslavensko pitanje*, 31.-35., 105.-126., 173.-189.; M. VALENTIĆ, “O etničkom korijenu hrvatskih i bosanskih Srba”; Z. MIRDITA, *Vlasi u historiografiji*, 150.-183., 387.-388.; Klaus BUCHENAU, *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien 1945-1991*, Wiesbaden, 2004., 44.; J. KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, 399.-406.; Ivo BANAC, *Raspad Jugoslavije*, Zagreb, 2001., 17.-18., 51.-56.; Krunoslav DRAGANOVIĆ, *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje hrvatskog govornog područja u vrijeme vladavine Turaka*, Mostar, 1991., 109.-110.; Stanko ŽULJIĆ, *Srpski etnos i velikosrpstvo*, Zagreb, 1997., 29.-33.; K. KASER, Slobodan seljak i vojnik, I., 175.

⁶⁰ R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 197.-199.

Ivić je nazvao velikim porazom "Srba graničara" držeći da je ukidanjem velikih sudaca, koje su vojne vlasti držale glavnim krivcima za Osmokruhovićeve bune, Bečki dvor suzio "srpske privilegije", a glede promjene sadržaja krajiških povlastica zaključio da je Leopold I. 14. travnja 1667. *potpisao* nove statute.⁶¹ Za razliku od Ivića J. Šimrak je obje bune analizirao u sklopu uloge marčanskih biskupa u rješavanju vlašskog pitanja, i upozorio na Lopašićevo krivo datiranje Osmokruhovićeve bune, koja je zapravo izbila 25. srpnja 1666. Budući da je marčanske biskupe držao čelnicima pokreta krajišnika protiv zahtjeva zagrebačkih biskupa i hrvatskih staleža za ukidanjem Marčanske biskupije i podvrgavanjem krajišnika vlasteli, sukob zagrebačkih i marčanskih biskupa na crkvenom polju Šimrak je nazvao odrazom socijalne i političke borbe krajišnika i hrvatskih staleža koja je završila poistovjećivanjem zahtjeva za podvrgavanjem krajišnika zagrebačkim biskupima s unijom i pokmećivanjem. Prema njemu buna iz 1666. godine izazvala je promjenu privilegija u prilog vojničke vlasti na granicama, a Dvor potaknula na odluku da Mijakića treba ukloniti kao narodnog tribuna, branitelja privilegija i prijatelja Zrinskih.⁶²

Nakon Drugog svjetskog rata F. Čulinović je nemire iz druge polovice 17. stoljeća opisao kao posljedicu samovolje viših i nižih krajiških časnika, pa i samih vojvoda, koji su kršili povlastice. Osmokruhovića je predstavio kao čelnika pokreta za uspostavu starih povlastica i opunomoćenika svih krajišnika koji su se opirali obespavljenju koje su htjeli provesti generali, te je zaključio da je Bečki dvor iskoristio gušenje bune za ukidanje velikih sudaca i uvede njemački krajiški sud s carskim sucima, tzv. "auditorima". B. Sučević kao posljedicu bune naveo je *pripremanje* prerađenih Statuta Valachorum 1667. godine, kojima su veliki suci dobili ovlasti knezova, ovlasti velikog suca podijelili su međusobno vojni auditor i zapovjednik, smanjen je broj prisjednika, a suđenja su ograničena samo na tvrđave.⁶³ S. Antoljak povod buni vidio je u Osmokruhovićevom pokušaju da područje između Save i Drave, koje su činile Križevačka, Koprivnička i Ivanička kapetanija stavi pod dvojnu vlast, te u odbijanju Vlaha da se pokore kapetanima, jer su zbog prava izbora svog kneza u svakom vlaškom selu držali da im pripada i taj teritorij. Naveo je da je Leopold I. *podijelio* Vlasima donekle izmijenjena Statuta Valachorum, dok je G. E. Rothenberg spomenuo da su Statuta Valachorum samo *modificirana* 1667. godine, a da su veliki suci ukinuti.⁶⁴ N. Klaić detaljnije je analizirala događaje iz 1658. i 1666. godine, te u bunama vidjela odraz raslojenosti krajiškog društva i sukoba među privilegiranim prvacima, kada su vlaški vojvode bili protiv velikog suca, vladika (marčanski biskup Sava Stanislavić!) i kaluđeri protiv vojvoda i sudova, a obični vojnici borili u se da i Predavci i Hrvati uđu u vlašku zajednicu. Prema njoj krajiške žalbe 1658. godine zapravo su sastavili crkveni predstavnici, prvenstveno marčanski biskup Sava Stanislavić, koji je krajišnicima namjerno krivo objašnjavao sadržaj privilegija da bi vlaške civilne i

⁶¹ A. IVIĆ, "Migracije Srba u Slavoniju", 90.-94., 97., 104.-115.

⁶² J. ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", *Brastvo*, XVIII., 1930., 32., 46.-38., 42., 43.; XIX., 1931., 157.-161.

⁶³ F. ČULINOVIĆ, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 78.-82.; B. SUČEVIĆ, "Razvitak vlaških prava", 50.

⁶⁴ S. ANTOLJAK, *Bune pučana i seljaka*, 219.-221.; G. ROTHENBERG, *The Austrian Military Border*, 85.

vojne vođe prikazao u lošem svjetlu. Povod buni iz 1666. godine prema N. Klaić bili su osobni Osmokruhovićeve interesi i težnja pobunjenih krajišnika da se oslobode krajiških zapovjednika i dođu neposredno pod vladara, ali upozorila je da su tužbe protiv krajiških zapovjednika otkrile proces pretvaranja krajiških vojnih zapovjednika od činovnika u Krajini u vlastelu, tj. posjednike, što je u svom interesu pomagao i vladar, te je zaključila da do izmjena Statuta Valachorum i ukidanja velikih sudaca nije došlo, iako je to tražilo gradačko ratno vijeće.⁶⁵ I za F. Moaćanina bune su bile znak raslojavanja krajiškoga društva, s tim što je ona iz 1658. bila usmjerena protiv vojvoda zbog nametnutih prekomjernih obveza, dok je Osmokruhovićevoj buni kao širi politički cilj pripisao želju Vlaha za izravnim podređivanjem vladaru i preuzimanjem vlasništva sve zemlje između Save i Drave. Njezina posljedica bilo je ograničavanje krajiške samouprave nepopunjavanjem mjesta velikih sudaca, čime je nestao jedan od temelja krajiške samouprave, iako su se veliki suci spominjali u prijedlozima za izmjenu statuta iz 1667. godine, koji nikad nisu dobili formalnopravni oblik. Moaćanin je upozorio i na neodrživost teze da su 1667. godine i formalno sužene i podijeljene promijenjene krajiške povlastice u Varaždinskom generalatu, napomenuvši da se samo radilo o *prijedlogu* izmjena statuta, koji nikad nisu bili tiskani u promijenjenu obliku niti na snazi, što je prema njemu dokazivala činjenica da se navodni promijenjeni članci Statuta Valachorum nikad nisu pojavili u kasnijim potvrđama Statuta Valachorum, primjerice 1717. godine.⁶⁶ U Kaserovoj knjizi iz 1997. godine događaji iz 1658. i 1666. godine nisu detaljnije analizirani, nego je kao njihova posljedica spomenuto ukidanje izbora velikih knezova, koji više nisu bili birani iako su izvorne povlastice bile potvrđene 1703. godine, a i M. Valentić sažeto je naveo da su bune iz 1658. i 1666. godine izbile zbog povreda dobivanih povlastica i prekomjernog opterećivanja krajišnika brojnim obvezama, te izazvale nestanak samostalnog krajiškog sudstva s velikim sucima na čelu.⁶⁷

Uz različita mišljenja o uzrocima spomenutih krajiških buna, povjesničari i katolički teolozi isto su tako različito objašnjavali uzroke ukidanja marčanskoga biskupa Gabrijela Mijakića iz Marče. Među austrijskim povjesničarima koji su opširnije govorili o marčanskim biskupima svakako treba spomenuti J. Csaplovicsa, koji je Mijakića naveo kao sedmog marčanskog biskupa i iznio tezu da su "grčko svećenstvo i nacija" Mijakića živog zazidali zbog sudjelovanja u uroti protiv Leopolda I., što su ponovili C. Hietzinger, F. Vaniček, Đ. Rajković, S. Pavlović i G. Rothenberg. Međutim, R. Lopašić upozorio je da su ovu tezu spomenuti autori proširili da bi dokazali lojalnost pravoslavnih krajišnika Bečkom dvoru, a Mijakića je nazvao protivnikom unije. Motiv za Mijakićevu suradnju s urotnicima Lopašić je vidio u

⁶⁵ N. KLAIĆ, *Društvena previranja i bune*, 156.-162.

⁶⁶ F. MOAČANIN, *Društveni razvoj u Hrvatskoj*, 90.; ISTI, "Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787", 39.; FEDOR MOAČANIN, "Statuta Valachorum" od 14. aprila 1667", (ur.) Mirjana GROSS, *Šidakov zbornik. U povodu 75. godišnjice života prof. dra Jaroslava Šidaka i 30. godišnjice njegova uređivanja "Historijskog zbornika"*, *Historijski zbornik*, XXIX-XXX., Zagreb, 1976.-77., 225.-232.

⁶⁷ K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, 107.; M. VALENTIĆ, "Vojna krajina u 17. stoljeću", 120.

navodnoj podršci braće Zrinski Mijakiću prilikom dobivanja Marčanske biskupije, te u naklonosti krajišnika Zrinskima zbog njihovih sporova s krajiškim pukovnikom Herbersteinom, kojeg je nazvao “najljućim gnječiteljem pravoslavnih vlaha.”⁶⁸ Osim spomenutih povjesničara Vojne krajine, navodno Mijakićevo sudjelovanje u Zrinsko-frankopanskoj uroti kao razlog uhićenja navodili su B. Sučević, D. Roksanđić, K. Kaser, L. Orešković, M. Kurelac i Z. Ladić, ne spomenuvši problem unije niti širi kontekst događaja i uvjeta pod kojima je Mijakić uopće postao marčanskim biskupom. F. Šišić u monografiji o posljednjim Zrinskima i Frankopanima zaključio je da razloge Mijakićeve krivnje iz spisa nije spoznao.⁶⁹ N. Klaić Mijakića je samo spomenula u kontekstu Petrovih planova, J. Šidak napomenuo je da bi stvarnu Mijakićeovu ulogu u uroti trebalo tek istražiti, a F. Moačanin zaključio da je Mijakić samo posredovao između Petra Zrinskog i vlaških starješina. No, iako je napomenuo da se o privilegijama koje je ban Petar Zrinski tom prilikom izdao za vlahu ne zna ništa, ipak je ustvrdio da su one bile posljednja prilika da se vlasi uklope u društveno uređenje feudalne Hrvatske, napomenuvši da je Mijakić bio sumnjiv vlastima zbog sudjelovanja u uroti. Mijakićev sukob s krajiškim zapovjednikom Herbersteinom Moačanin je objasnio njihovim “neraščišćenim računima” jer ga je Herberstein nazivao lažnim biskupom, ali nije detaljnije analizirao uzroke i karakteristike njihova navodnog sukoba.⁷⁰

Međutim, za razliku od spomenutih autora, neki su povjesničari kao razlog Mijakićeva uhićenja navodili i procjenu vlasti o neispunjavanju obećanja o prihvaćanju unije i podizanju škola za pravoslavnu mladež, koje je Mijakić prihvatio prilikom imenovanja. Osim R. Lopašića u 19. stoljeću to su zaključili V. Krasić, koji je napomenuo da je Mijakić zatvoren kao protivnik unije i da je preminuo u zatočeništvu 1686. godine, i M. Grbić, koji je za Mijakićevo smjenjivanje odgovornim držao križevačkoga pukovnika J. Herbersteina i zagrebačkoga biskupa Petra Petretića. Tezu o Mijakićeovu uhićenju zbog neispunjavanja obećanja danih prilikom imenovanja biskupom i iskorištavanju urote kao izlike za ustoličenje pravog grkokatolika u Marču nakon njih ponovili su A. Ivić, R. Grujić, S. Gavrilović i D. Kašić, koji su Mijakića prikazivali kao borca za srpske nacionalne interese u Monarhiji.⁷¹

⁶⁸ J. CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 21.; Đ. RAJKOVIĆ, “O namastiru Marči”, 114.; S. PAVLOVIĆ, *Srbi u Ugarskoj*, 84.-85.; F. VANIČEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze*, I., 380.; G. E. ROTHENBERG, *The Austrian Military Border*, 85.; R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 154.-155.

⁶⁹ Ferdo ŠIŠIĆ, “Posljednji Zrinski i Frankopani na branku domovine”, u: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, Zagreb, Matica Hrvatska, 86.-87., 123.; R. GRUJIĆ, *Pakračka eparhija*, 67.-70.; B. SUČEVIĆ, “Razvitak “vlaških prava””, 50.; D. ROKSANDIĆ, *Srbi u Hrvatskoj*, 36.-38.; K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 185.; Luc OREŠKOVIĆ, *Luj XIV. i Hrvati*, Zagreb, 2000., 132; Miroslav KURELAC–Zoran LADIĆ, “Pokret za otcjepljenje Hrvatskog Kraljevstva od Habsburške Monarhije”, u: M. VALENTIĆ-L. ČORALIĆ, *Povijest Hrvata*, 139.-140.

⁷⁰ N. KLAJĆ, *Društvena previranja i bune*, 131.-132.; J. ŠIDAK, “O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti”, 15., bilj. 24.; F. MOAČANIN, *Društveni razvoj u Hrvatskoj*, 90.; ISTI, “Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787”, 40.

⁷¹ Vladimir KRASIĆ, “Manastir Lepavina”, *Letopis Matice srpske*, knjiga 159., sv. 3., Novi Sad, 1889., 13.; M. GRBIĆ, *Karlovačko vladništvo*, I., 209.-213. A. IVIĆ, “Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba”, 104.-

Pozornost svakako privlače i zaključci katoličkih teologa i povjesničara Marčanske biskupije koji su pisali o Mijakiću i Marčanskoj biskupiji. Isusovac F. Hammerl u kraćem feljtonu o biskupu Pavlu Zorčiću, objavljenom 1911. godine povodom 300. godišnjice Marče, ponovio je netočan Krčelićev podatak o navodnom Mijakićevom posvećenju u Rimu za vrijeme pape Aleksandra VII. (1655.-1667.) i zaključio da su Mijakićevo posvećenje kod pravoslavnog moldavskog mitropolita Save i primanje egzarhâ pravoslavnih pečkih patrijarha iz Osmanskog Carstva u Krajinu potvrdili njegovu privrženost pravoslavlju. Mijakićevu povezanost s Petrom Zrinskim Hammerl je ocijenio pokušajem da sačuva biskupski položaj u trenutku kada su ga kao neiskrenoga grkokatolika i osobu koja je podržala krajišku bunu 1666. godine Beču pokazali zagrebački biskup Martin Borković, križevački pukovnik Herberstein i isusovci Miller i Geiler iz Beča, a kao razlog uhićenja iznio je objašnjenje zagrebačkoga biskupa Martina Borkovića Rimskoj kuriji da Mijakić nije ispunio obećanje o stvarnom prihvaćanju unije i njezinu širenju među Vlasima, te da je sudjelovao u krajiškoj pobuni.⁷² Međutim, nakon Hammerlova teksta dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća pojavili su se radovi J. Šimraka, autora teze o prihvaćanju unije prvog marčanskog biskupa Simeona 1611. godine kao odrazu opće želje kršćana koji su težili ujedinjenju crkvi u borbi protiv Osmanlija, što su prema Šimraku navodno potvrdili pregovori pečkoga patrijarha Jovana i pape Klementa VIII. krajem 16. i početkom 17. stoljeća, čiji cilj nije bilo samo pokretanje oslobodilačkog rata protiv Osmanlija nego i unija Srpske pravoslavne crkve s Katoličkom crkvom. Šimrak je naglašavao da su svi marčanski biskupi do Mijakića službeno prihvatili uniju i bili grkokatolici, te odbacio prigovore zagrebačkih biskupa o prividnom prihvaćanju unije četvorice marčanskih biskupa između 1630. i 1670. godine, o njihovu održavanju pravoslavlja u Krajini i prihvaćanju pečkih patrijarha crkvenim poglavarijama. Šimrak nije prihvaćao ove teze nego je tvrdio da su marčanski biskupi između 1630. i 1670. godine Rim držali vjerskim, a Peć obrednim središtem, zbog čega da se Mijakić odbio potpuno odreći pečkoga patrijarha, a njegovo sudjelovanje u uroti objasnio je navodnom ponudom Zrinskog širokih povlastica Mijakiću i krajišnicima. Šimrak je zaključio da gradačko ratno vijeće i Dvor nisu imali smisla za vjerska pitanja, nego su uniju koristili prema procjeni o njenoj štetnosti ili svrsishodnosti u određenom trenutku, a zagrebačke biskupe optužio je da su svojim zahtjevima među krajišnicima pridonijeli poistovjećivanju unije s kmetstvom i nametanjem latinskog obreda i jezika.⁷³

105.; Aleksa IVIĆ, "Marčanska episkopija", *Bratstvo*, XX., Beograd, 1926., 69.-70.; A. IVIĆ, "Migracije Srba u Slavoniju", 111.-112.; R. GRUJIĆ, *Pakračka eparhija*, 75.; S. GAVRILLOVIĆ, "Unijaćenje i pokatoličavanje Srba", 32.; D. KAŠIĆ, *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj*, 50.-51.; ISTI, *Otpor Marčanskoj uniji*, 18.; ISTI, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji*, 325.

⁷² F. HAMMERL, "Pavao Zorčić - unijatski vladika. *Vrhbosna*, god. XXV., br. 5., 70.-72.

⁷³ J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 1924., 179.-181., 175.-187.; ISTI, "Marčansko-Svidnička eparhija", 1925., 49., 52.-53., ISTI, "Marčanska eparhija", *Bogoslovska smotra*, 1931., 172., 187.-190.; Carolus NEŽIĆ, *De pravoslaviv Jugoslaviv saec. XVII. ad catholicam fidem reversis necnon de eorum conceptu Romanae Ecclesiae*, Roma, 1940.

Šimrakovu tezu o unionističkom pokretu kao poticaju pravoslavnim južnim Slave-nima, a napose Srbima, za približavanjem uniji s Katoličkom crkvom prihvatili su neki katolički teolozi koji su nakon njega pisali o Marčanskoj biskupiji, i kao razlog Mijakićeva uklanjanja iz Marče prvenstveno isticali navodno sudjelovanje u uroti, ne spominjući optužbe za prividno prihvaćanje unije koje su iznosili Mijakićevi su-vremenici. Tako je J. Uhač spomenuo odluku o Mijakićevoj smjeni na konferenci-ji 1668. godine zbog potpore krajiškim bunama koje su poticali pravoslavni kalu-đer i “neispunjavanja obećanja”, što se vjerojatno odnosilo na uvjete koje je Mijakić prihvatio prilikom imenovanja marčanskim biskupom, ali Uhač ih nije izričito na-veo. N. Ikić na temelju Ivićevih i Radonićevih podataka zaključio je da je Mijakić, koji je svoju privrženost uniji potvrdio prisegom kojom se odrekao pečkoga patri-jarha kao raskolnika, uklonjen iz političkih razloga. J. Kolarić samo je ponovio za-ključak o uhićenju zbog sudjelovanja u uroti, a tezu o uspješnosti unionističkog po-kreta u Hrvatskoj i općoj prihvaćenosti unije među *uskocima* iznio je i F. Šanjek u sintezi povijesti Hrvata, prikazavši Mijakića kao iskrenog unijata koji je uživao i po-dršku pape i Rimske kurije, iako je taj zaključak dvojben, jer se Mijakić iz Rima vra-tio bez biskupske potvrde. Kao jedine Mijakićeve protivnike Šanjek je istaknuo za-grebačke biskupe, čije da su zahtjeve za pretvaranjem marčanskih biskupa u njihove vikare *uskoci* doživljavali kao opasnost od nametanja latinskog obreda, polatinjenja i pokmećivanja. Prema Šanjeku je Mijakić “oduševljeno pristao uz Zrinsko-franko-panske ustanike” jer je u njihovu otporu Beču prepoznao priliku da se *uskoci* oslobode nasilja njemačkih zapovjednika i časnika u Krajini, a u odanosti banu Petru Zrin-skom vidio je zaštitu od zahtjeva zagrebačkih biskupa za pretvaranjem marčanskih biskupa u njihove vikare za *uskoke* koji su živjeli u Zagrebačkoj biskupiji. Međutim, Šanjekov zaključak o Mijakiću kao prvom unijatskom biskupu koji je prisegnuo na poslušnost zagrebačkom biskupu da bi se iskupio za sudionništvo u Zrinsko-franko-panskoj pobuni otvara pitanje njegove moguće povezanosti s urotnicima već 1663. godine, kada je prvi put pred svjedocima prisegnuo da će biti vikar zagrebačkog bi-skupa, na koje autor nije odgovorio.⁷⁴

Kao što se može primijeti, katolički teolozi i povjesničari Vojne krajine izosili su razli-čita mišljenja o Gabrijelu Mijakiću i njegovu navodnom sudjelovanju u uroti: dok ka-tolički teolozi od J. Šimraka do danas zagrebačkim biskupima iz 17. stoljeća pripisu-ju djelomičnu odgovornost za neuspjeh unije zbog njihovih stavova o načinu njezina provođenja, a kao razlog Mijakićeva uhićenja navode sudjelovanje u uroti bez obja-šnjenja kako se u tu tezu uklapaju izvori koji Mijakića optužuju za prividno prihva-ćanje unije, srpska historiografija o Mijakiću govori kao o mučeniku za pravoslavlje i borcu za očuvanje srpskog identiteta u Krajini. Između tih teza nalaze se zaključci povjesničara Vojne krajine nastali pretežno na starijoj krajiškoj historiografiji, iz koje su preuzeti i pogrešni podatci o Mijakiću, ali izostala su istraživanja na pojmovnoj razini problema, odnosno analiza sličnosti i razlika u poimanju vjere, crkve kao in-

⁷⁴ J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 84.-85.; N. IKIĆ, *Der Begriff “Union”*, 88.-90., 263.; J. KOLARIĆ, *Ekumen-ska trilogija*, 398., 400.; F. ŠANJEK, “Unijatska crkva i pravoslavlje u Hrvatskoj”, u: M. VALENTIĆ-L. ČORALIĆ, *Povijest Hrvata*, 184.

stitucije i obreda kod krajiških katolika i pravoslavaca kao mogućih razloga neuspjeha unije i njihove percepcije među povjesničarima i teolozima. Budući da su mnogi povjesničari isticali jednostranost dosad rabljene krajiške građe za objašnjenje uzroka krajiških buna iz 1658. i 1666. godine, a sustavna istraživanja postojećih rabljenih i nerabljenih arhivskih fondova ipak nisu obavljena, objavljivanje ovog isusovačkog izvješća, koje su navodili samo neki povjesničari Vojne krajine i Marčanske biskupije, pridonijet će detaljnijem poznavanju okolnosti koje su izazivale krajiške nemire tijekom spomenutog razdoblja, te povijesti Marčanske biskupije i njezinih biskupa.

4. Krajiški nemiri 1658. i 1666. godine prema isusovačkom izvješću

Na početku izvješća anonimni je autor naglasio da je opće rašireno mišljenje mnogih razboritih ljudi bilo da Kraljevstvu Slavonije nije prijetila veća opasnost od ni od koga drugoga nego li od Vlaha, jer su se s povećanjem njihova broja povećavali njihova oholost i prkos, pa su se jedva udostojili služati zapovijedi svojih kapetana i časnika, a svake godine birali su suce, za što su održavali skupove koje su zapovjednik generalata i cijelo Kraljevstvo držali sumnjivima i opasnim.⁷⁵ Pobuna 1658. godine izbila je kad je Ratno vijeće zapovijedilo da bi u krajinama (ivaničkoj, križevačkoj i koprivničkoj, op.Z. K.) trebalo popraviti mostove, te urediti bunare i utvrde, a general Walter Leslie predložio je da bi to sve bez ikakve naknade mogli napraviti krajišnici, posebno Vlasi. U Križevcima je pokušao nagovoriti vojvode i krajiške predstavnike da krajišnike privole na to, ali je neki "buntovni krajišnik" proširio glasinu da je general Leslie novac, koji su štajerski staleži poslali za obnovu gradova i utvrda, potrošio u privatne svrhe, tj. na gošćenje i zabavu, pa bi ga krajišnici morali zaraditi "svojim radom i znojem". Kad se to pročulo, po zapovijedi njihovih prvaka svi koji su bili sposobni za oružje skupili su se određenog dana po četama, "kao da se idu boriti za ono što im je najsvetije", na povišenom mjestu pred istočnom stranom križevačke utvrde u pravilno raspoređenim bojnim redovima. Za vođu bune postavili su nekog Grandiberba, starca koji je bio potpuno gol, samo je glavu oмотao izvezenim otiračem koji mu je padoo s obje strane glave, a u desnoj ruci nosio je željezni buzdovan. Uvjeren da će riječima moći umiriti krajišnike, general je izišao iz tvrđave sa osobnom stražom i nekoliko konjanika, obišao postrojene krajišnike, pregledao bojne redove i pohvalio njihovu stegu. Međutim, kad je preko tumača objavio da će krajišnici morati popravljati krovove utvrda, svi su počeli vikati da to neće učiniti, opkolili su generala i njegovu stražu i oko njega pjevali i skakali. Pustili su ga tek kad im je pod prisegom obećao da će čuvati postojeće povlastice i vladara nagovoriti da ih ponovno potvrdi, što je i učinjeno nakon prethodne dulje rasprave u Beču o opravdanosti te odluke. Prema autoru izvješća "barbari" su se zbog pobje-

⁷⁵ Ovu je tezu još ranije iznio isusovački misionar u izvješću pod naslovom *Misio Illirya* iz 1649. godine, koji je napomenuvši da su Vlasi, "vojnički narod grčkog raskola, koliko pronicav, toliko i nastalne čudi", postali opasnost za Kraljevstvo s povećanjem njihova broja jer su se mogli lako okrenuti Turcima, od kojih se nisu puno razlikovali po moralu, pa je njihovo sjedinjenje s Katoličkom crkvom bilo jedini način da se to izbjegne. Opširnije: Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, III., uredio Mijo KO-RADE, Zagreb, 2005., 46.

de nad generalom i ostvarenja cilja sve više “nadimali i jačali”, a u tome ih je poticao njihov episkop Sava Stanislavić, “sirova i ohola” osoba, koji je stekao veliki autoritet u narodu “ponosnim i gizzdavim držanjem, te raskošnim odijevanjem”, istovremeno je opadalo poštovanje prema kapetanima, pukovnicima i velikim sucima, a moć krajišnika porasla toliko da je postala prijatnom i samim časnicima.⁷⁶

Izbijanje pobune 1666. godine autor izvješća povezao je s Vlahom Osmokrugom, koji je živio u križevačkoj krajini u selu blizu utvrde Bjelovar. Opisao ga je kao “oholog i drskog, što je odavao samim svojim držanjem, nastupom i pogledom”. Budući da se zapovjednik Varaždinskoga generalata Walter Leslie u to vrijeme nalazio u Beču i pripremao na put u Carigrad, kamo ga je kao veleposlanika uputio Leopold I. radi učvršćivanja mira s Turcima, a Leslijev zamjenik, koprivnički pukovnik Honorije Trauttmansdorff tada je bio u Grazu, Varaždinskim generalatom upravljao je križevački pukovnik Johann Joseph Herberstein, koji je želio da za velikog suca bude izabran razborit kandidat “blage čudi”. Međutim, kad su se na blagdan Sv. Jakoba Apostola u Križevcima skupili predstavnici “vlaškog naroda” da bi Herberstein za velikog suca potvrdio Osmokruovića, Herberstein ih je na sve načine pokušao privoljeti da će biti bolje ako izaberu njegova kandidata za suca. Međutim, krajišnici su Osmokruovića podigli u vis i na pukovnikovu sramotu počeli vikati da hoće njega za suca i nikoga drugoga. Herberstein je, “ne mogavši zadržati opravdanu srdžbu”, zgrabio teški štap i počeo njime udarati Vlahe i Osmokruovića, koji su počeli strmoglavo bježati prema doljnjim vratima tvrđave, a kad je u tvrđavi nastala galama, dao je zatvoriti vrata, pohvatao buntovnike, okovao ih i utamničio. Herberstein je po savjetu potkapetana Nikole Makara, vojnog veterana poznatog iz vremena njemačkog rata sa Šveđanima, iskusnog u krajiškim pitanjima, kojeg su Vlasi nedavno tužili vladaru, poslao glasnike u utvrde i ostale kapetanije s naredbom da vojnici zauzmu pojedine položaje i spriječe spajanje buntovnika. Osmokruovića je poslije ponoći izveo iz tamnice namjeravajući ga odvesti u Varaždin radi ispitivanja i suđenja, ali on je stradao (“izgubio glavu”) pod križevačkom tvrđavom. Njegov brat, inače imućni vlaški svećenik, saznavši da mu je brat izabran za suca, ali ne i da je stradao, uz pomoć svog sina i drugih glasnika prvo je pobunio susjedstvo, a zatim i sav narod. Naoružani krajišnici prvo su navalili na kuću čovjeka kojeg je Herberstein predlagao za suca, ubili ga na okrutan način, a kuću opljačkali i razrušili. To su učinili i drugima za koje su pretpostavljali da su bili vjerni Herbersteinu, ali on je, kao i buntovnici, uspjeh polagao u brzinu kojom će djelovati, pa je poslao glasnike svim četama sa zapovijedima što moraju raditi, a sam je prije zore s nekoliko stotina katoličkih vojnika navalio na buntovnike koji su noćili kraj Rovišća, raspršio ih, natjerao u bijeg i progonio. Slično su učinile i druge postrojbe prema njegovim zapovijedima. Zarobljenike je Herber-

⁷⁶ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 1rv. Zapovjednik generalata Walter Leslie objavio je 6. rujna 1658. ispravu kojom je obećao da se nezakonite radne dužnosti neće nametati, a Leopold I. statute je potvrdio 21. veljače 1659. zatraživši da se u Krajini obustave zabranjene skupštine i vijećanja, i da Vlasi više ne primaju pod njihove povlastice Slavonce i druge podložnike. Opširnije: Josip ADAMČEK, “Problem krajiških buna u historiografiji”, u: (ur.) Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina. Povijesni pregled-historiografija-rasprave*, Zagreb, 1984., 121.

stein poslao u Varaždin, a od njih su mačem pobijeni “sad šestorica, sad četvorica, ali većina, i to vlaški prvaci.” Prema autoru izvješća isusovci su se trudili da ih preobrate na katoličku vjeru, ali njihov je trud bio neuspješan, a među osuđenima na smrt bio je i vojvoda Dragić iz Svetog Križa u ivaničkoj krajini, koji je vojnu vještinu stekao u Njemačkoj, a po držanju bio “pravi heroj”. Katolici su se nadali da će ga mnogi Vlasi slijediti ako prihvati uniju, pa se mnogo na tome radilo, i činilo se da više nije sumnjao u istinitost katoličkih dogmi. Međutim, kad mu je nakon osude na smrt prišao isusovac svećenik, on je samo govorio “što će reći vladika, kaluđeri i ostali ako ja, starac i vojvoda, prijeđem na drugi obred?” Iako ga je svećenik uvjeravao suprotno, ništa nije koristilo, jer je Dragiću “više vrijedio ljudski obzir nego razborito promišljanje i ljubav prema vječnom spasenju”, a on je svojim primjerom potaknuo i ostale da ne napuštaju svoju vjeru. Paroh Osmokrug je, vidjevši neuspjeh svojih planova pobjegao u “Tursku” i nije se namjeravao vratiti, njegova sina ubili su vojnici i glava mu je obješena na kolac pred donjim vratima križevačke utvrde, a glave su odsječene i svim ostalim vođama pobune. Poslije kažnjavanja ostalih prvaka odgovornih za pobunu u generalatu je uspostavljen mir, “Vlasi su se opametili”, obnovljen je autoritet zapovjednika i sigurnost Kraljevstva, a križevački pukovnik Herberstein proslavio se i za nagradu je na kraju imenovan zapovjednikom Karlovačkoga generalata. Autor izvješća istaknuo je pozitivan učinak gušenja pobune ne samo za krajiške katolike nego i za “šizmatičke duše”, tj. Vlahe, jer su gušenjem bune spašeni vlastelinski posjedi koji su dospjeli u opasnost. Naime, Vlasi su tvrdili da im prema povlasticama pripada vlast u cijelom generalatu omeđenom Savom i Dravom, a budući da ih nije bilo dovoljno da bi naselili taj prostor, namjeravali su krajiškim povlasticama pridobiti i kmetove s okolnih posjeda, kojima su se mogli pridružiti i oni iz udaljenijih krajeva, te zajedno s Vlasima istjerati njihove gospodare. Osim toga, neuspjehom bune bio je zastrašen i “arogantni pseudoepiskop” (marčanski biskup Gabrijel Mijakić, op. Z. K.), pa se očekivalo lakše širenje unije među Vlasima.⁷⁷

5. Povijest Marčanske biskupije i biskupovanje Gabrijela Mijakića prema isusovačkom izvješću

Autor izvješća naveo je da se prvi marčanski biskup Simeon Vratanja kao pravoslavni arhimandrit⁷⁸ pojavio u Varaždinskom generalatu početkom 17. stoljeća zajedno s 400 vlaških obitelji,⁷⁹ a s njim su stigli i kaluđeri ili monasi bazilijanci, “svi heretici

⁷⁷ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 1rv. Herberstein je kao zapovjednik Karlovačkoga generalata naslijedio Herberta Auersperga, koji je preminuo 28. travnja 1669., a Herberstein je imenovan njegovim nasljednikom već 9. lipnja iste godine, iako je tom položaju težio ban Petar Zrinski. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 199.-200.

⁷⁸ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 2v. O Simeonovom prezimenu vidjeti 3. bilješku. Arhimandrit je u istočnom kršćanstvu poglavar važnijeg manastira ili više manastira. Opširnije: R. TRIČKOVIĆ, “Srpska crkva”, 61.-70.; “Pečka patrijaršija”, *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002., 51., 702.-703.

⁷⁹ Broj doseljenih Vlahe koji spominje izvješće nije konačan broj novih doseljenika, jer su istraživači iznosili vrlo različite procjene, pa je J. Adamček 1986. godine naveo 12 do 20.000 doseljenih Vlahe, a K. Kaser procijenio je da je tijekom Dugog rata u generalat naseljeno oko 10.000 osoba. Opširnije: J. ADAMČEK, *Bune i otpori*, 17.; K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 89.-90.

i šizmatici.”⁸⁰ Ivanički župnik Martin Dobrović, ujedno i vojni kapelan ivaničke nje-mačke posade,⁸¹ nagovorio je Simeona da prihvati uniju, koji je, postavši grkokatolik, od zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića⁸² zatražio donaciju iz dijela posjedâ Zagrebačke biskupije koji su se nalazili u Ivaničkoj kapetaniji, i ondje uredio crkvu Svetog Mihaela, a samostan nazvan Marča podigao kao svoje sjedište, uz obvezu da će svake godine u znak podložništva zagrebačkom biskupu donositi 12 mjerica čistog voska.⁸³ Simeona je još 1607. godine po “grčkom obredu” za biskupa Ugarske u Györu (Raabu) posvetio Cosma Morfi, korintski nadbiskup i apostolski nuncij “cijelog Peloponeza”,⁸⁴ nakon čega ga je u Rimu papa Pavao V. potvrdio pod naslovom “biskupa Rašana”, a kad se vratio u Zagreb, preuzeo je spomenutu crkvu Svetog Mihaela i kao sufragana “vlaškog naroda” obvezao se da će Vlahe privesti uniji s Kato-

⁸⁰ Istočna crkva poznaje samo jedan monaški red, bazilijance, koje u izvješćima spominju i zagrebački biskupi i ovo isusovačko izvješće, a unutar monaštva postoje dva pravca: prvi se temelji na Pahomijevu i Bazilijevu cenobitskom načinu, a drugi, mlađi, vezan je uz Grguta Palamasa i hezhastički pokret. Monasi Pravoslavne crkve i danas su još monasi laici, a samo su nekoliko otaca svakog pojedinačnog manastira zaređeni svećenici, jeromonasi, da bi mogli obavljati sakramente. U izvorima o Marčanskoj biskupiji pravoslavni kaluđeri i svećenstvo nazivaju se katkad samo šizmaticima, a katkad i šizmaticima i hereticima, ovisno o procjeni sastavljača dokumenta. Znakovito je da katolički prelati protestante obvezatno nazivaju i raskolnicima i krivovjernicima, ali pravoslavne episkope i svećenstvo prvenstveno drže raskolnicima, tj. otpadnicima od prave Crkve, ali ne uvijek i krivovjernicima. Opširnije: E. BENZ, *Duh i život istočne crkve*, Zagreb, 2003., 126.-128. i 1. bilješka na 128. strani.

⁸¹ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 2v. U dosadašnjim radovima autor ovog teksta prezime ivaničkog župnika pisao je kao “Dubravić”, povodeći se za radovima J. Šimraka, J. Radonića, N. Ikića i J. Kolarića. Taj je oblik prezimena vjerojatno preuzet iz Petretičeva izvješća iz 1662. godine, u kojem stoji “Dubravicius”, ali kod drugih povjesničara Marčanske biskupije i Vojne krajine, primjerice A. Ivica, R. Grujića, D. Kašića i J. Uhača nalazi se prezime “Dobrović”. Međutim, D. Roksandić u svojoj studiji iz 2004. godine objavio je zapis iz matične knjige Gradačkog sveučilišta u kojem stoji da je *Martinus “Dobrouitius”*, *Vlah, odnosno Bosanac*, studirao u Grazu od 1599. do 1608. godine, kada je i zaređen. Budući da se oblik prezimena “Dobrouitius”, odnosno “Dobrović” osim u ovom zapisu, može naći i u drugim ispravama iz vremena biskupovanja prvog marčanskog biskupa Simeona, koje je objavio J. Šimrak, možemo držati točnim Roksandićev zaključak da je stvarni oblik ovoga prezima “Dobrović”. Opširnije: D. ROKSANDIĆ, *Etnos, konfesija, tolerancija*, 51.-53.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum meridionalium*, 11., 22., 29.-30, 34., 37.-39., 41.-43.; J. ŠIMRAK, “Povijest Marčansko-Svidničke eparhije”, *Bogoslovska smotra*, 3., 1924., 286.-291.; J. RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje*, 49.; N. IKIĆ, *Der Begriff “Union”*, 153.-154.; A. IVIĆ, “Iz istorije crkve”, 89.; ISTI, “Marčanska episkopija”, *Brastvo*, 1923., 157.-158.; R. GRUJIĆ, *Pakračka eparhija*, 48.; D. KAŠIĆ, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji*, 320.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 24.; J. KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, 397.

⁸² Iako je starija historiografija na temelju Krčelićevih i Farlatijevih podataka isticala pravoslavno i srpsko podrijetlo zagrebačkoga biskupa Petra Domitrovića (1611.-1628.), on je prema novijim istraživanjima rođen oko 1580. godine ispod Cesargrada u Hrvatskom zagorju. Opširnije: Mijo KORADE, “Petar Domitrović”, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., 297.-298.

⁸³ Domitrovićeva darovnica Simeonu izdana je tek 1618. godine. Vidjeti: R. LOPAŠIĆ *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III, 2.; Z. KUDELIC, “Prvi marčanski grkokatolički biskup Simeon”, 175.-176.

⁸⁴ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 2v. Ti podaci vrlo su dvojbeni, pa i netočni, jer je prema Kozminoj ispravi Simeon imenovan pravoslavnim episkopom Ugarske, Hrvatske i Slavonije, pa nije jasno kako je Kozma, kao apostolski nuncij, dakle *dužnosnik Katoličke crkve*, mogao Simeona posvetiti za pravoslavnog episkopa. Kozma Morfi u Rimu 1611. je zatvoren pod optužbom da je lažni biskup. Opširnije: J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 23.-24., J. ŠIMRAK, “Marčanska eparhija”, 1931., 44.-45.

ličkom crkvom. Povremeno je sudjelovao u Tijelovskoj procesiji sa zagrebačkim biskupom⁸⁵, a svake je godine biskupu Petru Domitroviću i njegovu nasljedniku Franji Ergelskom donosio prethodno određenih dvanaest mjerica voska.⁸⁶ U izvješću je istaknuto da je 1609. godine pečki “nadbiskup” Jovan, “raskolnički pseudopatrijarh Srba i Bugara”, na sinodi na kojoj se pojavilo sedam arhiepiskopa i samo jedan episkop,⁸⁷ ništavnima proglasio sve odluke zagrebačkog biskupa, cara i kralja Rudolfa II. Ć rimskog pape, imenovavši Simeona “vlaškim” biskupom pod novim naslovom biskupa zapadnih i ostalih krajeva, koji se zovu Vratanija”, odnosno cijelog područja od Dunava pa sve do Jadranskog mora. Međutim, Simeon je sve do svoje smrti 1630. ostao sjedinjen s Katoličkom crkvom, pa ga je zbog unije pečki patrijarh dvije godine prije nego što je preminuo svrgnuo s mjesta marčanskoga biskupa. Simeonov nasljednik postao je Maksim Predojević, kaluđer iz marčanskog samostana, koji je posvećen pod izmišljenim vratanijskim biskupskim naslovom, a upravljao je Marčom još za Simeonova života. Kad je Simeon umro, Maksim je žurno otišao u Beč Ferdinandu II. i služeći se lukavošću odbio položaj sufragana (zagrebačkog biskupa, op. Z. K!), te isposlovaio darovnicu za biskupiju s naslovom vratanijskoga biskupa, tvrdeći da taj naslov zapravo označava biskupa čitave Vojne Krajine. Iako je u Beču pred apostolskim nuncijem Palottom ispovijedio katoličku vjeru i obvezao se da će poći u Rim iskazati pokornost rimskom prvosvećeniku i svoj narod privesti katoličkoj vjeri, nakon povratka poticao je “raskol, krivovjerje i bigamiju”, dopuštao rastavu braka i anatemizirao Vlahe miješajući svjetovne s crkvenim poslovima. Autor izvješća naglasio je da se zagrebački biskup Benedikt Vinković,⁸⁸ nasljednik Franje Ergelskog, protivio Maksimovu izboru zato što u jednoj dijecezi nisu mogla

⁸⁵ Tijelovo je u Katoličkoj crkvi blagdan zahvalnog spomena ustanovljenja Presvetog Oltarskog Sakramenta na Veliki četvrtak. U zapadnoj Crkvi slavi se u četvrtak poslije nedjelje Presvetog Trojstva. Opširnije: R. BERGER, *Mali liturgijski leksikon*, 163.

⁸⁶ Sufragan je u Katoličkoj crkvi naziv za biskupa pokrajinskog mjesta ovisnog o biskupu glavnog grada (metropolitu). Potrebno je napomenuti da u ispravi pape Pavla V. nije izričito spomenuta Simeonova podređenost zagrebačkom biskupu, ali se autor izvješća pozvao na zagrebačke biskupe Benedikta Vinkovića i Petra Petretića glede Simeonova položaja, koji su se pozivali na 9. kanon IV. lateranskog sabora iz 1215. godine prema kojem su se biskupi biskupija u kojima su postojali različiti obredi morali brinuti da postoje i službenici različitih obreda, no bilo je zabranjeno da jedan grad ili jedna biskupija imaju različite redovne biskupe, nego je rimokatolički biskup morao postaviti svog predstojnika (vikara) za grčki obred koji će mu biti podređen. Podređenost marčanskih grkokatoličkih biskupa zagrebačkim biskupima bila je jedan od glavnih razloga odbijanja unije među pravoslavnim krajišnicima i svećenstvom, koje je u njoj vidjelo opasnost od podvrgavanja vlasti zagrebačkih biskupa i njihova pokmećivanja, što su isticali i krajiški vojni zapovjednici, koji su se protivili prijedlozima zagrebačkih i senjskih biskupa o provođenju unije u oba generalata. Opširnije: “Sufragan”, u: *Opći religijski leksikon*, 905.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 95.-98., bilj. 26.; J. ŠIMRAK, “Povijest marčansko-svidničke eparhije”, 422.-423.

⁸⁷ Riječ je o pečkom patrijarhu Jovanu (1592.-1614.) koji se nadao pomoći zapadnih država protiv Osmanlija. Opširnije: Jovan N. TOMIĆ, *Pečki Patrijarah Jovan i pokret hrišćana na balkanskom poluostrvu 1592-1614*, Zemun, 1903.; Peter BARTL, *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und Osmanischen Reich*, Wiesbaden, 1974.; L. HADROVICS, *Srpski narod i njegova crkva*, 104.-107.

⁸⁸ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 2v. Ovaj opis redoslijeda događaja iz Simeonova života nije točan, jer je Simeona prvo 1607. pravoslavnim ugarskim episkopom imenovao već spomenuti Kozma Morfi,

postojati dva neovisna biskupa, pa je svim mogućim načinima, ali nezuspješno, nastojao Maksima nagovoriti da se ugleda na Simeona. Argumente protiv Maksima kao biskupa Vinković je izložio i bečkom apostolskom nunciju Mattheiu, kralju Ferdinandu III. i papi Urbanu VIII, optuživši ga da je “prvi Vlahe pretvorio u turske porezne obveznike”, uvevši plaćanje danka pečkom patrijarhu od prikupljene milostinje u Krajini, koji je uz ostale “darove” iznosio 12.000 zlatnika godišnje, a carigradski ga je patrijarh svake godine morao ponuditi za “održavanje turskog harema”.⁸⁹ Međutim, Vinković je preminuo prije nego što je uspio ostvariti svoj naum, a nakon njega i Maksim Predojević, pa je novim marčanskim biskupom postao marčanski kaluđer Gabrijel Predojević, Maksimov rođak - “istog prezimena i vrste kao i njegov prethodnik Maksim”, i poput njega je obećao prihvaćanje unije. No, zbog protivljenja ugarskoga kancelara Jurja Lippaya Gabrijel nije imenovan biskupom pod vratanijskim, nego svidničkim naslovom,⁹⁰ a nakon što je “prijetvorno” ispovijedio katoličku vjeru i od vladara primio potvrđnicu, prekršio je obećanje i otišao pečkom metropolitu Predojeviću, “svom imenjaku, patrijarhu i nadbiskupu Srba”, savjetniku turskog sultana, “polu-Turčinu”, koji ga je posvetio. Sa sobom je iz Turske u Mar-

a 1609. godine pečki patrijarh Jovan imenovao ga je vratanijskim (vretanijskim) biskupom. Tek nakon toga Simeon se pojavio u Varaždinskom generalatu, odakle je s ivaničkim župnikom Martinom Dobrovićem otišao u Rim, gdje mu je papa Pavao V. 21. studenoga 1611. izdao breve kojim je imenovan opatom samostana Svetog Mihaela u Marči i grkokatoličkim biskupom, a nadvojvoda Ferdinand mu je u siječnju 1612. dodijelio ispravu kojom je potvrdio njegov položaj. Prema tome, teza autora isusovačkog rukopisa da su Simeona papa Pavao V. i kralj Rudolf II. potvrdili za grkokatoličkog biskupa prije njegova posvećenja u Peći 1609. godine nije održiva. Podatak o navodnom Simeonovu smjenjivanju s biskupske stolice u Marči zbog ustrajanja u uniji, koje se trebalo dogoditi za pečkog patrijarha Pajsija (1614.-1648.) nije moguće potvrditi u drugim ondašnjim izvorima, pa ostaje dvojben, iako su ga prihvatili A. Ivić i J. Radonić. Opširnije: N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis*, II., 1058.-1059.; A. IVIĆ, “Marčanska episkopija”, 160.-162.; J. RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje*, 68.-69.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 22.-27.; Z. KUDELIC, “Prvi marčanski grkokatolički biskup Simeon”, 171.-175.

⁸⁹ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 3r. Prvi je Maksima za takav postupak prozvao biskup Benedikt Vinković u izvješćima upućenima Beču i Rimu, a nakon njega te je optužbe ponovio i biskup Petar Petretić u izvješćima iz 1651. i 1662. godine. Hrvatski su staleži 1631. godine napomenuli da je “arhimandrit Vlaha”, što je mogao biti samo Maksim Predojević, poticao Vlahe da zauzimaju vlastelinske posjede, da je katoličke starosjedioce u Krajini koji nisu htjeli prihvatiti pravoslavlje tjerao s njihovih posjeda i tamo naseljavao Vlahe, a Vlasi su pričali da je “arhimandrit” turskom sultanu poslao tekst povlastica koje je Dvor dodijelio Vlasima ne bi li se uvjerio jesu li Osmanlije bili spremni ponuditi bolje povlastice od habsburških. Maksimovo imenovanje zbilo se 1630. godine, još za Simeonova života, a iste su godine Maksimu i Vlasima dodijeljeni *Statuta Valachorum*. Benedikt Vinković glede Maksimova biskupovanja i ponašanja prvo se 1638. godine obratio Ferdinandu III., pa papi Urbanu VIII. i kardinalima Rimske kurije, a tek 1640. apostolskom nunciju Mattheiju, no njegove intervencije su bile bezuspješne jer je krajnju odluku donosio Beč. Opširnije vidjeti: A. IVIĆ, “Iz istorije crkve”, 23.-28.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 95.-100., 103.-106.; *Zaključci Hrvatskog sabora I (1631.-1693.)*, Zagreb, 1958., 5.-7.; M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za Propagandu vere*, 364.-370., 417.-424.; Zlatko KUDELIC, “Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića apostolskom nunciju Casparu Mattheiju o Marčanskoj biskupiji i Vlasima iz 1640. godine”, *Povijesni prilozi*, 19., Zagreb, 2000., 153.-179.

⁹⁰ O promjeni naslova opširnije vidjeti 5. bilješku!

ču doveo cijelu koloniju kaluđera, među kojima je bio Sava Stanislavić, i istjerao kaluđere iz vremena Simeona Vratanje.⁹¹ Preminulog Gabrijela kao četvrti biskup u Marči naslijedio je Bazilije, kako ga je, prema autoru izvješća, nazivala Kongregacija za propagandu vjere, inače arhimandrit manastira Gomirjâ u Karlovačkom generalatu, koji je bio naklonjen katoličkoj vjeri i uzoran vjernik, a običavao se ispovijedati kod isusovaca kad god je za to imao priliku. Bazilija je Ferdinand III. imenovao biskupom Svidničke biskupije, koja je pripadala pod Kaločku nadbiskupiju, i tada se nalazila u "Turskoj", a nakon što je u Beču ispovijedio katoličku vjeru uputio se u Rim, ne savjetovavši se o tome s tadašnjim zagrebačkim biskupom Martinom Bogdanom. Budući da nije bio upoznat s postupkom imenovanja, pojavila se teškoća glede njegove potvrde jer kao svećenik grčkog obreda nije mogao dobiti naslov rimokatoličke biskupije, a budući da mu je zavlčenje imenovanja "dodijalo, vratio se u Marču neposvećen i nedugo nakon toga umro." Sumnjalo se da su mu "raskolnici dali otrov", što se prema autoru izvješća moglo zaključiti iz ponašanja kaluđera iz Bazilijeve pratnje koji je "jaukao" nakon što je Bazilije u Beču ispovijedio katoličku vjeru, i iz položaja Bazilijeve grobnice, koja se nalazila izvan marčanske kapele, pod strehom.

Prema autoru izvješća nakon smrti zagrebačkoga biskupa Martina Bogdana i Bazilija Predojevića, a prije nego što je do apostolskog nuncija stigla pismena odluka Kongregacije za propagandu vjere o imenovanju novog svidničkog biskupa, biskupiju je "snubio" Sava Stanislavić, koji je bio Gabrijelov i Bazilijev đakon, a nakon toga marčanski arhimandrit. Njegovom imenovanju protivio se Ferdinandov ispovjednik, isusovac Johann Gans, upozorivši Dvor da je "raskolnicima" (pravoslavicima) odobriti biskupa značilo isto što i "hereticima" (protestantima) dati propovjednike. No, Savi to nije smetalo da si "čudnim putevima pronađe zaštitnike," dobije mjesto biskupa Svidničke biskupije, ispovijedi katoličku vjeru u isusovačkom kolegiju u Linzu⁹² pred tadašnjim kaločkim nadbiskupom i ugarskim kancelarom Szelepche-

⁹¹ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 3r. Podatak o pečkom patrijarhu koji se prezivao Predojević nije moguće potvrditi u izvorima, jer je tada pečki patrijarh bio Pajsije.

⁹² *Valachicae gentis notitia historica*, f. 3r. Bazilije se prezivao Predojević, Ferdinand III. imenovao ga je svidničkim biskupom prije kolovoza 1644. godine, a prema M. Terleckom on je prihvatio uniju tijekom njegova boravka u Gomirju 1629. godine. Potrebno je naglasiti da suvremeni katolički izvori ističu da ispovijedanje i propovijedanje uopće nisu postojali kod pravoslavnih krajišnika u to vrijeme. Osim već spomenutog Terleckog, to su naročito isticali zagrebački biskupi Benedikt Vinković i Petar Petretić. Ovaj opis vrlo je sličan opisu Bazilijeva života koji nalazimo u isusovačkom izvješću *Misio Illyrica* iz 1649., te u Petretićevu izvješću Leopoldu I. iz 1662. godine, iz kojeg je možda i preuzet. Petretić je naveo da se Bazilije vratio iz Rima neposvećen zbog osobne nestrpljivosti, odnosno nezainteresiranosti da čeka posvećenje i potvrdu, a sumnjalo se da su ga kaluđeri otrovali zbog straha od preobraćenja na katoličku vjeru. Prema Petretiću Bazilije je bio sahranjen izvan marčanske kapele jer su kaluđeri držali da zbog odlaska u Rim nije bio dostojan da bude sahranjen sa ostalim biskupima. Zagrebački biskup Martin Bogdan biskupovao je od 1643. do 1647. godine. Opširnije: Marko JAČOV, *Spisi Kongregacije za Propagandu vere*, 132.-137., 139.-141., 611.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 130.-131.; Z. KUDELIC, "Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića", 162.-163., 171.-173.; Z. KUDELIC, "Povijest grkokatoličke Marčanske biskupije", 198., 200 prema: PETRETICH, *Historia de Valachorum episcopatus*, f. 2v-3v., 4v.-6r.; M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, III., 46.-48.

nyem, kasnijim ostrogonskim nadbiskupom, zagrebačkim prepoštom Nikolom Djaneševićem i prisutnim isusovcima, te lažno obeća sve ono što su prisegnuli njegovi prethodnici, a ponašao se poput njih. "Prezrevši rimskog prvosvećenika", otišao je pečkom patrijarhu, platio 1648. godine 2250. forinti za posvećenje i pod fiktivnim *vratanijskim*, a ne *svidničkim* naslovom prihvatio jurisdikciju nad svim Vlasima od Dunava sve do Jadranskog mora, ne razmišljajući o odlasku u Rim. Kada su 1651. godine dvorski povjerenici došli na inauguraciju novog zapovjednika Varaždinskoga generalata grofa Waltera de Lesliea i sa sobom donijeli vojničke plaće, Sava se pojavio pred njima izjavivši da se obvezao na odlazak u Rim, ali da su mu nedostajala sredstva za putne troškove, i zatražio isplatu uobičajene novčane potpore koja se od prije isplaćivala marčanskim biskupima. Zahtijevao je isplatu čitave potpore u novcu, a ne u suknu i srebrnjacima, bez ustezanja uzeo 400 forinti i uputio se u Rim, a nakon povratka hvalio se među krajišnicima da je u Rimu primljen s najvećom počašću, da je sjedio uz papu koji ga je "uzvisio i osnažio velikom moći." Kad se vratio u Varaždin, a budući da nije znao nijedan jezik osim "vlaškog", zatražio je od generala da jedan isusovac prevodi tijekom razgovora. Ispunivši što je Sava tražio, general mu je postavio tri pitanja: da li je bio u Rimu, da li priznaje rimskog papu svojim duhovnim poglavarom i poglavarom čitavog kršćanstva, te da li ga je papa potvrdio za biskupa? Budući da je Sava na prvo pitanje odgovorio izravno, a na ostala izbjegavao izravno odgovoriti, Leslie ga je ponovno pitao prihvaća li rimskog papu kao Kristova namjesnika, na što je Sava odgovorio da je svima poznato da je "papa veliki gospodin kojeg poštuju najveći vladari i kraljevi". General je tada rekao prisutnom isusovcu da ga je jedan od kardinala izvijestio da Sava Stanislavić nije u Rimu dobio biskupsku potvrdu, nego mu je bilo priopćeno da će biti potvrđen samo ako od zagrebačkoga biskupa i zapovjednika generalata posjeduje potvrdu da je sjedinjen s Katoličkom crkvom i dobar katolik. No, prema riječima autora izvješća Sava se nije previše brinuo za svoju potvrdu ni prije boravka u Rimu jer je otprije bio prevrtljiv, pa iako je još prije odlaska u Rim već bio "izopaćen", kad se vratio postao je dvostruko gori i nepromišljenošću nadvisio oba Predojevića. (Maksima i Gabrijela, op. Z. K!) Krajiški vojvode posvjedočili su da je Sava bio jedan od glavnih začetnika prije spomenute pobune koju je general Leslie morao umiriti obnovom vlaških privilegija, a koje su prema mišljenju autora izvješća potpuno opravdano bile ukinute 1635. godine, te napomenuo da je Sava prezirao zagrebačkoga biskupa, nazivajući ga biskupom "seljaka", a sebe biskupom krajišnikâ. Prije nego što je 1662. godine umro svojim je nasljednikom iz marčanskog samostana imenovao kaluđera Gabrijela Mijakića, "visokog čovjeka snažna tijela, lijepe vanjštine, nadarenog lisičjom naravi", ali neobrazovanog, koji je poznavao samo ćirilična slova, te ga preporučio svim Vlasi-
ma za biskupa.⁹³

⁹³ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 3rv. U to vrijeme papa je bio Inocent X. (1644.-1655.) O izdržavanju marčanskih biskupa valja napomenuti da je biskup Benedikt Vinković u izvješću Kongregaciji za širenje vjere naveo kako je Maksimu Predojeviću bila određena pristojba od 70 groša, a u izvješću apostolskom nunciju Mattheiju naveo da je Maksim mjesečno primao potporu od 20 rajnskih forinti, odnosno 240 godišnje. Sava Stanislavić mjesečno je primao 30 forinti na temelju odluke Dvorske ko-

Prema autoru izvješća zagrebački biskup Petar Petretić (1648.-1667.), nasljednik biskupa Martina Bogdana, uvidjevši Mijakićevu žustrinu kojom je prikupljao novac za put u Beč i za dobivanje biskupije, uporno upućivao razloge protiv Mijakićeva imenovanja isusovcu Philippu Milleru, Leopoldovu ispovjedniku, koji je vladara pokušavao odgovoriti od Gabrijelova imenovanja. Gabrijela je na Dvoru jednako žustro zagovarao njegov pobornik među velikašima. Miller je upozoravao Leopolda da Vlasi moraju dobiti pravoga katolika za biskupa, a nikako "štetnog raskloničkog biskupa", a velikaši su zagovarali imenovanje bilo koga da bi otklonili mogućnost izbivanja krajiške pobune upravo kad se spremao turski rat. Isusovac Miller nije tada zbog ostalih obveza stigao i pisati pisma u Zagreb, čitati primljene obavijesti i sve objašnjavati velikašima, ali sasvim neočekivano u Beč je tada iz Češke stigao misionar otac Georg Geiler, koji je već prije bio upoznat s vlaškim problemom, a njegov dolazak obradovao je zagrebačkoga biskupa, koji mu je veljači 1663. godine počeo slati pisma i izvješća, da mu javi s kojim prijedlogom se slaže. Tada su Marčansku biskupiju zatražile tri osobe: Gabrijel Mijakić, koji se nalazio u Beču, zatim kaluđer Joahim iz Karlovačkoga generalata, koji se uputio patrijarhu u Akvileju nadajući se da će tamo biti posvećen za biskupa, te kaluđer Simeon Kordić iz manastira Lepavine, smještenog između Križevaca i Koprivnice, koji je, nastojeći preteći svoja dva takmaca za biskupsko mjesto, skupio pečate nekih vojvodâ i preporučena pisma i otišao u Moldaviju, odakle je u Beč donio ispravu ugrovlaškog nadbiskupa i metropolita Stjepana u kojoj je pisalo da je Simeon Kordić po zapovijedi vojvode Grgura Gychke posvećen za svidničkog biskupa i metropolita Vlaha u Hrvatskoj i Slavoniji. Tu je ispravu pokazao isusovcu Geileru, i napomenuvši da je posvećen za vladiku, predložio je da bi ga radi smirivanja nemira koji bi se mogli pojaviti među krajišnicima i učvršćivanja trajnog mira u Krajini morao preporučiti pateru Milleru, da bi ga vladar potvrdio za marčanskoga biskupa. Međutim, Geiler ga je upozorio da je odlaskom na posvećenje u Moldaviju počinio teški zločin protiv vladara, jer je time pravo ugarskog kralja da imenuje biskupe prenio na moldavskoga kneza,

more, a za biskupovanja Gabrijela Mijakića isplaćivanje je bilo obustavljeno zbog sumnje da je raskolnik. Mijakićev nasljednik Pavao Zorčić trebao je prema Leopoldovoj odluci iz srpnja 1672. godine uz tih 30 forinti dobivati i 15 forinti iz pričuve gradačke ratne komore, ali to nije redovito pristizalo, pa je tek 1675. godine riješeno dotadašnje neredovito isplaćivanje. Pavlovu nasljedniku u Marči Marku Zorčiću nije bilo ništa isplaćeno, a ni biskupi Izaija Popović ni Gabrijel Turčinović nisu dobivali pristojbe koje su inače odredile državne vlasti.

Đakon je u istočnim (pravoslavnim) crkvama najniži stupanj u crkvenoj hijerarhiji, a nakon njega slijede svećenik i biskup. Arhimandrit je predstojnik važnijeg manastira ili više manastira, a katkad je to počasni naslov zaslužnim kaluđerima. Walter Leslie bio je zapovjednik Varaždinskoga generalata od 1651. do 1662. godine. Sava Stanislavić preminuo je u prosincu 1661., u kojem smrt spominje Leopold I. u pismu biskupu Petretiću od 8. siječnja 1661., u kojem stoji da je Sava preminuo prije nekoliko tjedana. Opširnije: Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, I., 144.-148.; M. JAČOV, *Spisi kongregacije za Propagandu vere*, 34.-37.; J. ŠIMRAK, "Marčansko-svidnička eparhija", 52., 53., bilj 26. i 27.; Z. KUDELIĆ, "Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića", 174.; J. ŠIMRAK, *Arsenije III. Crnojević i unija*, 36., 48., 80.-81., 125.-126.; F. HAMMERL, "Pavao Zorčić-unijatski vladika", *Vrhbosna*, 11., 1911.; Leopold VON RANKE, *Die Geschichte der Päpste*, 481.-486.; August FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb, 1983., 267., 332., 345.; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 1924., 100.; 1925., 196.

pa mu je predložio da se bijegom spasi od kazne prije nego i druge osobe doznaju za njegov zločin. "Lakomisleni" je čovjek odjurio, a nakon povratka kući okovan je i dulje je vrijeme boravio u Zagrebu u biskupskoj tamnici. Kad je ponovno uhićen i proveo okovan dvije godine u tamnici u Varžadinu, a da nije pobjegao u Tursku, vinom opivši stražare, bio bi kažnjen spaljivanjem.

Gabrijel Mijakić došao je u Beč, zaklevši se da su ga biskupom imenovali njegov prethodnik Sava Stanislavić i sva "vlaška nacija", te nije dopustio vojvodama ni ostalim dužnosnicima da ospore pečate koje je pokazivao, nastupivši više kao onaj koji prijeti nego ponizno moli, te se razbacivao darovima da bi narodu pridobio pokrovitelje koji bi ga željeli podržati⁹⁴ Prema autoru izvješća tome se usprotivio zagrebački biskup (Petar Petretić, op. Z. K.!), koji je iznio čak trinaest razloga protiv Mijakića, i to: častohlepnost i podmićivanje dužnosnika, imenovanje temeljem prijedloga prethodnog biskupa Save Stanislavića, što se protivilo kanonima Katoličke crkve, nedovoljno teološko obrazovanje i odbijanje bilo kakvoga teološkog usavršavanja, ustrajanje u "raskolu i krivovjerju", narušavanje vladareva autoriteta kao ugarskog kralja slobodnim izborom za biskupa, potaknutog lakomošću za čašću na skupu predstavnika svih triju krajina, nedopušteno obavljanje biskupskih dužnosti, prvenstveno naplaćivanje biskupskih pristojbi, zatim lažno uvjeravanje da ga je vladar već potvrdio i pokušaj ozakonjenja nezakonitoga biskupskog izbora među krajišnicima, "preziranje rimskog pape" i potpuna podložnost raskolničkom pečkom patrijarhu, te lažno ispovijedanje katoličke vjere i odlazak na posvećenje u Peć, gdje je dobio vratanijsku biskupiju; Petretić je zaključio da je kao "nevjerni krivokletnik, ohol i sklon prepiranju, i ovisan o poluturskom" patrijarhu, bio opasan za Krajinu, te da je sigurno nelojalan i Leopoldu I.

Tada je zapovjedniku Varaždinskoga generalata Walteru Leslieu, koji je već dulje boravio u Beču, obavijest zagrebačkog biskupa prevedenu na njemački jezik donio isusovac misionar, objasnio svima o čemu se radi, i od generala tražio da ne popusti Gabrijelovim zahtjevima. No, iako je Gabrijel u međuvremenu "habao pragove" i vrlo nametljivo nastojao dobiti preporuku, nije se mogao nadati imenovanju ako se ne odrekne podložnosti pečkom patrijarhu i "grčkoj šizmi", te ne prihvati uniju zajedno s Vlasima. Prema autoru izvješća Mijakić je potaknut krajnjom "lakomošću za izvući (biskupsku, o.p. Z. Kudelić) čast" obećao da će na kraju ispuniti sve što je bilo zatraženo, ali se isti čas, obračavajući se bosanskom tumaču, požalio da se od nje-

⁹⁴ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 3v-4r. Iako se o velikašima koji su podržavali Mijakića iz izvora ne može puno doznati, jedan od njegovih zagovornika bio je i ban Nikola Zrinski. Georg (Juraj) Geiler (1615.-1681.) djelovao je kao pučki misionar u Štajerskoj, a više od 25 godina pripadao je isusovačkom kolegiju u Varžadinu. Na misijske pohode je odlazio iz Graza, Beča i Zagreba, a nekoliko godina djelovao je kao vojni misionar u Ugarskoj. Simeona Kordića Ferdinand III. je 1652. godine imenovao arhimandritom svih kaluđera bazilijanaca u Hrvatskoj i Slavoniji pod uvjetom da podigne katoličke škole za vlašku mladež. Osobe koje spominje autor izvješća su moldavski metropolit Sava i knez Gregor Ghike, po čijoj naredbi je u siječnju 1663. Kordić posvećen za vlašskog i svidničkog biskupa u Hrvatskoj i Slavoniji.. Opširnije: Mijo KORADE, "Juraj Geiler", u: *Hrvatski isusovci misionari*, Zagreb, 1991., 71.-74.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I., 77., 79.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve", 35.-40., 50.-54., 61.-64.; J. ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", 1930., 29.-35., 44.-50.

ga traži ono što nikad nije jamčio, niti je mogao jamčiti. Dok su pitanja oko izbora biskupa bila još tako neizvjesna, spomenuti je isusovac misionar pozvan u vojsku, jer je veliki vezir namjeravao napasti Ugarsku, pa je napustio Beč 9. srpnja iste godine. Mijakić je to iskoristio da bi uvjerio velikaše da će se Vlasi razljutiti i planirati pobunu ako im Dvor neće odobriti biskupa kojeg su sami željeli, a on bi kao imenovani marčanski biskup mogao utjecati na njih i držati ih u vjernosti vladaru.⁹⁵ Kad je zagrebački biskup Petar Petretić uvidio da Dvor priprema Mijakićevo imenovanje zbog navodne opasnosti od krajiške pobune, pismeno je dokazivao da nema govora o bilo kakvim naznakama pobune u Krajini te zamolio ugarskoga kancelara Györga Szelepchenya da, ako želi Mijakića imenovati biskupom, to učini samo ako Mijakić stvarno, a ne prividno ispovijedi katoličku vjeru, odrekne se pečkoga patrijarha i prekine svaku vezu s njime, dokaže da stvarno poznaje katolički nauk i drži ga se, prizna papu crkvenim poglavarom i pristane da će ga posvetiti biskupi koje papa odredi, te obeća da će “riječju i primjerom” Vlahe privesti katoličkoj vjeri, a sve to pod prijetnjom gubitka biskupskog mjesta ako se tijekom vremena pokaže da je sve to lažno obećao. Iako je ugarski kancelar odgovorio da je Mijakić to prihvatio i obećao mu poslušnost, kad je dobio potvrđnice od kancelara zatražio je i pismeno dopuštenje za skupljanje milostinje među krajišnicima da bi namaknuo novac za putne troškove u Rim, ali je pod tom izlikom 1663. godine otišao pečkom pseudopatrijarhu u Tursku, koji ga je posvetio za biskupa, a kad se vratio u Krajinu ponašao se kao njegov prethodnik (Sava Stanislavić, op. Z. K.). Prema mišljenju autora izvješća Mijakić je odlučio u Rimu iskazati pokornost papi kao Kristovu vikaru na zemlji samo da bi spasio svoju glavu jer su ga uplašili žestina kojom je križevački pukovnik Herberstein ugušio krajišku pobunu 1666. godine i kazne kojima su kažnjeni pobunjeni Vlasi. Kad se vratio iz Rima, zagrebački biskup Petar Petretić i kaločki nadbiskup sastali su se u biskupskom kaštelu Gradecu s isusovačkim misionarem i uputili u Marču kao predstavnike kanonika Brezarića i jednog župnika, koji su Mijakića pozvali da ih posjeti. To je Mijakića i kaluđere uznemirilo, pa su legatije upitali što želi njihov biskup od vladike, a nakon vijećanja kaluđeri su zaključili da vladiku neće pustiti na razgovor, ali sam Mijakić ih jr nagovorio da ga puste i pojavio se u Gradecu 8. srpnja iste godine.⁹⁶ Kaločkog nadbiskupa zanimalo je da li je bio u Rimu i od pape dobio biskupsku potvrdu, jer je kaločkom nadbiskupu kao crkvenom dužnosniku bila dužnost brinuti se za prilike u kojima se nalazi jurisdikcijski mu podređeno svećenstvo i pastva, što je uključivalo i Vojnu krajinu. Budući da se na te riječi Mijakić “sarkastično nasmijao”, nadbiskup je to shvatio kao ismijavanje njegova položaja, što je Mijakić opovrgnuo, napomenuvši da ga je ta situacija podsjetila na Rim, u kojem su mu se nasmijali kad je na napomenu da nije pravilno

⁹⁵ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 4v Opširnije: NAZ, *Epistolae eppiscoporum*, VII., 34.

⁹⁶ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 5r. Optužba da je Mijakić otišao na posvećenje u Peć nije točna, jer se on uputio u Moldaviju, gdje ga je u kolovozu 1663. u Jašiju za pravoslavnog episkopa posvetio moldavski episkop Sava. I pukovnik Herberstein u izvješću o Marčanskoj biskupiji pogrešno je naveo da je Mijakić otišao na posvećenje u Peć. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A.-I., 80.; HERBERSTEIN, *Relatio de episcopatu suidnicensi*, f. 2.

posvećen za biskupa odgovorio neka ga oni bolje posvete. Međutim, kad je kaločki nadbiskup zatražio da pokaže papinske isprave o biskupskom imenovanju, Mijakić ih nije imao, opravdavši se da se papi nije mogao ni približiti zbog bolesti, nego da se iz Rima vratio jer su mu uzmanjkala sredstva za dulji boravak koji je iskrsnuo zbog izbora novog pape. Naglasio je da je u Rimu ostavio osobu koja će u njegovu ime tražiti potvrdu od novog pape, a sa sobom je imao samo kratke indulgencije za četiri crkve, pisane na koži.

Kad se Mijakić vratio u Marču, Petretić je zamolio isusovca misionara da detaljniju obavijest o Mijakićevu boravku u Rimu zatraži od generalnog prokuratora Laurenacija Kolera, koji je odgovorio da su Mijakića u Rimu poznavali, ali da mu nitko nije vjerovao, pa se zato vratio natrag, dok je u Rimu samo ostavio jednog čovjeka koji je trebao prikupljati novac za utemeljenje sjemeništa za vlašku mladež. Na temelju tih podataka kaločki je nadbiskup prije odlaska iz Gradeca odlučio pokrenuti postupak protiv Mijakića kao prevaranta i oduzeti mu biskupski naslov, zaključivši da ga je Mijakić dobio prijevarom i simonijom, kao i zbog kršenja uvjeta na koje se obvezao pod prijetnjom kazne ako ih ne ispuni. Budući da je biskup Petretić tada već bio bolestan i star, preko rektora zagrebačkoga kolegija uputio je molbu Leopoldu I. da od zapovjednika oba generalata zatraži vojnu pomoć prilikom Mijakićeva uklanjanja, a za suca u postupku predložen je general pavlinskog reda Martin Borković. Molba je upućena u Beč vladarevu ispovjedniku Philippu Milleru, koji je nastojao Leopolda nagovoriti da Vlasima dodijeli katoličkoga biskupa, koji bi bio sufragana zagrebačkog biskupa, a prema riječima autora izvješća sve se to spominjalo da se zna kojim načinom su Vlasi oslobođeni plaćanja danka "pseudopatrijarhu", a preko njega i turskom haremu, te oslobođeni "raskola i bludnji".⁹⁷

Prema autoru izvješća iste godine zagrebački biskup Petar Petretić i kaločki nadbiskup uložili su vladaru tužbe protiv Mijakića, a kad je Petretića kao zagrebački biskup naslijedio Martin Borković, vladarev ispovjednik Miller je i od njega preko spomenutog isusovca misionara zatražio da prema Mijakiću postupi kao i Petar Petretić. Borković je zahtijevao da pukovnik Johann Joseph Herberstein, dozapovjednik Varaždinskoga generalata koji je u lipnju 1669. imenovan generalom i zapovjednikom Karlovačkoga generalata, ne napusti svoje mjesto prije uhićenja Gabrijele Mijakića. Međutim, Herberstein je po zapovijedi gradačko Ratnog vijeća, koje je tvr-

⁹⁷ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 5v. Rektor zagrebačkog isusovačkog kolegija prema Fancevu i Vaninu bio je tada Filip Kaušić, koji je rektorsku dužnost obavljao od 1666. do 1669./1670. godine. Kaušić je rođen 1618. godine u Cilindovu (Zillingthal, Völgyfalva) u šoprunskoj županiji u Ugarskoj, a umro u Bratislavi 31. listopada 1673. U Hrvatskoj je radio samo tri spomenute godine kao zagrebački rektor, a zbog poznavanja hrvatskog, ugarskog, njemačkog i slovačkog jezika najviše je djelovao u teškim misijama u Turskoj i sjevernoj Hrvatskoj. Kaušić je odigrao bitnu ulogu u osnivanju Zagrebačkog sveučilišta, odnosno dobivanju sveučilišnih prava i privilegija odobrenih Leopoldovom povlasticom od 23. rujna 1669. godine, ali je to prema izvorima napravio bez znanja tadašnjeg isusovačkog generala Olive i provincijala Ivana Bertholda. Opširnije: Franjo FANCEV, "Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606-1772.)", *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga XXXVII., Zagreb, 1934, 96.-102.; J. ŠIMRAK, "Povijest marčansko-svidničke eparhije", 168.; M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, I., 149., 169.-178.

dilo da će se s tim sigurno složiti i vladar, morao preuzeti zapovjedništvo u Karlovcu, a nalog iz Graza Herberstein je u Varaždinu osobno pokazao jednom isusovcu iz zagrebačkog kolegija. Taj potez Ratnog vijeća izazvao je Leopoldovu srdžbu, dok su zagrebački biskup Borković i isusovci odustali od daljnjih nastojanja na Dvoru glede Mijakićeva uklanjanja, razočarani takvim ponašanjem Ratnog vijeća, jer se činilo da više nema načina kojim bi se “raskolnički narod” odvratio od “raskola”. Međutim, novu nadu u uspjeh potaknuo je Leopoldov ispovjednik Miller, koji je isusovačkom misionaru u Zagrebu prigovorio zbog šutnje i snebivanja s biskupom Borkovićem radi neprovođenja odluke o Mijakićevu uhićenju, umjesto da je Borkovića upozorio da ne smije odustati od onoga što je započeo. Isusovac je Borkoviću prenio da ga je Leopold I. držao glavnim pokretačem obraćenjâ Vlaha, pa mu je dužnost bila urgirati kod vladara, a Millerova je dužnost bila na temelju Borkovićevih intervencija pridobiti vladara i njegove savjetnike za djelovanje protiv Mijakića. Mijakić je sve to vrijeme živio bezbrižno, pa i bahato, ni ne sluteći da se o njemu toliko raspravljalo, pa se sprijateljio s Petrom Zrinskim, kojeg je posinio, a ovaj ga priznao ocem, te su sklopili savez prema kojem u slučaju provale Turaka Mijakić s Vlasima mora pomoći Zrinskome, pa se Mijakić s tim savezom hvalio posvuda.⁹⁸

Međutim, autor izvješća naglasio je da je sam Mijakić potaknuo događaj koji je bio povod za njegovo smjenjivanje, a to je bio sukob s grkokatoličkim svećenikom Pavlom Zorčićem, rođenom u Svetom Ivanu (Žabno, op. Z. K.) koji je prije nekoliko godina živio u marčanskom samostanu, a čiji otac je bio plaćeni konjanik u krajiškoj vojsci. Pavao je bio đakon dvojice marčanskih biskupa, ali je zbog “izopačenih običaja” kod marčanskih kaluđera napustio Marču i otišao zagrebačkom biskupu Petretiću, koji ga je prvo uputio zagrebačkim isusovcima na školovanje, a zatim je otišao na studij u Bolognu. Kad se vratio, Petretić ga je namjestio u Svetom Ivanu Žabnom kao grkokatoličkog svećenika, čemu se Mijakić uzaludno protivio. Događaj koji je ubrzao Mijakićevo uklanjanje bio je napad kaluđera na Pavla Zorčića na mostu u Ivaniću tijekom blagdana rođenja Marijina (8. rujna 1670.) i to po Mijakićevoj naredbi, ali je Pavla obranio naoružani otac sa slugom. Pavao je odmah o događaju izvijestio isusovačkog misionara, koji je tu vijest prosljedio vladarevu ispovjedniku Milleru u Beč, preporučivši Pavla za novog marčanskog biskupa, a istovremeno je zagrebačkog biskupa Martina Borkovića zamolio da se taj događaj iskoristi za Mijakićevo uklanjanje i za ustoličenje Pavla Zorčića. Mijakić je tada u Karlovačkom generalatu vizitirao vjernike i od njih prikupljao milostinju, pa je karlovačkom zapovjedniku Herbersteinu Dvor naredio da Mijakića uhiti tako da to ne izazove ni-

⁹⁸ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 6r. Petar Petretić preminuo je 12. listopada 1667., a Leopold I. jvec 19. prosinca iste godine imenovao je pavlina Martina Borkovića novim zagrebačkim biskupom. Zanimljivo je da autor izvješća nije spomenuo da su Borkovićevo izvješća, Hebersteinova izvješća i izvješća Dvorskog ratnog vijeća zajedno objedinjena u preporuci o Mijakićevu uklanjanju, koja je u prosincu 1668. predložena Leopoldu I. Herberstein je s mjesta zamjenika zapovjednika Varaždinskoga generalata otišao u Karlovački generalat, iako je to mjesto priželjkivao Petar Zrinski, koji je za vrijeme karlovačkoga generala Herbarda Auersperga (1652.-1669.) bio namjesnik generala, a s Auerspergom se stalno sukobljavao. Opširnije: Z. KUDELJIĆ, “Prijedlog dvorskih savjetnika”, 96.-97.; R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 194.-195., 200.-201.; Radoslav LOPAŠIĆ, *Žumberak*, Zagreb, 1881., 30.

kakve nemire. Herberstein je Mijakića pozvao u Karlovac, a kad se ovaj počeo izgovarati da ne može doći, po njega je poslana konjanička postrojba koja ga je uhvatila, nakon čega je otpremljen u Graz, pa u Beč, odatle u Šotvin i konačno u tvrđavu Glaz u Češkoj, gdje je bio zatočen do smrti.

Autor izvješća naglasio je da je poslije Mijakićeva uhićenja i zatvaranja Pavao Zorčić primio biskupsku darovnicu pod naslovom svidničkog biskupa, zagrebački biskup ga je poslao u Rim, gdje je posvećen za svećenika po grčkom obredu, a papa ga je potvrdio platejskim biskupom. No, nakon povratka su ga dočekali “mrkli pogledi Vlahá”, bio je omražen među svim “raskolnicima”, a najviše kaluđerima, tj. monasima bazilijancima”, pred kojima se nije usudio pokazati, dok mu oni nisu iskazali ni dužnu počast ni privrženost. Kad se vratio u Križevce, isusovac misionar preporučio je pukovniku Herbersteinu da taj problem riješi tako što će Zorčića pozvati na svečanu gozbu i hvaleći ga pred Vlasima prikazati ga časnim čovjekom, što je često i činio, pa ga je ipak s vremenom zagrebački biskup javno predstavio vlaškom narodu, ali budući da se nije osjećao sigurnim, otišao je drugim putem. Prema autoru izvješća su 19. svibnja 1671. u Marču u dogovoreno vrijeme stigli ivanički i križevački pukovnici (Johann Jakob Teuffenbach i Johann Joseph Herberstein, op. Z. K.) s naoružanom postrojbom sastavljenom od Nijemaca i Hrvata. Herberstein je pred okupljenim kaluđerima i Vlasima zapovijedio da prisegnuti tumač javno,⁹⁹ jasnim glasom i na “vlaškom” jeziku izloži vladarev nalog o prihvaćanju Pavla Zorčića za biskupa, te je prisutne kaluđere pitao žele li se pokoriti carevu nalogu. Prva trojica to su odbila, ali prije nego su i ostali stigli odgovoriti na isti način, Herberstein je zapovijedio da ta trojica budu uhićeni i odvedeni pred sud, a ostali su se, uplašeni njihovim primjerom, prilagodili vladarevoj zapovijedi i prihvatili Pavla, koji se, sumnjajući u iskrenost njihova iskaza, vratio natrag s Herbersteinom. Kad je pala noć, “nevjerna rulja kaluđera” ugrabila je sve pokretne stvari iz samostana koje je mogla i pobjegla u Tursku. Tek tada se Pavao osjećao sigurno i vratio u Marču, koja mu je postala sjedište, i “okružen vjernim službenicima hrvatskog podrijetla” pomalo je u samostan uveo kaluđere stvarno naklonjene uniji s Katoličkom crkvom. Onima koji

⁹⁹ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 6v. Prema Šimraku Mijakić je od listopada 1670. do kraja lipnja 1671. bio zatočen u Senju, nakon čega je otpremljen u Graz. Zagrebački biskup Martin Borković javio je apostolskom nunciju Buonvisiju da je Mijakić umro u listopadu 1686. godine. Pavao Zorčić tijekom boravka kod Petretića sastavio je obrazloženje zbog kojeg je napustio Marču, a iz podataka se može doznati da je Marču napustio zbog “smutnji” glede izbora novog biskupa. Prema tome, podaci koje su o Pavlu Zorčiću iznosili povjesničari Vojne krajine, pozivajući se na autore iz 19. stoljeća, prvenstveno F. Krones, E. Picota i F. Vaničeka nisu točni, ali ponovili su ih J. Schwicker, S. Pavlović, F. Čulinović, G. Rothenberg i K. Kaser. Izopačeni običaji koje on spominje vjerojatno su bili postojeći običaji među kaluđerima i svećenstvom, a koje je Katolička crkva osuđivala kao neprihvatljive. Opširnije: J. ŠIMRAK, “Marčanska eparhija”, 1931., 184.-185.; F. KRONES, “Zur Geschichte des Jesuitenordens in Ungarn”, 279., et passim, 322-324.; Emile PICOT, *Les Serbes de Hongrie*, Prague, 1873., 91.; S. PAVLOVIĆ, *Srbi u Ugarskoj*, 84.-85.; F. VANICEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze*, I., 280.-281.; F. ČULINOVIĆ, *Seljačke bune*, 196., i bilj. 247. na 177. stranici; K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 189.; Stjepan RAZUM, “Biskupska skupština (sinoda) Zagrebačke biskupije. Prva biskupska skupština Martina Borkovića”, u: *Tkalčić*, Zagreb, 2004., 67.

su pobjegli u Tursku, ili su namjeravali doći iz nje, ili bili podređeni pečkom patrijarhu zabranio je dolazak, te zauvijek prekinuo utjecaj pečkoga patrijarha na kaluđere. S vremenom je sazvaio crkvenu sinodu, sve kaluđere i parohije privolio da ispovijede katoličku vjeru i prihvate rimskog papu crkvenim poglavarem, a poslije nekoliko godina isposlovao je fundaciju kojom je omogućeno školovanje nekoliko gojenaca iz njegova naroda za svećenike.¹⁰⁰ Međutim, autor izvješća je napomenuo je da je Zorčić od svojih trpio mnoge podvale, a i život mu se našao u opasnost, ali sve je podnio “uz Božju zaštitu i svoj narod poveo putem spasenja”, naglasivši da je za sretan ishod ovog događaja uvelike bio zaslužan i Leopoldov ispovjednik isusovac Philipp Miller, koji se nije obazirao na tuđa ogovaranja i netrpeljivosti, i postojano ustrajao u naumu protiv “bijesnog” velikaša koji je raspirivao ne znam kakav metež i pobunu onih koji su se bojali (tj. Vlaha, op. Z. K.), te vladaru savjetovao sastavljanje prikladne odluke o spasu duša.¹⁰¹

¹⁰⁰ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 7r. Pavao Zorčić prvu sinodu sazvaio je 1672. godine, i tada su kaluđeri i svjetovni svećenici, osim lepavinskih kaluđera, pristali na uniju, a drugu sinodu sazvaio je za 25. svibnja 1681. godine, no na nju su se odazvali svi žumberački svećenici, ali oni iz Karlovačkoga generalata i primorja nisu se odazvali zbog prijatnijoj vojvoda i knezova da će ubiti svakog svećenika ili kaluđera koji se uputi u Marču. Ideju o utemeljenju grkokatoličkog sjemeništa iznio je još 1671. godine zagrebački biskup Martin Borković, koji je zagovarao školovanje vlaške mladeži ili kod isusovaca u Zagrebu na račun pošunske komore, ili u Križevcima na račun Vojne krajine. Sam Pavao Zorčić biskupu Martinu Borkoviću predlagao je primanje trojice ili četvorice kaluđera na školovanje kod isusovaca, a nakon kanonske vizitacije 1673. godine napomenuo je da je nužno školovati grkokatolički svećenički podmladak koji bi zamijenio postojeće vlaško, tj. pravoslavno svećenstvo, koje je formalno prihvaćalo njegove zahtjeve, ali se i dalje ponašalo po starom kada bi napustio župu. Na zahtjeve biskupa Borkovića iz Beča je odgovoreno da nedostaju sredstva, ali od 1675. godine kod isusovaca ipak su školovana četiri kaluđera. Zorčićev uspjeh bila je kupnja kuće obitelji Patačić na Griču 1680. godine za zgradu budućeg grkokatoličkog sjemeništa, a Leopoldovom darovnicom od 28. travnja 1682. za uzdržavanje sjemeništa Zorčiću je darovano imanje Pribić, pod uvjetom da će marčanski biskup imanje izgubiti ako upadne u krivovjerje i raskol i ako ne bude prihvatio položaj vikara zagrebačkog biskupa za grkokatolike u Zagrebačkoj biskupiji. U grkokatoličkom sjemeništu školovani su marčanski biskupi Grgut Vučinić (1727.-1733.) i Silvestar Ivanović (1734.-1735.). Opširnije: F. HAMMERL, “Pavao Zorčić-unijatski vladika”, *Vrhbosna*, 9., 1911., 136.; J. ŠIMRAK, *Borba za crkveno i vjersko jedinstvo*, 116.-119.; Janko ŠIMRAK, *Spomenica - kalendar grkokatolika Križevačke biskupije za 1932*, Zagreb, 1932., 9.-29.

¹⁰¹ *Valachicae gentis notitia historica*, f. 7r. Podvale o kojima govori izvješće vjerojatno se odnose na Zorčićeve sukobe s marčanskim i lepavinskim kaluđerima, koji ga nisu željeli prihvatiti biskupom jer ga nisu sami izabrali s krajišnicima na krajiškom zboru i predložili vladaru, koji bi takvog biskupa obično samo potvrdio. U veljači 1675. zapovjednik generalata Trauttmansdorff je upozorio Zorčića da kaluđeri spremaju njegovo nasilno uklanjanje, pa čak i ubojstvo. Tijekom 1678. i 1680. godine Zorčićevi protivnici pokušali su zapaliti Marču, protiv njega je krajišnike bunio Simeon Kordić, a prema kranjskom velikašu Valvasoru preživio je i pokušaj atentata kad je nepoznati Vlah pucao na njega u tornju u kojem je boravio. Međutim, autorova tvrdnja da je Zorčić sve to tolerirao ne stoji jer se on tijekom cijelog biskupovanja suočavao s odbijanjem krajiških vlasti da poduzimaju oštrije mjere protiv neposlušnih kaluđera i svećenstva pod izlikom da ne žele izazvati veće nemire među krajišnicima, iako su i Pavao Zorčić i Martin Borković često, ali neuspješno urgirali i u Grazu i u Beču. Opširnije: J. W. VALVASOR, *Die Ehre des Herzogthums Crain*, VII. Buch, Kap. XVII., 483.-484.; R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 156.; M. GRBIĆ, *Karlovačko vladništvo*, I., 216.-217.; F. HAMMERL, “Pavao Zorčić-unijatski vladika”, *Vrhbosna*, br. 7. i 8., 1911., 101.-105., br. 9., 1911., 138.-139.; J. MAL, “Uskočke seobe i slovenske pokrajine”, 168.; J. ŠIMRAK, *Borba za crkveno i vjersko jedinstvo*, 94.-101.

Zaključak

Izvjeshće anonimnog isusovca o krajiškim nemirima iz sredine 17. stoljeća i o sudjelovanju biskupa grkokatoličke Marčanske biskupije, a posebno biskupa Gabrijele Mijakića, u njihovom organiziranju važan je izvor za socijalnu i crkvenu povijest Vojne krajine. Ono opisuje marčanske biskupe iz prve polovice 17. stoljeća kao prividne grkokatolike koji nisu ispunili obećanje o provođenju unije pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom, i ističe njihov položaj političkih predstavnika svih krajišnika pred državnim vlastima i zaštitnika krajiških povlastica, koji su slobodnim interpretiranjem sadržaja krajiških povlastica izazivali krajiške nemire i poticali buntovno ponašanje krajiških vojvoda. Prema izvješću je za krajišku pobunu iz 1658. godine svojim ponašanjem djelomično bio odgovoran i marčanski biskup Sava Stanislavić, a gušenje pobune iz 1666. godine utjecalo je na marčanskog biskupa Gabrijele Mijakića, inače naklonjenog vođi pobune Stefanu Osmokruoviću, da ispuni obveze koje je prihvatio prilikom imenovanja biskupom, odnosno provede uniju s Katoličkom crkvom među Vlasima, podigne katoličke škole za vlašku mladež i predstavi se papi u Rimu da bi bio posvećen i potvrđen. Budući da se Mijakić iz Rima vratio bez posvećenja, jer su predstavnici Rimske kurije zaključili da nije bio pravi grkokatolik, i na temelju mišljenja predstavnika vojnih vlasti i kaločkog nadbiskupa da nije ispunio uvjete pod kojima je postao biskupom, predloženo je njegovo uhićenje i postavljanje grkokatolika Pavla Zorčića u Marču. Ono je provedeno nakon duljeg oklijevanja vojnih vlasti koje su strahovale od mogućih krajiških nemira, a kao povod Mijakićevo uhićenje iskorišten je napad pravoslavnih kaluđera na Pavla Zorčića. Podaci iz ovog izvješća pokazuju da su glavni pokretači širenja unije među pravoslavnim krajišnicima bili zagrebački biskupi, a ne pripadnici isusovačkog reda, što je naglašavala krajiška historiografija, koji su zapravo bili glavni oslonac zagrebačkim biskupima na Bečkom dvoru, kojem su pokušavali dokazati opravdanost imenovanja pravoga grkokatolika za marčanskog biskupa, koji bi prekinuo veze s pravoslavnim pećkim patrijarsima. Osim toga, ovo izvješće pruža drukčije podatke o podrijetlu Pavla Zorčića i problemu unije u Vojnoj krajini sredinom 17. stoljeća od podataka koje inače ponavlja krajiška historiografija, pa je na temelju njih i drugih izvora moguće revalorizirati postojeće teze o životu marčanskoga biskupa Gabrijele Mijakića, među kojima prevladavaju one koje naglašavaju samo pojedine komponente njegova biskupskog djelovanja.

Dodatak

Valachicae gentis in regno Croatiae illocatae excesuum ac episcoporum ritus graeci eidem praefectorum notitia historica descripta ex manuscripto patrum Societatis Jesu ab anno 1666-1670.

Omnium Prudentum Sensus et Sententia pluribus ab annis fuit, regnum Sclavoniae non aliunde citius, quam à Vallachis eversum iri, Maesti hujus ominis ac formidati eventuo praeludium aliquod hoc anno factum est occasione mox exponendâ. Creverat iam natio illa post suum in Sclavoniam priori saeculo adventum magnoperè

sicut numero, ita fastu et contumaciâ, adeo ut vix dignaretur morem gerere jussis Capitaneorum et Caesareorum officialium, sed sibi eligeret quotannis judicem, cui in omnibus deferebat plurimum, institutis etiam apud eum conventibus, Domino Generali, Totique Regno non parum suspectis, et periculosis. Octavo autem, vel septimo circiter abhinc anno mandaverat Consilium Bellicum, ut per omnia Confinia pontes, fontes, via atque castella repararentur. Excelentissimus Dominus Walter sacri Romani Imperii Comes de Leslie Confiniarum generalis cum aliquot aliis judicabat, id totum per confiniarios, praesertim Vallachos, gratis praestari posse; ideoque citavit Krisium seniores ex illo Populo, aliosque primarios, iis hoc servitii exequendi genus persuasurus. Interea nescio quis turbulentus homo inter illos vulgavit, pecuniam à Styria Provincia restaurandis castellis, et praesidiis destinatae quidem et missam, sed à Generali in privatos usus esse abstractam; deinceps igitur Confiniarios illud aes laborando sudandoque promerituro, alios autem convivendo ludendoque consumpturos. His auditis, et creditis non primarii solum sed horum jussu vix non omnes, qui belli habiles consenbantur, tanquam pro aris et focus pugnaturi turmatim confluerunt, ac statuta die contra orientale Krisiensis fortalitii latus optime dispositis ordinibus editiore in loco constituerunt Duce quodam Grandiberbi vetulo, qui acu picto, et utrinque defluo mantili caput caetera nudium redimitus, non alia gestabat arma, praeter pemrigeram ex ferro clavam in dextra. Dominus Generalis sola auctoritate sua gentem, quocumque libuerit, se inflexurum arbitratus è fortalitie, cum praetoriana sua turma, et paucis aliis equitavit ad congregatam multitudinem cuius totam aciem circumekvitans disperit acurate, et laudibus deinde ornavit. Postquam autem ipsis per interpretem declaravit suam mentem de restaurandis per eos sartis tectis Praesidiorum magna et unanimi voci feratione reclamarunt, et recusarunt universi, factoque mimaci concursu cinxerunt generalem, eiusque satellitium, et in medio conclusum docuerunt armati et canere et saltare iuxta notas, quas praebant, in tantum, ut undique constrictum, et in ultimas conjectum angustias non prius dimiserint è medio sui, quam imirolabili Fide Sancrosanctae promisisset conservaturum se, ac tutaturum eos in pristina ipsorum libertate et privilegiis, atque insuper novam omnium confirmationem iis à Caesare obtentum; quod et factum, licet non sine praeviâ longâ Viennae protractâ consideratione atque rationum in utramque partem discussione. Potiti sic voto suo Barbari homines, tanquam victoria de generali suo parta tumebant vehementer, et magis invalescebantur à suo vladicâ, seu episcopo Sabba Stanislavich homine rudissimo, nihilominus magni supercilii, cui vestium splendor, vultus maestus, gravitas incessus, famulitii pompa, auctoritatem in illa plebe eximia conciliabat. Debitus capitaneis, et colonellis respectus miniebatur indices, è contra iudicis, quem sibi quotannis adoptabat illa natio, potestas sumebat incrementum usque adeo, ut ille terror fuerit officialibus a Caesare creatis.

Erat inter alios in Krisiensis Confinii Pago, non procul castro Belovar, Vallachus quidam, Osmokruh nomine, habens os loquens grandia, plenus fastu et arrogantia, ipso gestu, incessu, oculis et naribus spirans minas contumaciam, contemptum aliorum; In hunc catholicis officialibus exosissimum vota totius Vallachicae gentis conspirabant, ut hoc anno ad iudicis munus assumeretur, restituris videlicet colonellis in faciem, et plebis sua causas ubicunque, et contra quoscumque intrepide

propugnaturus. Degebat eo tempore Dominus Generalis Leslie Viennae, seque ad Constantinopolitanum iter parabat, utpote designatus orator ad Imperatorem Turcarum, recentem post bellum nuperum pacem stabiliturus, sed et Caproncensis Colonellus Dominus Honorius comes à Trautmanstorff, qui tanquam antiquior solebat praesse confiniis, eâ tempestate Graecii versabatur. Itaque Domini generalis officium administrabat vicaria tunc potestate Illustrissimus et Reverendissimus Dominus Joannes Josephus comes ab Herberstein, eques Sancti Joannis Hierosolymitani, et Kriensis Confinii Colonellus, qui pridem oculos, et affectum conjecerat in alium mitioris ingenii, majorisque prudentia Vallachorum, quem ad judicis dignitatem erectum cupiebat. Cum igitur in festo Sancti Jacobi Apostoli convenissent praecipui ex Vallachorum gente Krisium, et à se electum Osmokruh postulassent à colonello, tanquam vicegenerali, in officio judicis confirmari, conatus est colonellus omni optimo modo illis persuadere, ut potius alterum ab ipso designatum susciperent. Ipsi vero omnis reverentiae ac honestatis immemores, apprehensam Osmokruh attollentes in altum protervis vocibus in vicegeneralis despectum clamarunt: Nos hunc nolumus non alium, Osmokruh est noster judex. Cum non posset justam diutius cohibere indignationem comes ponderosum arripuit scipionem, eoque pseudojudicis, et ejus fautorum vertices ita conclusit, ut omnes praesipiti per gradus fuga sese versus inferiorem fortaliti Portam proriperint. Ad comitis autem post clamorem exoritur subito tumultus in fortalitie, clauduntur porta, accurritur undique, comprehenduntur seditiosi, incarcerantur; inferrantur. Consultat comes cum suo vicecapitano domino Nicolao Makar magnae in Confiniis experientiae, veterano milite, in bello Germanico contra Svecos olim vicecolonello, à Vallachis recenter denunciatione quadam contemptus plenissima non leviter offensus; huius consilio usus mittit prope cursores ad omnia confinia, et praesidia, unicuique agmini occupandum praescribit certum passum pro impedienda seditiosorum conjunctione. Post noctis dimidium curat è carcere extrahi pseudojudicem Osmokruh, et educi Varasdinum versus, quasi à Regimine examinandum et judicandum; at non procul ultra suburbium progresse caput deponitur. Huius Germanus opulentus Vallachorum Parochus audiens fratrem suum electum Gentis judicem, detineri compenditum, nondum enim extinctum intellexerat, mirâ velocitate partim per se, partim per filium ex calugero profanum, ex profano sacerdotem, ex sacerdotem haydonem, partim per alios internuncios primo vicinam, deinde totam fere nationem in arma concitat. Prima armorum expeditio instituitur contra Dominum alterius à Colonello propositi judicis, hunc crudeliter trucidant innocentem, domumque totam direpta prius eius substantia, evertunt et exurunt.

Idem faciunt nonnullis aliis colonello Fide ac obedientiae conjunctis. Sed sicut hi fortunam suam omnem in celeritate constituunt, sic et Dominus Vicegeneralis, expedit ergo iterum cursores ad singulas in passibus locatas cohortes: declarat, quid cuique agendum, ubi et quando comparandum. Ipse interim assumptis secum aliquot centuriis catholicorum irrui ante auroram in rebelles non procul Rovistschio (est pagi Vallachici nomen), pernoctantes, et improviso territicos discipiat, profligat, insequitur. Similia praestant aliae cohortes alibi juxta eius mandata. Ex captivis mittuntur alii post alios Varasdinum, ex quibus modo sex, modo quatuor, iam plures, iam paucio-

res, plerique tamen primarii inter suos, gladio feriuntur. Nostri in eorum conversione procuranda nulli pepercere labori; qui tamen apud maiorem partem in irritum cecidit. Erat inter eos quidam Dragich Vayvoda ex Sancta Cruce Ivanicensis confinii, vir in bello Germanico bene exercitatus, vultu, totoque corpore Heroem referens, cuius exemplo caeteri plerique ad ecclesiae unionem pertrahendi sperabantur. In hoc ad fidem pelliciendo plurimum fuit laboratum, eoque deventum, ut iam de nostrorum Dogmatum certitudine nihil haesitarit. Quando vero post mortis denunciationem ipsi factam veniens noster cum ad sacramenta suscipienda hortabatur; id unum identidem res?ponebat, quid diceret Vladica? quid Calugeri? quid Caeteri? Si ego jam senex, et vayvoda ad alium transirem ritum?Oponebat noster multa, sed apud deplorandum hominem plus valuit humanus respectus, quam recta ratio ac aeternae salutis amor. et ipse Deus. Sicut autem huius conversio post se traxisset alios, ita obstinatio â prius suscepta conversionis proposito illos retraxit magno nostrorum dolore, sed maiore ipsorum Damno, utpote sempiterno. Parochus Osmokruh cernens tam infaustos conatum suorum successus profugit in Turciam: nec unquam inde reverti praesimpit. Ipsius filius sacrilegus Haydo â militibus interceptus, et eius caput Krisii ante inferiorem Portam palo affixum fuit. Post demessa etiam relinquorum principalium, qui rebellionem concitaverant, capita pax tandem confiniis, sanior mens Vallachicis, authoritas officialibus, regno securitas est restituta: comiti autem Herbersteinio gloria longe maxima; et post alios honores dignitas quoque generalus Carlostadiensis comparata.

Ex hac tempestive sic oppressa rebellionem et pervicacis populi humiliatione pullularunt non levia tam catholicorum fortunas, quam schismaticorum animas concernentia emolumenta. Stabilitae enim sunt dominis possessiones, qua in magno versabantur discrimine. Vallachi quippe sua privilegia, et potestatem incolandi assignata sibi confinium spatia inter Savum et Dravum stolide interpretantes gloriabantur collatum sibi esse jus in totam regionem duobus illis fluminibus circumscriptam, quia vero soli eam nequibant implere, ad libertatis et privilegiorum suorum participationem clam imitabant Dominorum colonos confiniis vicinos, quibus nihil optabilius erat, quam excutere servitutis jugum, et confinianorum immunitatibus frui posse. Si autem illis adhaesissent isti, istis prompte se conjunxisset remotiores quoque, suosque Dominos, adscitis sibi Vallachorum viribus, exstirpere studuissent. Quod totum fortunarum periculum contritis rebellium conatibus est extrictum. Qualiter autem hac ipsa occasione ad reducendos in salutis callem schismaticos patefacta sit via perterritis arrogantissimo eorum pseudo-episcopo seu Vladicâ, opera pretium erit hic, cum alibi non detur locus opportunior, declarare. Prius tamen de antecedentium vladicarum moribus et actus aliqua vix ulli amplius nota, Societatis autem Patribus in hoc regno degentibus nequaquam ignoranda compendio praemitteremus.

Sub Finem Saeculi a Christi nativitate decimi quinti imperante Rudolpho II. advertens supremo confinium Slavoniae moderator non tanta his Confiniis habitare tunc semi vacuis inferri damna â Turcis, quanta â *schismaticis Thracibus seu Rascianis vicinum Turcarum territorium occupantibus, Vallachorum nomine hic vulgo appellatis*, egit per internuncios, ut ii ceu christiani starent pro christianitate potius contra Turcas,

quam pro infidelibus contra fideles, ideoque transirent ad Confinia nostra, et in his assignanda sibi terrarum et Sylvarum Spatia posiderent. Venerunt ergo primum familia quadringenta et cum his archimandrita Simeon Vratanya, atque aliquot calugeri, seu Monachi Basiliani, omnes haeretico-schismatici, sed Martinus Dubrovicius Parochus Ivanicensis, idemque Ivanichensium Germanorum Capellanus, vir Doctus et Magni Zeli, paulo post ad veram fidem et unionem Ecclesiae perduxit Archimandritam, hic conversus adit Petrum Domitrovich, Zagrabiensem Episcopum, ab eo impetrat in ivanicensi confinio donationem super partem bonorum ipsius dioecesis, cum onere pendendi annue duodecim libras cerae purae, in signum Domini: ibi aedificat templum Sancti Michaelis et pro sua residentia monasterium quod Martsham vocant. Anno 1607. consecratus Jaurinii Graeco Ritus à Cosmo de Morfis archiepiscopo Corinthi, et per totam Peloponesum Nuncio Apostolico in Episcopum Ungariae: Romam autem veniens confirmationem à Paulo V. pontifice maximo accipit sub titulo Episcopi Rascianorum, et iam dictae ecclesiae Sancti Michaelis Zagrabiam reversus excipitur cum honore ad episcopum, et in sufraganeum respectu Vallachicae nationis adlegitur, suos ad fidem adducere jubetur. Subinde in solemnitate Corporis Christi eidem Antistiti in Pontificalibus assistit, praesentat sicut episcopo Domitrovichio ita huius successori *Ergelio* quotannis ceram supranominatam. Anno 1609. instituit Joannes, Archiepiscopus Pechkensis, Servianorum et Bulgarorum Pseudo-Patriarcha Schismaticus Synodum, cui septem archiepiscopi, et, quod mirum unicus episcopus subscripserunt, in qua fanaticus ille annihilatis omnibus actis Episcopi Zagrabiensis, Rudolfis Caesaris, et Pontificis Romani, Simeonem Vratanyam Vallachis promulgat confirmatque non minus ridiculo quam novo titulo Episcopum occidentalium et aliarum regionum, quas Vratanyam vocat, et per eas intelligit totum terrarum tractum à Danubio usque ad mare Adriaticum, manet nihilominus usque ad mortem suam anno circiter 1630. obitum Simeon unitus Ecclesiae, sed duobus ferme ante mortum annis, propter illam ipsam probabiliter unionem a patriarcha deponitur, in eius autem locum supplantator ipsius, ex eodem monasterio nequissimus caluger Maximus Predojevich sub priori ficto vrataniensis episcopi titulo consecratur, et episcopale officium administrat Simeone adhuc vivente: quo demum vita functo, currit ad Ferdinandum III. imperatorem, titulum sufraganei callide subticet, dolose impetrat donationales pro vladicatu sub ficta denominatione Episcopi Vrataniensis, per quem aiebat intelligi antistitem Confiniarium: Emittit professionem fidei in manibus nuncii apostolici Palotta, promittit iter Romanum, obedientiam Pontifici, totus sui populi reductionem ad fidem, sed fallit in omnibus. pro Roma intrat Turciam, confirmationem accipit à Pseudopatriarcha, redux fovet Schisma, Haeresim, Bigamiam, admittit Repudiâ, anathematizat unitos Vallachos, miscet Sacra profanis. Benedictus Vinkovics Episcopus Zagrabiensis successor Francisci Ergelii, agit per se suosque modis omnibus, ut Romam ad saniora, et ad insistendum, vestigiis Simeonis alliciat, sed incassum. Contradicit ergo eius electioni solemniter, cum nequeant esse in eadem Dioecesi duo ab invicem independentes Episcopi: adducit alias gravissimas rationes apud Nuncium Apostolicum de Mathaeis, apud Imperatorem Ferdinandum III., apud ipsum pontificem Urbanum VIII. contra hominem nefarium, haeticum, periurum, qui primus Vallachos

fecit Turcis tributarios, instituendo consuetudinem pendendi ex obligatione elemosynam deportandam ad Pechkensem metropolitam, et cum aliis pecuniis expleturam tributum diodecim millium imperialium, quod Constantinopolitanus patriarcha quotannis pro gynaeceo Turcico intertenendo offere cogitur.

Antequam Benedictus Vinkovics Zagrabiensis Antistes intentum suum ad desideratam evolveret metam, in alteram migravit vitam; similiter et Maximus Predojevics. Sede huius vacante prodit ex eodem Martshensi monasterio alius Caluger, eiusdem cum Antecessore cognominis et farinae, Gabriel Predojevics; pollicetur omnia optima, sicut prior; vladicatum obtinet non tamen sub titulo Vrataniensis, sed Svidnicensis Episcopi, ita agente domino Georgio Lippay tunc cancellario regni Hungariae, postea archiepiscopo Strigoniensi. Factâ mendaciter Fidei Professione, et obtentis donationalibus à Caesare litteris obliviscitur omnis à se facta promissionis Gabrillo iste seu Gabriel: vadit ad Cognominem sibi Pechkensem Metropolitam Predoievichium, Servianum Patriarcham simul et principem, Turcarum sultani consiliarium, hominem Semi-Turcam; ab eo consecratur, educit è Turcia coloniam Monachorum, inter quos fuit Sabbas Stanislavics, (de quo paulopost plura) his replet Monasterium Martshense, pulsus prioribus, quos Simeon susceperat. Caetera, qua de ipso scribenda essent, expressa sunt in elogio Maximi Predoievics hae ipsâ paginâ.

In locum defuncti Gabrillo venit quartus vladica Reverendus Pater Basilius (ita illum vocat Congregatio de Propaganda Fide) olim Archimandrita monasterii Gomeria in Croatiae Confinio, vir Fidei Catholicae bene affectus, confiteri solitus, quando ferebat occasio, Patribus Societatis optimae Spei homo. Hic à Caesare Ferdinando III. impetravit vladicatum sub titulo Svidnicensis episcopatus, qui est sub Colocensi Archiepiscopatu in Turcia: edita Viennae Professione Fidei, Romam veniens, non communicatis antea cum Zagrabiensi Episcopo Domino Bogdan rebus, ideoque rerum agendarum imperitus, difficultatem ibi hanc reperit, quod ad Ecclesiam Latinam spectaret titulus ille, cuius ipse utpote graeci ritus, non posset esse capax. Ergo morae pertaesus absque sui consecratione est reversus, et paulo post mortuus, non absque suspitione veneni à schismaticis praebiti; quod colligi potuit ex verbis calugeri summopere lamentantis post fidei professionem Viennae à Basilio factam; et ex eiusdem Basilii sepulchro extra capellam sub stillicidio.

Post obitum Domini Episcopi Bogdan, et Reverendi Patris Basilii, antequam Congregationis de Propaganda Fide decretum ratione procurandae alterius nominationis in locum Svidnicensis Tituli pertigisset ad Nuncium Apostolicum: sollicitavit vladicatum Sabbas Stanislavics, primum Gabrillonis, tum Basilii diaconus, deinde Archimandrita Monasterii Sancti Michaelis. Opposuit se Reverendus Pater Joannes Gans, Caesaris Ferdinandi III. confessarius asseverans, tantumdem esse dare Schismaticis Episcopos, quantum Haereticis Praedicantes. Hoc non obstante miris viis conciliat sibi candidatus hic Patronos, consequitur vladicatum sub titulo Episcopatus Svidnicensis; edit in Societatis Collegio Lincii professionem fidei coram domino Georgio Szelepcheny, Archiepiscopo tunc Colocensi, et Ungariae Cancellario, postea Archiepiscopo Strigoniensi, item coram Zagrabiensi Praeposito Nicolao Dianevics, et pluribus patribus nostris: promittitque omnia quae praedecessores periuri,

et servat sicut ipsi, spreto quippe Romano pontifice abit ad Pechkensem Metropolitanam, dat ei anno 1648. semel pro semper florenos 2250. ab eo consecratus, et accipit jurisdictionem à Danubio usque ad mare Adriaticum super omnes Vallachos sub titulo non Svidnicensis, sed fictitii Vrataniensis Episcopi: de adeunda Roma nullam admittit cogitationem.

Anno autem 1651. veniunt caesarei comisarii ad inaugurandum Confiniorum Neogeneralem Comitem Waltherum de Leslie secum adducentes ampla pro Confiniis stipendia. Hos cum supplici libello accedit Sabbas; ait sibi in votis esse iter Romanum, sed hactenus defuisse viaticum: petit proinde pensionem hactenus vladikis praeberi solitam; sibi non partim in panno et argento, sed totam in pecuniis tradi: accipit citra pro existimationem quadringentos florenos, pergit Romam, revertitur magno cum fastu, gloriatur inter Suos se Romae exceptum honorificentissime, assedissee Pontifici, et amplà ab eo potestate auctum esse. Varasdinum veniens, cum nullam, praeter Vallachicam calleret linquam, Domino generali locuturus nostrum é Residentia Sacerdotem exortat, ut interpretis officio fungatur. Absolutis eius postulatis Dominus Generalis per eundem Societatis patrem illi tres proponit quaestiones: An Romae fuerit? an Romanum Pontificem agnoscat pro suo, et totius Christianitatis capite in spiritualibus? an ab eo confirmationem obtinuerit? ad primum alter directe respondet, circa reliqua semper extra orbitam saltat. Quaerit denuo Generalis; an agnoscat Romanum Pontificem pro Supremo Christi vicario? reponit alter, omnibus constare, eum magnum esse Dominum, quem Summi etiam Principes et Reges venerantur. Tum admirans Generalis vafrum cor hominis, ait sacerdoti nostro, sibi scriptum esse à Cardinali columna, eum Romae non esse confirmatum, sed solum spem confirmationis accepisse his conditionibus, si à Zagrabiensi Praesule, et Confiniorum Sclavoniae Generali attestationem habuerit, quod bonus sit Catholicus, et Ecclesiae unitus etc. At ipse de attestatione illa, suique confirmatione nihil unquam sollicitus, qui ante visam Romam perversus fuit, post duplõ fit deterior; superatque teneritate utrumque Predoievich; Testibus videlicet vayvodis, primarius auctor supra memorati tumultus, quo Generalis Leslie compulsus fuit impetrare Vallachis restitutionem Privilegiorum justissimis de causis rescissorum 1635. contemptor quoque Zagrabiensis Episcopi, *illum Rusticorum, se Confiniariorum Antistitem appellando*, osor insuper fidelium, et multorum patrator, plurimum machinator mallorum. Is antequam anno 1662. infaustam eflasset animam; é suo monasterio calugerum Gabrielem Miakics, hominem procerum, et vasto corpore, decore vultu, ingenio vulpino praeditum, sed nulla tinctum doctrinã, nisi exiqa cyrillici characteris legendi, scribendique imbutum peritiõ, nominavit succesorem, omnibusque Vallachis, tanquam futurum eorum Episcopum, colendum proposuit.

Post funus domini Bogdan zagrabiensis episcopi, ad insulam ab eo relictum evectus reverendissimus dominus Petrus Petretics, vir magnae experiantiae, et in sacris canonibus apprime versutus, intellecta Gabriellis Miakich in pecuniis pro Viennensi itinere corradendis, et pro aquirendo Vladicatu sollicitudine, scribit reverendi patri Philippo Miller é Societate Jesu confessario Caesaris Leopoldi I. instanter rogans ponderosis adductis rationibus, ut impediat promotionem dicti Gabriellis ad episco-

patum. Quantum pater Miller laborabat apud Caesarem contra Gabrielem, tantum huius solicator apud magnates pro ipso. Informabat confessarius Imperatorem, Vallachis necessarium esse catholicum suffraganeum, noxium Episcopum Schismaticum, ideoque non dandum: informabant Magnates, omnino dandum, ad praecavendam gentis rebellionem eo Turcici belli tempore prorsus periculosam. Dum pater Miller ob aliarum occupationum molem ad tot epistolas Zagrabiam scribendas, et inde missos informationes legendas, Magnatibusque exponendas non sufficeret; in alia causa praeter expectationem ex Bohemia Viennam venit missionarius Castrensis Pater Georgius Gailer optimâ Confiniorum et rerum Vallachicarum notitia pridem instructus. Eius adventu laetatus Zagrabienis Antistes coepit anni 1663. mense Februario litteras suas omnes et informationes ad eum dirigere, communicandas quibus congruebat. At ecce pro uno candidato terni se efferunt, et vladicum venantur: sed viis diversissimis, dum enim Gabriel per Suos Vienna sollicitat, alius ex Croatiae Confinio Jasthim, seu Joachimus Caluger Aquileiam tendit, et in eius loci patriarcha spem indipiscendae dignitatis figit. Tertius ex Lepovinensi inter Krisium et Copronczam monasterio ambitiosissimus caluger, Simeon Kordich, collectis nescio quibus supposititiis aliquot vayvodarum sigillis, tanquam commendatiis Litteris, currit in Moldabiam, utrumque aemulum suum praevertere gestiens, inde adfert Viennam Diploma sibi collatum à Stephano Archiepiscopo et Metropolitana Provinciae Agraria, seu Vugrolaski, declarante Simeonem Kordics jussu Serenissimi principis Gregorii Gychka consecratum esse in Episcopum Svidnicensem, et Metropolitanam Vallachorum in Croatia et Sclavonia; hoc Diploma exhibet patri Gailer: ait se consecratum esse in vladicam, jamque ad sedandas varias turbas in populo noscituras, et ad plenam pacem in Vallachis stabiliendam aliud requiri nihil nisi ut ipse commendetur, eam patre Miller et à Caesare confirmatur in ea dignitate. At Pater ut se, et alios ab insulso homine liberaret, exaggeravit ei gravitatem criminis laesae Maiestatis; quod potestatem conferendi Episcopatum, Regni Hungariae propriam transferre praesumpserit in Principem Moldaviae: suasit deinde, ut celeri fugâ subtraheret se poenis, priusquam fama criminis ad aliorum aures dimanaret. Proripuit se ergo temerarius homo, sed vix ad suos domum veniens raptus est ad compedes et ergatulum: postmodum Zagrabiae multo tempore incoluit Episcopalem carcerem: rursus deinde captus, et Varasini cum iniquis deputatus, et incarceratus biennium circiter exegit in catenis, igni tradendus, ni vino dementatis custodibus elapsus fuisset in Turciam. En qualis, et quam indignus, dignitatem angelis venerabilem prensabat. Isto vix amoto, supervenit Viennam Gabriel Mikaics contentans se esse nominatum à praedecessore, et à tota Vallachorum natione electum episcopum, nec passuros tot Vayvodas, et alios officiales despici et conculcari sua sigilla, qua ostentabat ipse minitabundo similior, quam supplicabundo, non parcens interim spargendis donis, aptis natio comparare fautores, qui toti propendebant ad morem votis eius gerendum. Obsistebat porro Zagrabienis Praesul, et tredecim momenti rationibus nitebatur studia Magnatum flectere in oppositum, clare probando, eum non solum non esse necessarium, aut utilem, sed prorsus perniciosum, immo inhabilem, utpote contra Sacrorum Canonum prohibitionem ab antecessore nominatum, et subrogatum; nimium dignitatis avidum; minis, dolis, muneribus

usum, evidenter simoniacum; non modo rudem in rebus fidei, sed etiam eas discere contemnentem, in dictis fastisque inconstantem, in schismate tamen, ac haeresi obstinatum; electum insuper in episcopum a tribus confinibus hoc ipsum scripto testantibus, in grave praeiudicium Regis Ungariae, ausumque propter hoc exercere munia Episcopalia, et indicere Vallachis solutionem proventuum Episcopaliū; mentitum quoque, se jam habere à Sua Maiestate donationales; modi, autem omnibus contententem efficere, ut sui per Praedecessorem nominatio, et per Vallachos facta electio vigorem sortiatur, osorem Romani Pontificis, totum obstrictum Patriarchae Schismatico; professionem quidem fidei Praedecessorum exemplo fecte editurum, et caetera promissurum universa, servaturum nihil, sed mora maiorum abiturum ad Pseudo-patriarcham, et ab eo aliam supra Vrataniensem Episcopatum donationem accepturum; hominem eiusdem cum Antecessore ingenii, tumidum spiritu, ad seditiones promptum, totum à Semi-Turca Pechkensi Metropolitā dependentem, idoque confinibus periculosum; denique infidelem, et perjurum Deo, nihilo fideliorum Suo Principi futurum. Erant hac ultima non tam persuasio humana, quam vaticinium, ut suo loco patebit.

Morabatur tunc Viennae iam a multo tempore ipsemet Confiniorum Generalis Walterus Leslie, huic Pater Missionarius Germanice redditam Episcopi Zagrabienensis informationem obtulit, pluribusque explanavit, et ne Gabrielis cederet postulatis, ad tempus author fuit. Gabriel interim quotidie terebat limina domus professae, importunissime, et aliquando non sine lachrymis sollicitando sui recommendationem: spem tamen non impetrabat nisi sub his pactis; si abiunciavit obedientia Graeci patriarchae, totique schismatis Graeco, et ipse cum toto populo ad fidem, atque unionem Ecclesiae Romanae transmearit. Extremā extorquendae dignitatis aviditate stimulatus promissit tandem adimpleturum se, quae praescribebantur sed eadem omnino hora divertens ad Bosnensem interpretem quaetus est, postulari a se, quae ipse nec praestabit unquam, nec poterit praestare. Rebus sic in suspensio haerentibus, et interim Magno vezirio cum infesto Turcarum exercitu properante in excidium Ungariae, Pater Missionarius ad castra vocatus die 9. iulii Viennā discessit. Tunc Gabriel hoc antagonista liberatus omnia audacius fingendo persuasit Magnatibus, Vallachos exacerbandos, et rebellionem medituros, ni obtineant Episcopum, quem volunt, se autem ipsorum animos habere in potestate eosque in perpetua caesaris devotione servaturum, si Episcopale ius in illos obtinuerit.

Zagrabienensis Praesul intelligens ab Aula esse propter metum Rebellionis Vallachicam, ut Gabriel Miakich admittatur ad vladicatum, primo nec sine sensu animi, documentis clarissimis demonstravit, rebellionis periculum subesse nullum; deinde rogavit ab Ungariae Cancellario Domino Georgio Szelepcheny postea Archiepiscopo, ut si omnino staret animo dare Gabrieli Episcopatum, non nisi his, inter alias, daretur conditionibus: ut videlicet faciat professionem fidei, non fecte; abneget Patriarcham Schismaticum, et nullam cum eo habeat communionem, probe cognoscat, teneatque fundamenta Catholicae Religionis; obedientiam praestet Summo Pontifici, nec ab alio consecratur, quam à quo Papa statuerit; denique totum vallachicum populum ad orthodoxam fidem, et Romani Pontificis obedientiam verbo et exemplo reducere pro virili labore; et quidem haec omnia sub poena depositionis ab

officio, si processu temporis deprehenderetur fefellisse. Rescripsit Dominus Cancellarius Gabrielem consensisse in pacta, eorumque observantiam promississe, at qua fide, mox patuit; habitis quippe Gabriel donationalibus flagitavit â domino cancellario conferri sibi in scripto licentiam conquirendi per confinia charitativum subsidium pro viatico ad Romam iter: sub hac larva exorbitavit illo eodem 1663. anno extra confinia procul in ipsam Turciam ad ipsummet pseudopatriarcham pechkensem; ab eo in vladicam ordinatus rediit ad suis, nihil omnino cedens fastu, et pompa, sed et fraude, ac dolis praedecessori suo, nec aliud quidquam minus cogitans, quam adire Pontificem, ac promissorum exequi fidem.

Verum sub huius anni 1666. autumnum, quando vidit domitam ab Herbersteinio pervicaciam suae gentis, et alios ex ea post alios rapi ad dandas rebellionis poenas, ipse nescio, quo reae conscientiae latratu experge factus surrexit clam, et ut discrimini subducert caput, Romam se recepit, ceu debitam Christi in terris vicario reverentiam, sui que submissionem persoluturus. Quem porro tandem simulatio, et perpetua hominis perfidia nacta sit finem, opportuniore loco pandetur.

Anno 1667. Româ reversus fuit Vallachorum vladica Gabriel Miakich, eum Archipraesul Colocensis, idemque Episcopus Zagrabiensis, qui eotum Mense quippe Julio in castello suo Gradecz una cum Patre missionario degebat, directis ad Martshense Monasterium duobus sacerdotius domino canonico Brezarics, et parcho quoda, curavit ad se accivi. Turbatus fuit ad hoc nuncium vladica cum omnibus calugerris, qui non sime stomacho quarebant ex legatis, quidnam habeat eorum Episcopus cum Vladica et qua intentione eum accensat? Bis inter se habita consultatione iudicarunt Vladicam non esse permittemdum abire. In tertio rationum conflictu Gabriel ipsemet contrarium ipsis persuasit, et cum Archiepiscopi Nunciis venit 8. Julii ad castellum Gradecz totus optime valens, pinquis, egregie coloratus; coram Episcopo tamen simulans debilitatem ex Romano itinere, et iamiam iminens deliquium, cui arcendo frigidam petiit, et obtinuit; dein causam, cur sit vocatus, quaesivit: Tunc Archipraesul Nosse aveo, inquit, an Dominatio Vestra Roma fuerit, et confirmationem obtinuerit a Romano Pontifice? Mihi quippe incumbit attendere, et advertere, an de legitimis et fidelibus animarum Pastoribus sat sit prospectum toti populo in Dioecesi mea constituto, cum aequae sim Episcopus omnium haec incolentium Confinia, quam aliorum in reliquis jurisdictionis meae terris degentium christianorum. His auditis vladica oblitus deliquii, totus in sarcasticos cachinnos est solutus; Mox excandescens Archiepiscopus, Protestor, ait: en iste me irridet, quod me pronunciem esse Episcopum meae Dioecesis. At illa Graecae fidei Vulpes protinus detorsit stylum alio discens: non vestram irrisi Dominationem: sed in memoriam recurrerant verba mihi Romae objecta ab asserentibus me non bene ordinatum esse, quibus reposui: Ergo ordinate me vos melius; Ad quae tam illi, quam ego tunc risimus, et nunc iterum redeunte illius risus specie risi. Institit porro Archipraesul, ut ostenderet Litteras Pontificis; respondit sibi ad eum lethali morbo diutius decumbentem haud potuisse accessum; nec eo defunctus suppetiisse expensas pro hospitio ad expectandam novi Pontificis electionem; relictum nihilominus Romae hominem confirmationem solliciturum; interea sibi datas im membrana literas, quas cum dicto quidem exposuit, non tamen erant aliud, quam pro quatuor Ecclesiis Brevia

indulgentiarum, quas cum non crediderit, fecte solum, et pro forma accepit. Post eius abitum postulavit Episcopus a Patre Missionario scribi Romam, et quaeri de hominis negotiis ibi pertractatis. Rescripsit pater Laurentius Koler tunc Procurator Generalis, illum Romae satis notum, nullam meruisse fidem, rebusque infectis abscevisse; reliquisse tamen sollicitorum ibi pecunia pro fundando Seminario Vallachicae iuventutis. Antequam autem Dominus Archiepiscopus pedem referret ex Gradecz, decrevit contra illum non tam animarum Pastorem, quam impostorem jure procedere; eumque Episcopali dignitate, quam per fraudes, et simoniae Crimen occupaverat, canonicè deturbare, praesertim ob violatas insuper conditiones supra commemoratas, ad quas servandas ipse sub poena depositionis sui se obstrinxerat. Adjutore ergo nostro, quoniam Dominus ipsemet nec scribere ab debilitate, nec quidquam ob gravem tussim dictare poterat, formavit actionem contra Gabrielem Miakics, et Supplicem Libellum ad Caesaream Maiestatem, petens certa Mandata iuxta singulorum tenorem a se prescriptum expediri ad Generales Slavoniae, et Croatiae, Maioresque horum officiales, pro assistentia sibi praestanda, totius autem causae cognitorem ac Judicem nominaret Reverendum Patrem Martinum Borkovich, tunc Ordinis Sancti Pauli primi Eremirae Generalem virum integerrimum. Haec omnia scripta Viennam sunt missa, et commendata Patri Philippo Miller, Caesaris Confessario, qui nulli pepercit industria in hunc finem, ut Catholicus genti Vallachorum Suffraganeus praeficeretur. Qua ideo hic insinuantur, ut innotescat, quibus viis et mediis natio Vallachica à iugo tributi Pseudopatriarchis, et per eos Gynaeco turcico pendendi liberata sit, nec non e schismatis et errorum pedicis extricata.

Postquam igitur anno 1667. memoratus Illustrissimus et Reverendissimus Dominus Petrus Petretich Zagrabiensis Antistes, idemque Colocensis Archipraesul querelam apud Augustissimum Imperatorem Leopoldum huius Nominis I. deposuisset adversus perjurum illum, ac simoniacum Gabrielem, anno sequenti terris, terrenisque rebus omnibus valedixit, antequam ab Aula emanasset expeditio Mandati contra Gabrielem. Cum postea ad Zagrabiensem Insulam adscitus fuisset Reverendissimus pater Martinus Borkovich Generalis Religiosorum sub patrono Sancti Paulo primo eremità Deo militantium, cum Pater Missionarius ad Instantiam Patris Philippi Miller, rogavit per litteras, ut insisteret Praedecessoris Sui, Domini Petri Petretics vestigiis, et de amandando schismatico vladicà esset sollicitus. Fecit pientissimus, ac optimus Praesul, quod suarum erat partium, permovitque Augustissimum, ut dum Joanni Josepho comiti ab Herberstein conferret Generalatum Carlostadiensem praescriptis certis conditionibus, tertiam seu ultimam hanc praefigeret: Ne Kriensi Collonellatu se abdicaret, et Carlostadium peteret prius, quam Gabrielem Miakich haberet captivum. Comes prompto animo gessisset morem voluntati Caesaris, sed Consilium Bellicum Graecense scripsit eidem in hunc sensum: Tuum erit priores duas conditiones adimplere fideliter; a Tertia deobligamus Te ob rationes, quas non dubitamus à Caesarea Maiestate approbandas.

Hanc inhibitionem sibi factam Comes Sacerdoti nostro in originali ostendit Varadinianno 1669. die 17. julii, dum Graecio ad Confinia descenderet Carlostadium migraturus. Quod ubi cognovit Imperator, indignissime tulit tantam Praesidis Consilii Bellici praesumptionem; qua homini non transivisset impune, ni eum mors prae-

cipitata indignationi caesareae subtraxisset. Interim autem Dominus Zagrabiensis Episcopus aequae ac Patres nostri, omni rerum in melius aliquando mutandarum spe penitus abjectâ, destiterunt ab omni ulteriori sollicitatione sive apud Caesaris Confessarium, sive alibi, non sine acri dolore, quod tam piis conatibus adversante Consilio Bellico, jam nullum superesse videretur medium ad Gentem Schismaticam ab erroribus, et animarum interitu revocandam. Cum ecce praeter expectationem novus spei radius allabatur: Caesarea conscientiae Arbiter Pater Phillipus Miller per Litteras excitat torpentem Missionarium, miratur tam altum, ac diuturnum silentium: jubet scribi Domino Zagrabiensi Episcopo, ne remittat a bene captis, sed urgeat: pollicetur suam assistentiam, favorem, cooperationem. Laetus ad talia noster, expedit ad Reverendissimum Literas: exponit mentem Patris Miller: declarat in magno illo convertandarum animarum negotio caesarem esse similem magnae, ac primariae in horologio rota cienti, ac moventi cunctas caeteras minores: caesaris confessarium obire officium dei, axes rotasque ad celerem disponentis cursum: hunc tamen cursum nec adhibitio rotarum, nec olei beneficio elici absque pondere primariam rotam trahente ac impellente. Reverendissimum Dominum Episcopum idem esse in hoc Nobili convertendae nationis opere, quod in Horologiariâ Machinâ pondus, ei proinde incumbere curam admonendi, rogandi, urgendi caesarem; huius confessarium non defuturum suo officio, sed Augustissimi, et omnium eius consiliariorum animos in Antistitis vota flexurum. His animatus Sanctissimus Praesul laborem antea desperatum resumit serio, et quidquid mediorum adhubendum matura dictat prudentia, constanti applicat fervore.

Nihil horum suspicatus Gabriel Miakich, et caeli potius ruinam, quam casum suum metuens, vixit, egitque non solum secure, sed etiam insolenter: amicitiam et familiaritatem contraxit cum Petro Zrinio, quem in filium suscepit, vicissim in patrem ab eo receptus, arctoque, foedere, vi cuius cum omnibus Vallachis in Turcarum adventu consurgere debuisset, et adiuvere partes Zrinii, qui hoc ipsum non sine gloriatione ipsemet iactitabat. Dum posthac adhuc difertur pridem debita perfido hominis ultio, eam ipsemet sibi accelerat hoc anno, et extoruet. Erat ante aliquot annos in Martshensi Monasterio iuvenis caluger, Paulus Zorchich oriundus è Krisiensi confinii pago, duabus Krisio horariis leucis distante, cui à Sancti Joanne Baptista nomen, Patre Vallacho, viro militari, equite stipendiario natus, duorum deinde Vladicarum Diaconus, in Graeci ritus ceremoniis versatissimus: Hic perversis calugerorum moribus offensus è Claustro abiit tandem ad Dominum Episcopum Zagrabiensem Petrum Petretics, bono omine veniens benigne ab eo suscipitur, alitur, ad Societatis nostrae scholas Zagrabiae mitittur, demum Bonnoniam ad Altiora Studia promovetur: Factus Sacerdos revertitur Zagrabiam unitus Ecclesiae, et in Patria Sua ad Sanctum Joannem Vallachorum Parochus à Reverendissimo Domino Petretics instituitur, vehementer frendente vladica Gabriele, metu tamen Episcopi nihil sinistri attentante.

Dum anno 1670. Paulus Zorchich cum Parente suo praeclare ornatu sub festum natae Angelorum Regine, peregrinationem devotionis ergo suscipit ad Ivanichensem a miraculis celebrem Ecclesiam: post longum Ivanichensis Confinii pontem obviat ei cum calugeris Vladica Gabriel, et contumeliarum plaustra in ipsum exonerat, accurrunt et calugeri Gabrielis jussu, Paulum rapiunt, trudent, ligant, sed occurrit ex ad-

verso Parens cum famulo, succurit filio, pro illo pugnat, stringit ferrum, certam minatur necem, eruit ex adversariorum ungibus suum Paulum. Hic Domum reversus perscribit infaustum suae peregrinationis succesum Patri Missionario, iste litteras illius auclusas suis dirigit ad Patrem Miller et Paulum pro vladicatu recommendat: aliam Epistolam expedit ad Dominum Episcopum Zagrabiensem, orando, ut hac opportunitate pro amovendo Gabriele, et substituendo Paulo quamprimum utatur. Episcopi postulatis ut detur locus prompte ab Augustissimo decernitur, mox de executionis modo consultatur. Interea nunciatur Aulae, Gabrielem ad Carlostadiensia profectum Confinia, visitare sui ritus homines, ab iis laute tractari, et honorari, muneribus. Scribitur ergo carlostadiensi Generali Joanni Josepho comiti Herberstein, ut illum capiat, sed sine tumultu; Ab hoc per internuncios invitatur Carlostadium, dum se excusat, ablegatur ad eum turma Equitum, ab his comprehenditur, et Graecium abducitur, inde promovetur Viennam, reducitur in Sthad Wien, tandemque avehitur Glacizium in Bohemiam, et in illius urbis arce perpetua addicitur captivitati. Sic memoranda rerum vicissitudine, qui redimitus intra alterum carceri destina-verat, carceri mancipatur, qui vinculis destinatus fuerat, ad Mitram vocatur. Mox enim post Gabrielis exilium, et reclusionem, tanquam civilem eius mortem, accipit Paulus Zorchich sub Titulo Szuidniczensis Episcopi donationales pro vladicatu, mittitur à Zagrabiensi Antistite Romam, ordinatur ritu Graeco in Praesulem, accipit à Romano Pontifice confirmationem sub Titulo Episcopi Platensis, reversus non nisi torvis Vallachorum oculis aspicitur, Schismaticis omnibus invisus, maxime calugerris, seu Basilianis Monachis, coram quibus ne comparere quidem audet, ubique sine honore, sine amore. Eum Krisii revertum noster recommendat colonello, tunc Vice generali rogans, ut ipsum invitando ad dapem, et coram Vallachis honorando reddat iis honorabilem, quod et fecit saepius. Aderat iam tempus, quo Vallachicae nationi publice praeficiendus erat, per Zagrabiensem Praesulem, sed quia huic minus tutum fuit, alia processum est viâ.

Feria Tertiâ Pentecostes, qua hoc Anno in 19. maii inciderat, duo Colonelli Krisiensis, et Ivanicensis, quisque cum Armata Germanorum, et Croatarum manu ex condito eadem horâ conveniunt Martsham ad Monasterium, ibi coram congregatis calugerris et Vallachis iubet Vicegeneralis, colonellus Krisiensis, publice per juratum interpretem legi clarâ voce, et vallachico idiomatae exponi Mandatum Caesareum de acceptando ab omnibus in Vladicam Paulo Zorchich: quaerit deinde ex calugerris ordine, quo adstabant, velintne parere Mandato Caesareo? abnuunt tres primi: Antequam plures alii hos Phonascos suo imitentur cantu, imperat Vicegeneralis omnes tres apprehendi, et ad sequestrum abduci, caeteri exemplo territi accommodant se Caesaris placito, acceptant Paulum, qui tamen dubia fidei Monachis minime fidens abscedit cum Vicegenerali. Superveniente nocte perfida calugerorum turba capit, quaecunque potest, mobilia Monasterii, et in Turciam fugit. Tunc primum securior factus Paulus redit ad Monasterium et ibi fixit sedem, fidei stipatus famulitio stirpis Croaticae; ac paulo post Monasterium novis implet calugerris verae fidei communionem sibi coniunctis, caeteris in Turciam profugis, aut inde venire satagentibus vel à Pseudopatriarcha submissis, omnem omnini accedendi viam praeccludit, et se Suosque ab omni Pechkensis Metropolitae potestate in perpetuum eximit, ac

rescindit; succesu Temporis celebrat Synodum, et omnes Calugeros atque parochos ad professionem Fidei, et praestandam Romano Pontifici obedientiam, debitamque reverentiam compellit, impetrat etiam post aliquot annos foundationem alendis nonnullis e Sua Gente Alumnis ad studia mittendis, et ad Sacerdotium postmodo assumendis, multas interim tolerat a suis insidias, et evidentia vitae pericula incurrit, Deo tamen protegente exhaurit, digeritque omnia, atque gentem Sibi Subditam ducit per callem Salutis. Gloria tota eventus tam prosperi debetur primo bonorum omnium Fonti Deo, honorificam nihilominus Sui memoriam moretur etiam Industria patris Philippi Miller, qui contemptis aliorum obloquiis et odiis tam constanter adversus torrentem Magnatum nescio quem tumultum, et rebellionem formidantium perrexit in proposito, et Caesareae Maiestati ad condenda Decreta saluti animarum tam congrua author fuit.

A Jesuit report about riots at border line in 1658 and 1666 and Gabrijel Mijakić bishop of Marča (1663-1670)

Zlatko Kudelić

Croatian institute of History

Opatička 10

10000 Zagreb

Republic of Croatia

In this article author presents a report of an anonymous Jesuit. This report about frontiers' mutinies in 1658 and 1666 is a valuable historical source that contains important information about participation of the Uniate bishop of Marča in these events, and especially about aforementioned Gabrijel Mijakić. According to this report all the bishops of Marča in the period between 1630 and 1670 were responsible for all the uprisings of frontiers because they were political representatives of all the frontiers and protectors of their privileges commonly known as *Statuta Valachorum*, which were kept in the monastery of Marča. Since bishops often interpreted these privileges vaguely, they in fact encouraged frontiers' mutinies. Moreover, they were guilty for the failure of the church union because they did not accept Catholicism, though they formally accepted it only in order to gain an independent diocese. In fact they remained Orthodox believers and were subordinated to the patriarch of Ipek. The author of the report explicitly wrote that bishop Sava Stanislavić directly had encouraged uprising in 1658. By the same token, he witnessed that Gabrijel Mijakić indirectly supported Stefan Osmokurović, who was the leader of the mutiny in 1666. Moreover, anonymous Jesuit claimed that Mijakić also gave shelter to the rebels after the mutiny was put down. However, this failure of the rebellion forced Mijakić to start spreading union among Vlachs, to organize Catholic schools for frontiers' Orthodox youth. Finally, Mijakić also accepted to go to Rome to be formally appointed to his duty by pope, since he was so afraid when he saw in which severe manner mutiny was put down by Herberstein colonel of Križevci. In this report Petar Petretić bishop of Zagreb was evaluated as the most important person regarding the putting down the mutiny. Even before this mutiny Petretić was strongly against Mijakić's appointment to the rank of bishop of Marča, since he was not a true Uniate. However, though Mijakić enjoyed support of some of the nobles from Slavonia, after he came back from Rome without pope's inauguration archbishop of Kalocs and bishop of Zagreb officially requested his replacement and support of the military authorities. Unfortunately, soon after this request bishop of Zagreb died, and this prolonged the process of Mijakić's imprisonment, especially since the War Council in Graz was not eager to fulfill bishop's request. According to the report Mijakić himself provoked his imprisonment in September 1670, since he encouraged clergy to attack parish priest Pavao Zorčić, who was protégé of deceased bishop Petretić. Now Mijakić was replaced and new bishop of Marča became Pavao

Zorčić, who was not supported neither by clergy neither by Vlachs. This opposition provoked military authorities to imprison several monks. However, during his time Zorčić constantly met opposition of Orthodox monks and Vlach who did not want to accept him as a bishop.

Key words: Military Border, Vlachs, Jesuits, Zagreb diocese, Vienna court, Catholic church, orthodoxy, church union, Marča diocese, Patriarchate of Ipek, Gabrijel Mijakić, Pavao Zorčić